

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΦΥΛΑΝΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ
A.M:1077

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΜΕ ΘΕΜΑ: “ΕΦΗΒΟΙ ΧΡΗΣΤΕΣ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ
ΤΟΞΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ”

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : Α.Β.ΡΗΓΑ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ .....σελ 4

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....σελ 5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο. Η Εφηβεία

1Α. Το παιδί που γίνεται έφηβος.....σελ8

1Β. Διαχωρισμός εφηβείας (περίοδοι).....σελ9

1Γ. Αλλαγές που συντελούνται κατά την διάρκεια της εφηβείας :

I. σε σωματικό επίπεδο.....σελ10

II.σε γνωστικό –διανοητικό επίπεδο.....σελ10

III.σε ψυχοσυναισθηματικό επίπεδο.....σελ11

IV.σε κοινωνικό επίπεδο.....σελ11

1Δ. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά στους εφήβους.....σελ13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο. Η Παραβατικότητα

2Α. Μορφές παραβατικότητας στους εφήβους.....σελ15

2Β. Αιτιογένεια της παραβατικότητας στους εφήβους σελ17

και σχέση παραβατικών εφήβων με :

I. Οικογένεια σελ17

II. Σχολείο.....σελ18

III.Κοινωνικό περιβάλλον.....σελ19

2Γ. Τα ατομικά χαρακτηριστικά του έφηβου παραβάτη σελ20

2Δ. Έφηβοι παραβάτες που κάνουν χρήση παράνομων τοξικών ουσιών
ή η χρήση τοξικών ουσιών ως μια μορφή παραβατικότητας στους
εφήβους.....σελ21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο. Χρήση παράνομων τοξικών ουσιών

3Α. Γνωριμία με τις τοξικές ουσίες :.....σελ22

I. Διαχωρισμός παράνομων και νόμιμων τοξικών ουσιών σελ22

II.Οι παράνομες τοξικές ουσίες που χρησιμοποιούν οι έφηβοι και
επιδράσεις τους.....σελ23

III. Η πορεία της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών από τους έφηβους (χρήση και κατάχρηση).....σελ25	σελ25
3B. Αίτια που οδηγούν στην χρήση ή κατάχρηση παράνομων τοξικών ουσιών από τους εφήβους (θεωρητικές κατευθύνσεις).....σελ27	σελ27
3Γ. Σχέση εφήβου χρήστη με το περιβάλλον:	
I. Οικογένεια.....σελ31	σελ31
II. Σχολείο.....σελ33	σελ33
III. Κοινωνικό περιβάλλον.....σελ34	σελ34
3Δ. Τα ατομικά χαρακτηριστικά του εφήβου χρήστη.....σελ36	σελ36
3Ε. Οι έφηβοι χρήστες στην Ελλάδα (ΕΚΤΕΠΙΝ 2003 και αποτελέσματα ερευνών).....σελ37	σελ37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο. Χρήση παράνομων τοξικών ουσιών σε σύνδεση με την παραβατικότητα στους εφήβους

4Α. Αιτιακή σχέση μεταξύ χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών και παραβατικότητας.....σελ41	σελ41
4Β. Παραβάσεις που σχετίζονται με την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών στους εφήβους.....σελ47	σελ47
4Γ. Αποτελέσματα ερευνών στην Ελλάδα.....σελ48	σελ48
4Δ. Ποινική αντιμετώπιση των παραβατικών εφηβων χρηστών παράνομων τοξικών ουσιών στην Ελλάδα.....σελ51	σελ51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο. Μοντέλα πρωτογενούς πρόληψης αποκλίνουσας συμπεριφορά στους εφήβους.....σελ54

ΕΠΙΛΟΓΟΣ– ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ– ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ σελ60

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ.....σελ63

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ65

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Α. Β Ρήγα,καθηγήτρια μου στο τμήμα Ψυχολογίας του Ρεθύμνου στο οποίο φοιτώ, η οποία αποδέχτηκε την ανάληψη της επιτήρησης για την πτυχιακή μου εργασία, στα πλαίσια της ολοκλήρωσης των βασικών μου σπουδών. Επίσης ευχαριστώ όλα εκείνα τα «δύσκολα» και ατίθασα παιδιά στην Θεσσαλονίκη που μ' έκαναν να νιώσω ότι ακόμη και αν ο δρόμος της ζωής τους είναι δύσβατος και γεμάτος αγωνία, μέσα τους φωλιάζει μια ιδιαίτερη ευαισθησία που μακάρι να υπήρχε, να υπάρχει ή να υπάρξει στο μέλλον τρόπος να οδηγήσει στην δημιουργία και όχι στην αυτοκαταστροφή.

*« Τρύπες έχουν οι αλεπούδες
και φωλιές τα ανεμοπούλια
Αλλά του ανθρώπου ο Γιός
Στους πέντε δρόμους βρίσκεται..»*

Μπρους Τσατουίν- τα μονοπάτια των τραγουδιών

(από το βιβλίο του Ν. Τσιλιχρήστου “ ναρκωτικά ,η Ιθάκη δεν είναι πια
εδώ’”)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία σκοπεύω να αναφερθώ σ' ένα ιδιαίτερα σύγχρονο ζήτημα που αφορά κυρίως τους νέους που διανύουν την εφηβική ηλικία. Αυτό είναι η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών που συνδιάζεται με την παραβατικότητα. Πιο συγκεκριμένα θα αναφερθώ σε κάποιες περιπτώσεις που παρουσιάζονται στην ελληνική πραγματικότητα.

Ο σκοπός επιλογής του θέματος διακρίνεται και από το προσωπικό μου ενδιαφέρον σχετικά με την προβληματική της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών, είναι ένα θέμα που με συγκινεί ιδιαίτερα και θέλησα να το προσεγγίσω περισσότερο επιστημονικά. Από την άλλη η επικέντρωση στους εφήβους, σ' ένα πολύ σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού, στηρίζεται στην πεποίθησή μου ότι η εφηβεία είναι μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδος καθώς πολλές αλλαγές συντελούνται σε αυτήν και κατά κάποιο τρόπο πολλές προβληματικές καταστάσεις αναδύονται μέσω αυτής. Πολλοί είναι οι έφηβοι χρήστες, πολλοί και οι έφηβοι παραβάτες.

Πως θα μπορούσαν να συνδέονται αυτά τα δύο φαινόμενα – η χρήση με την παραβατικότητα στην έντονα συγκινησιακά περίοδο της εφηβείας ? Υπάρχει πράγματι σύνδεση ? Είναι απλά δυο όψεις μιας ταραγμένης εφηβείας? Και αν υπάρχει σύνδεση, ποιο φαινόμενο προηγείται του άλλου ? Αυτά είναι κάποια ερωτήματα που με τη βοήθεια της πρόσφατης βιβλιογραφίας επιδιώκω να προσεγγίσω. Στην πορεία της αναδίπλωσης της εργασίας μου θα αναφερθώ σε πρόσφατες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών στην Ελλάδα (με βάση και τα δεδομένα του ΕΚΤΕΠΝ 2003) αλλά και σε άλλες που αφορούν τα δύο εξεταζόμενα φαινόμενα. Αναλυτικότερα :

Στο κεφάλαιο 1 με τίτλο « η εφηβεία », δίνοντας αρχικά έναν ορισμό θα αναφερθώ στην συγκεκριμένη χρονική περίοδο(υποκ 1^A) με τις αλλαγές (υποκ. 1Γ) που συντελούνται σε αυτήν σε διάφορα επίπεδα (σωματικό, γνωστικό- διανοητικό, ψυχοσυναισθηματικό, κοινωνικό) καθώς και στο διαχωρισμό σε περιόδους που κάποιοι θεωρητικοί έχουν αποδώσει στην εφηβεία (υποκ 1B). Στο κεφάλαιο αυτό αναγνωρίζονται κάποιες πτυχές της εφηβικής ηλικίας, κάποιοι προβληματισμοί και επιδιώξεις των εφήβων στην Ελλάδα και γενικότερα οι κατευθυντήριες γραμμές που οι νέοι ακολουθούν στην εφηβεία φυσιολογικά. Καθώς παρουσιάζονται και αποκλίνουσες συμπεριφορές σε αρκετούς εφήβους που αποτελούν το θέμα για τα επόμενα τέσσερα κεφάλαια.(1Δ)

Στο κεφάλαιο 2 γίνεται μια εκτενής αναφορά στην έννοια και στο φαινόμενο της παραβατικότητας. Τι είναι η παραβατικότητα ? Ποιες είναι οι μορφές που παίρνει στην εφηβεία ? (υποκ 2^A) Αφού δοθούν κάποιο χρήσιμοι ορισμοί μελετώνται οι αιτίες της αποκλίνουσας - παραβατικής συμπεριφοράς στους εφήβους (2B). Οι αιτιακοί παράγοντες αυτού του φαινομένου που αναγνωρίζονται είναι ποικίλοι και σχετίζονται τόσο με την οικογένεια του εφήβου και τις συγκρουσιακές σχέσεις ειδικά με τους γονείς του, αλλά και με την επίδραση που ασκούν στον έφηβο παράγοντες όπως το σχολείο και το κοινωνικό του περιβάλλον (ιδιαίτερη σημασία έχει η παρέα συνομηλίκων αλλά και το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον που το άτομο βιώνει). Βέβαια δεν θα πρέπει να παραβλεφθούν και τα ατομικά γνωρίσματα του έφηβου που αποκλίνει από την κοινωνικά αρμόζουσα συμπεριφορά και γίνεται παραβάτης με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Μια σημαντική μορφή παραβατικής συμπεριφοράς στους εφήβους είναι και η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών (ναρκωτικών) που εξετάζεται στο κεφάλαιο 3.

Στο 3^ο κεφάλαιο, όπως προαναφέρθηκε, το επίκεντρο του ενδιαφέροντος είναι η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών. Αρχικά (υποκεφάλαιο 3^Α) δίνονται οι σχετικοί ορισμοί και παρακάτω γίνεται η διάκριση των παράνομων από τις νόμιμες τοξικές ουσίες (αλκοόλ, νικοτίνη, καφές, τσάι, κακάο). Για την ευκολότερη αναφορά στις παράνομες τοξικές ουσίες, κάποιες φορές στην ροή του κειμένου θα εμφανίζονται συντομογραφικά- π.τ.ο. Στην συνέχεια γίνεται αναγνώριση των παράνομων τοξικών ουσιών που συχνότερα χρησιμοποιούν οι έφηβοι καθώς και στις επιδράσεις αυτών τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο. Αυτό είναι πολύ σημαντικό καθώς, ο τρόπος με τον οποίο οι διάφορες ουσίες επιδρούν στο άτομο πιθανό να συνδέονται με την έκλυση ή όχι παραβατικής συμπεριφοράς. Στην συνέχεια μελετάται η πορεία της χρήσης στην εφηβεία, ποια είναι δηλαδή η διαδρομή που ο έφηβος ακολουθεί ως ότου να θεωρηθεί ότι κάνει κατάχρηση της ουσίας.

Παρακάτω στο υποκεφάλαιο 3B αναζητούνται τα αίτια που οδηγούν στην χρήση παράνομων τοξικών ουσιών στην εφηβεία, παραθέτοντας κάποιες θεωρητικές προσεγγίσεις (ψυχαναλυτική, ψυχοβιολογική, γνωστική – συμπεριφοριστική κ.α). Κατόπιν στο υποκεφάλαιο 3Γ (i,ii,iii) εξετάζεται η σχέση του έφηβου χρήστη με την οικογένεια του, το σχολείο και τις εμπειρίες (θετικής και άλλοτε αρνητικής απόχρωσης) αλλά και η επίδραση που ασκεί το γενικότερο κοινωνικό περιβάλλον (με ιδιαίτερη μνεία στην παρέα συνομηλίκων και φίλων). Στο 3Δ συντελείται προσπάθεια προσέγγισης των ατομικών χαρακτηριστικών του έφηβου χρήστη. Στο υποκεφάλαιο 3^ε παρατίθενται κάποια σημαντικά στοιχεία για τους έφηβους χρήστες στην Ελλάδα, όπως έχουν εντοπιστεί από την ΕΚΤΕΠΝ κατά το έτος 2003.

Στο κεφάλαιο 4 πραγματοποιείται μια προσπάθεια σύνδεσης των δυο αυτών εξεταζομένων φαινομένων (της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών και της παραβατικότητας). Ουσιαστικά είναι το σημαντικότερο κεφάλαιο καθώς τα προηγούμενα κεφάλαια αποτελούν την βάση πάνω στην οποία θα μελετηθεί το θέμα. Στο υποκεφάλαιο 4Α εξετάζεται η πιθανή συσχέτιση των δύο βασικών παραμέτρων και στο 4Β (υποκεφ) αναφέρονται οι σημαντικότερες παραβάσεις στις οποίες υποκύπτουν οι έφηβοι χρήστες παράνομων τοξικών ουσιών. Παρακάτω παρουσιάζονται συγκεκριμένα αποτελέσματα ερευνών που αναφέρονται στα δύο εξεταζόμενα προς συσχέτιση φαινόμενα και έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα (υποκεφ. 4Γ). Στο τέλος του 4ου κεφαλαίου (4Δ) γίνεται μια προσέγγιση της ποινικής αντιμετώπισης των εφήβων χρηστών παράνομων τοξικών ουσιών που ταυτόχρονα συμμετέχουν σε παραβατικές δραστηριότητες στην Ελλάδα.

Στο κεφάλαιο 5, παρουσιάζονται τα σημαντικότερα μοντέλα πρωτογενούς πρόληψης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς στους εφήβους όπως αυτή παίρνει «σάρκα και οστά» μέσα από διάφορες παραβατικές δραστηριότητες όπως και μέσα από την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών. Δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στο θέμα της πρόληψης, καθώς κατά την γνώμη μου είναι εξίσου σημαντική – αν όχι περισσότερο – από την θεραπεία αποκλινόντων συμπεριφορών που σαφέστατα διατηρεί έναν εξέχοντα ρόλο στην αντιμετώπιση τέτοιου είδους παραβατικών δραστηριοτήτων στους εφήβους. Παρ' όλ' αυτά πιστεύω ότι αν υπήρχε ένας ή και περισσότεροι τρόποι να αποφευχθεί ο «πόλεμος» και να διατηρηθεί η «ειρήνη» αυτός θα ήταν το πιο ελπιδοφόρο μήνυμα, αν θα μπορούσαμε δηλαδή να θωρακίσουμε τους εφήβους με τέτοιο τρόπο ώστε να μην χρειάζεται καν να καταφύγουν σε παράνομες αναζητήσεις επίπλαστης χημικής ευτυχίας και σημαντικότητας μέσα από καταστροφικές και αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές.

Τέλος στον επίλογο, παρατίθενται τα σημαντικότερα συμπεράσματα της εργασίας, όπως αυτά αντλούνται από την ολοκλήρωση του θεωρητικού τμήματος της καθώς και η προσωπική μου θέση συνοδευόμενη από σκέψεις και ιδέες που απορρέουν από τον τρόπο προσέγγισης της προβληματικής του εξεταζομένου θέματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΦΗΒΕΙΑ

Η εφηβεία, ως μια πολυσήμαντη περίοδος στην ζωή του κάθε ανθρώπου, σπάνια ορίζεται στην βιβλιογραφία της ψυχολογίας. Περισσότερο προτιμούνται ψυχολογικά παρά χρονολογικά κριτήρια για τον προσδιορισμό της. Κάποιοι πιθανοί ορισμοί, σύμφωνα με τον Π. Γεωργούση¹ είναι οι ακόλουθοι:

α. κοινωνιολογικά, « η εφηβεία είναι η περίοδος μεταβάσεως από την εξαρτημένη παιδική ηλικία στην αυτόνομη ώριμη ηλικία »

β. ψυχολογικά, « η εφηβεία είναι η περίοδος κατά την οποία πρέπει να γίνουν νέες προσαρμογές, ιδιαίτερα εκείνες που διακρίνουν την παιδική συμπεριφορά απ' την συμπεριφορά του ενηλίκου σε μια δοσμένη κοινωνία »

γ. χρονολογικά, « η εφηβεία είναι η χρονική περίοδος που ξεκινά περίπου από το 12ο έτος και εκτείνεται μέχρι το 21ο, με αρκετές διαφορές από άτομο σε άτομο και από κοινωνία σε κοινωνία »

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα όρια της εφηβείας είναι διαφορετικά στα δύο φύλα. Στα κορίτσια, η έναρξη της εφηβείας προηγείται κατά δυο χρόνια της αντίστοιχης των αγοριών.

Η εφηβεία, με λίγα λόγια, είναι η τελευταία φάση ανάπτυξης του ατόμου πριν από την οριστική είσοδο σε αυτό που αποκαλούμε ωριμότητα ή ενήλικη ζωή.

1Α. Το παιδί που γίνεται έφηβος

Η εφηβική ηλικία αποτελεί έναν βασικό σταθμό στην ζωή του κάθε ανθρώπου, είναι η τελευταία περίοδος ανάπτυξης του ατόμου προς την ψυχοκοινωνική του ωρίμανση. Είναι η περίοδος που συντελούνται οι απότομες και καθολικές αλλαγές στο βιοσωματικό τομέα με βασικότερη την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας. Συνάμα είναι η τελευταία φάση της ανάπτυξης του ατόμου πριν την οριστική είσοδο του σε αυτό που αποκαλούμε ωριμότητα ή ενήλικη ζωή. Πρόκειται για μια ιδιαίτερα σημαντική μεταβατική περίοδο στην ζωή του κάθε ανθρώπου.

Στην εφηβεία αναζητείται η “λογική” που υπάρχει πίσω από την πολυπλοκότητα των ανθρώπινων σχέσεων και συμπεριφορών. Οι ψυχαναλυτικές θεωρίες αντιμετωπίζουν την εφηβεία ως το στάδιο της ολοκληρωτικής ανακεφαλαίωσης της παιδικής ιστορίας (Blos 1962), ως δηλαδή το τέρμα της σωματικής και συναισθηματικής εξάρτησης του ατόμου και της εισόδου του σε μια πραγματικότητα αυτονομίας που σηματοδοτεί η ενήλικη ζωή. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι το άτομο ανεξαρτητοποιείται πλήρως καθώς εξακολουθεί να συνδέεται και να καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό από το περιβάλλον του, αλλά λειτουργεί πλέον περισσότερο ανεξάρτητα σε σχέση με την παιδική του ηλικία..

Η εφηβεία χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητες και ανάγκες που κάποιες φορές συγκρούονται με τα κυρίαρχα μοντέλα ανάπτυξης που η σύγχρονη κοινωνία επιβάλλει. Αυτή η σύγκρουση αναφέρεται κυρίως στην επιθυμία του έφηβου να ικανοποιήσει τις προσωπικές του αναζητήσεις και ενδοσκοπήσεις και στην ανάγκη για άμεση ένταξη του στην κοινωνική και επαγγελματική πραγματικότητα. Πρόκειται δηλαδή για μια σημαντική αντίφαση στην ζωή των νέων που είναι η πιο ευαίσθητη πλευρά της κοινωνίας και η περισσότερο επιρρεπής στις παρεκκλίσεις. Για το λόγο

αυτό φαινόμενα, όπως η παραβατικότητα, η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών αλλά και άλλου είδους εκκεντρικές και αποκλίνουσες συμπεριφορές πολλές φορές σηματοδοτούν την γεμάτη απόγνωση προσπάθεια των νέων ν' αντεπεξέλθουν στην σύγκρουση αυτή.

Η εφηβική περίοδος, είναι μια φάση εξερεύνησης και ανακάλυψης αλλά και αποφάσεων που σχετίζονται με την οικογένεια, τους φίλους, το σχολείο αλλά και την μελλοντική σταδιοδρομία του ατόμου.

1B. Διαχωρισμός της εφηβείας σε περιόδους

Χρονικά η εφηβεία θεωρείται ότι καλύπτει ένα διάστημα 7-8 χρόνων και πιο συγκεκριμένα αυτό μεταξύ 12^{ου} –19^{ου} έτους. Βέβαια κάποιοι άλλοι θεωρητικοί αυξάνουν το όριο λήξης της εφηβείας στα είκοσι έτη, ενώ άλλοι στα είκοσι- ένα. Έχει παρατηρηθεί ακόμη ότι στις ανεπτυγμένες κοινωνίες το όριο αυτό παρουσιάζεται περισσότερο αυξημένο σε σχέση με τις λιγότερο εξελιγμένες. Αυτό μπορεί να εξηγείται λόγω της τάσης που επικρατεί στις ανεπτυγμένες κοινωνίες για περαιτέρω ακαδημαϊκή ενασχόληση και πνευματική καλλιέργεια των νέων, έτσι ώστε να καθυστερείται σημαντικά η επαγγελματική τους ένταξη, που επιφέρει την οικονομική και όχι μόνο ανεξαρτησία.

Ο Blos ² (1962) και άλλοι ερευνητές κάνουν τον εξής διαχωρισμό της εφηβείας (σε 3 περιόδους):

- i. στην προεφηβεία (11^ο –13^ο έτος) όπου αρχίζουν να συντελούνται οι πρώτες διαφοροποιήσεις από τη παιδική ηλικία
- ii. στην κυρίως εφηβεία (13^ο –18^ο έτος), όπου συντελούνται οι σωματικές και ψυχολογικές μεταβολές της εφηβείας πρόκειται για τον χρόνο αναμόρφωσης σε όλα τα επίπεδα
- iii. στην όψιμη εφηβεία (18^ο –20^ο έτος) όπου οι αλλαγές αποκρυσταλλώνονται οριστικά, χωρίς το άτομο να έχει εισέλθει στην πλήρη ωρίμανση.

1Γ. Αλλαγές που συντελούνται κατά την διάρκεια της εφηβείας

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της εφηβείας είναι οι αλλαγές που συντελούνται στο άτομο σε αρκετά επίπεδα (γνωστικό, σωματικό, κοινωνικό, ψυχοσυναισθηματικό), οι οποίες σηματοδοτούν την εξέλιξη και την πρόοδο του οργανισμού προς μια συνολική ψυχοσυναισθηματική ωρίμανση. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που αναφέρονται στην εφηβεία είναι η έντονη ύπαρξη του ηρωικού στοιχείου, με την εξιδανίκευση και η λατρεία προτύπων, η τάση για φυγή από την πραγματικότητα και οι φιλοσοφικές ανησυχίες των εφήβων.

Σε ψυχολογικό επίπεδο η είσοδος στην εφηβεία σημαίνει εγκατάλειψη της παιδικής ηλικίας και όλων εκείνων των καταστάσεων που σχετίζονται μ' αυτήν (όπως η εγκατάλειψη της ανεμελιάς, της ανευθυνότητας, της σιγουριάς, της αναζήτησης υπερπροστασίας, της υπερβολικής προσκόλλησης στους γονείς αλλά και του υπερβολικού ελέγχου από αυτούς – Stassart, 1995).

Υπό φυσιολογικές συνθήκες, οι συγκεκριμένες αλλαγές επιζητούνται από τον ίδιο τον έφηβο αλλά επιβάλλονται και από το περιβάλλον ή την κοινωνία γενικότερα, η οποία ζητά απ' αυτόν να εγκαταλείψει πλέον τις παιδικές συμπεριφορές. Οι αλλαγές που συντελούνται στην εφηβεία αναφέρονται σε τέσσερις βασικούς τομείς, που αποτελούν τα βασικά επίπεδα της ψυχοδιανοητικής και σωματικής λειτουργίας του ανθρώπου. Αυτά τα επίπεδα είναι :

1Γ I. το σωματικό (βιολογικό – ορμονικό επίπεδο)

Η σωματική ανάπτυξη είναι η περισσότερο εμφανής από κάθε άλλη αναπτυξιακή έκφραση της εφηβείας και γίνεται άμεσα αντιληπτή τόσο από τον ίδιο τον έφηβο όσο και από το περιβάλλον του. Στην εφηβεία συντελούνται αλληλοσυσχετιζόμενες αλλαγές, τόσο εξωτερικές (εμφάνιση του σώματος) όσο και εσωτερικές (αλλαγές στην λειτουργία των εσωτερικών οργάνων και αδένων). Οι ποικίλες αυτές σωματικές αλλαγές και ειδικά αυτές που συνδέονται με την λειτουργία της γενετήσιας ορμής έχουν σημαντικές αλλαγές στην ψυχολογική ανάπτυξη του εφήβου. Επίσης είναι μεγάλη η σημασία που αποδίδει ο έφηβος στην σωματική του αυτό-εικόνα.

Το επίπεδο αυτό αφορά μεν στην σωματική διάπλαση του ατόμου, αλλά κυρίως τον τρόπο με τον οποίο η σωματική πραγματικότητα ενσωματώνεται στις αντιλήψεις του εαυτού του ατόμου. Πιο συγκεκριμένα, το σώμα βρίσκεται σε δυναμική αλληλεπίδραση με τον ψυχολογικό κόσμο του ανθρώπου. Κάθε άτομο δημιουργεί μια εικόνα του σώματος (Ντολτό, 1999), που συμπληρώνει την γενικότερη εικόνα του εαυτού. Η βιολογική και η ψυχολογική ανάπτυξη στον άνθρωπο δεν ταυτίζονται, ούτε η τελευταία αποτελεί την μηχανική έκφραση της πρώτης, με αποτέλεσμα να συναντούμε χάσματα μεταξύ τους, διαφοροποιήσεις, παρεκκλίσεις και τεράστιες ατομικές διαφορές όπως βέβαια και ενδοψυχικές. Η ένταση, η ψυχική αναστάτωση, η μελαγχολία και η νευρική κατάσταση που παρατηρούνται στους εφήβους έχουν ως αιτία τις σωματικές αλλαγές που συντελούνται. Οι φυσικές αλλαγές της ήβης αντιπροσωπεύουν μια δραματική μεταβολή για τον έφηβο και πολλές φορές παρατηρείται έξαρση συναισθημάτων λύπης και καμιά φορά κάνει την εμφάνιση της η κατάθλιψη.

1Γ II. το γνωστικό – διανοητικό επίπεδο

Αυτό το επίπεδο αφορά τη διανοητική – γνωστική ανάπτυξη που έχει μελετηθεί κυρίως από τον Piaget, αλλά και άλλους ερευνητές (Bruner, Δημητρίου – Ευκλείδη). Η διανοητική – γνωστική ανάπτυξη διατρέχει κάποια στάδια που σχετίζονται με την ηλικία του ατόμου, ενώ η ανάπτυξη αυτών των σταδίων θεωρείται ότι οφείλεται σε εγγενείς ικανότητες του ατόμου, αλλά που επηρεάζονται και διαμορφώνονται από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Με τον όρο γνωστική ανάπτυξη εννοούμε την προοδευτική αύξηση και οργάνωση των ψυχολογικών λειτουργιών του ατόμου, αλλά ιδιαίτερα των διανοητικών λειτουργιών.

Ο έφηβος έχει περάσει ήδη στο στάδιο της αφηρημένης σκέψης που του δίνει την δυνατότητα της διατύπωσης υποθέσεων αλλά και της κριτικής αξιολόγησης της πραγματικότητας που βιώνει. Δύναται να σκεφτεί και να μελετήσει όλους τους πιθανούς τρόπους με τους οποίους ένα πρόβλημα μπορεί να λυθεί. Ακόμη η σκέψη του εφήβου είναι συνειδητά επαγωγική και ο ίδιος είναι σε θέση να χρησιμοποιεί τις υψηλές πνευματικές λειτουργίες. Η εφηβεία είναι το χρονικό σημείο που για πρώτη φορά το άτομο ξεκινά να σκέφτεται πράγματα για τον εαυτό του, για τα μελλοντικά του σχέδια και για την σπουδαιότητα των δικών του ιδεών. Ακόμη θα μπορούσε κανείς να πει ότι πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία η ικανότητα του ατόμου ν' αποκτήσει και να διατηρήσει την γνώση κορυφώνεται. Παράλληλα προς την αφηρημένη σκέψη εμφανίζεται και η ικανότητα για γενίκευση.

Οι πνευματικές αναπτυσσόμενες ικανότητες του εφήβου, σύμφωνα με τον Γεωργούση (1979), αντανakλώνται όχι μόνο στις στάσεις του αλλά και στις αξίες που

έχουν σχέση με τους γονείς και την κοινωνία. Οι σκέψεις του πολλές φορές χαρακτηρίζονται ως εγωκεντρικές, ενδοσκοπικές και αναλυτικές. Ταυτόχρονα η πνευματική ανάπτυξη του εφήβου παίζει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της ταυτότητας του Εγώ.

1Γ III. Το ψυχοσυναισθηματικό επίπεδο

Το ψυχοσυναισθηματικό επίπεδο αφορά την σύνθεση του εσωτερικού ψυχικού κόσμου του ανθρώπου. Ο συναισθηματικός κόσμος αποτελεί την «πεμπουσία» της ύπαρξης του και αποτελείται από τα συναισθήματα, τα όνειρα, τις επιθυμίες, τις σκέψεις με συναισθηματικό φορτίο, τις φιλοδοξίες, τα κίνητρα, όπως και τα απωθημένα του υποσυνειδήτου που διαμορφώνονται από βιώματα, εμπειρίες, σύγχρονες ή προηγούμενων περιόδων (σύμφωνα με ψυχοδυναμική θεωρία)

Τα ένστικτα και οι βιολογικές ανάγκες του ανθρώπου λαμβάνουν στην πορεία της εξέλιξης του χαρακτήρα ψυχολογικό-φαντασιωτικό, δηλαδή «ψυχικό/συμβολικό περιεχόμενο», κάτι που προφανώς λείπει από τα ζώα όπου η ικανοποίηση είναι περισσότερο μηχανιστική και το εύρος των συναισθηματικών αντιδράσεων και αναγκών πολύ περιορισμένο. Οι αντιδράσεις και οι συμπεριφορές του ατόμου επηρεάζονται από το περιεχόμενο του συναισθηματικού κόσμου και από τους μηχανισμούς άμυνας που αυτό έχει χρησιμοποιήσει και χρησιμοποιεί (Α. Φρούντ, 1936).

Στον άνθρωπο η μακροχρόνια εξάρτηση του νηπίου από τις μορφές φροντίδας το κάνει επιρρεπές από οποιοδήποτε άλλο θηλαστικό στις σχέσεις συναισθηματικής εξάρτησης και συμπεριφοράς από το περιβάλλον, όπως βέβαια και στις αλλαγές που επισυμβαίνουν σε αυτό

Η δυναμική αλληλεπίδραση ατόμου και περιβάλλοντος (ψυχικού) διαμορφώνει τον ψυχοσυναισθηματικό κόσμο του παιδιού (Crittenden, 1997) και εν συνεχεία του εφήβου σε αλληλοδιαπλοκή με τις σωματικές ανάγκες και το έμφυτο δυναμικό του (Stassart, 1996).

Κατά την εφηβεία παρατηρούνται πολλές και ποικίλες αλλαγές στο επίπεδο του συναισθήματος. Ο έφηβος ανησυχεί για πολλά πράγματα, από την εμφάνιση του ως την μελλοντική του σταδιοδρομία. Βιώνει έντονα την επιθυμία για ανεξαρτησία, αλλά αναγνωρίζει την ανικανότητα του στην λήψη αποφάσεων. Ακόμη ο έφηβος που πιστεύει ότι είναι αρκετά «μεγάλος» ώστε να ζήσει την δική του ζωή, ενδέχεται να αρνείται να ακολουθήσει τις επιθυμίες και προσδοκίες των γονιών του.

Συναισθήματα όπως ο φόβος, ο θυμός, η ζήλια αλλά και ενδιαφέροντα που απευθύνονται στο άλλο φύλο και που συνοδεύονται από την επιθυμία σύναψης μιας σχέσης, πέρα από την επιθυμία δημιουργίας φιλικών δεσμών, λαμβάνουν χώρα στην εφηβεία.

1Γ IV. το κοινωνικό επίπεδο

Αυτή η πλευρά της ανθρώπινης προσωπικότητας και λειτουργίας αναφέρεται στην κοινωνικότητα, τις κοινωνικές σχέσεις και την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου. Η πρώτη κοινωνικοποίηση συντελείται στο ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον και εξελίσσεται εν συνεχεία σε διάφορα άλλα περιβάλλοντα (γειτονιά, σχολείο, ομάδες συνομηλίκων, αθλητικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες κ.λπ.). Οι κοινωνικές ανάγκες (φιλίας, επαφής, γνωριμιών, κοινωνικών εξόδων) συνδέονται ουσιαστικά με

τις συναισθηματικές ανάγκες και αποτελούν μια πιο επιφανειακή προέκταση τους. Όλοι οι τομείς που αναφέραμε, βρίσκονται σε συνεχή και δυναμική αλληλοδιαπλοκή και ο διαχωρισμός τους παραμένει ως ένα σημείο, τεχνητός³.

Οι νέοι στην προσπάθεια να αποδεσμευτούν από τους γονείς τους συναισθηματικά στρέφονται προς τις ομάδες συνομηλίκων με την σύναψη φιλικών δεσμών. Οι συνομήλικοι παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ψυχολογική και κοινωνική ανάπτυξη των πιο πολλών εφήβων, στην ψυχική τους ισορροπία, στην βαθύτερη αυτογνωσία μέσα από την επικοινωνία και στην προετοιμασία για το πέρασμα στην ενηλικίωση.

Η κοινωνική εφηβεία είναι μια περίοδος στην οποία σχεδόν όσα έχουν πει στον νέο είναι αντιφατικά. Από την μια ο περίγυρος του τον παροτρύνει να είναι ο εαυτός του αλλά από την άλλη του προβάλλει απαγορεύσεις (μην αφήσεις τα μαλλιά σου να μακρύνουν, κάνε ότι θέλεις με την ζωή σου, διάλεξε το επάγγελμα σου- αλλά μην διαλέξεις τα μαθήματα σου στο σχολείο). Η περίοδος της κοινωνικής εφηβείας είναι μια φάση ελεγχόμενη. Σε αυτήν την περίοδο μεταξύ της εφηβείας και τερματισμού από το σχολείο, το άτομο συμπεριφέρεται σαν ενήλικος σε κάποιες περιπτώσεις από την στιγμή που σωματικά είναι ένας ενήλικος, αλλά σε άλλες όχι, επειδή δεν είναι ακόμη συναισθηματικά και οικονομικά ανεξάρτητος. Η κοινωνική εφηβεία, δίνει πολλά από τα πλεονεκτήματα του να «είναι» κανείς ενήλικος, αλλά δεν χρειάζεται να δουλέψει γι' αυτό, κρατά τα πλεονεκτήματα του να «είναι» έφηβος.

1Δ. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά στους εφήβους

Πριν αναφερθώ στην αποκλίνουσα συμπεριφορά που παρουσιάζεται στους εφήβους θα ήταν χρήσιμο να μιλήσω πρώτα για την κρίση την λεγόμενη κρίση της εφηβείας.

Ως γνωστό τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της εποχής καθορίζουν μέσα από πολλαπλές διαμεσοποιήσεις, εσωτερικές και εξωτερικές, τα ψυχολογικά κρίση της εφηβείας, που εντείνεται, αντανakλώντας σαν σε καθρέφτη, την κρίση τόσο της οικογένειας όσο και της κοινωνίας, γεγονός που οδηγεί τον έφηβο συχνά σε εκρήξεις. Όμως η κρίση της εφηβείας δεν σηματοδοτεί κατ'ανάγκη μια παθολογική κατάσταση. Αντίθετα, σηματοδοτεί μια πολύπλοκη και αντιφατική διαδικασία μετάβασης από την ανωριμότητα στην ωριμότητα, από την παιδική στην ενήλικη ζωή. Η ωριμότητα είναι αποτέλεσμα της ολοκλήρωσης της διαδικασίας της ατομικής ταυτότητας (individuation), της ταυτότητας του φύλου, της ολοκλήρωσης των εσωτερικεύσεων και των ταυτίσεων, της συγκρότησης σε σταθερές βάσεις της ψυχοκοινωνικής ταυτότητας.

Η μετάβαση από την παιδική ηλικία στην εφηβεία ως ψυχολογική και κοινωνική διαδικασία δεν είναι ευθύγραμμη. Ο έφηβος λει ο Γ. Τσιάντης πρέπει πρώτα να παλινδρομήσει και μετά να κάνει ένα άλμα προς τα εμπρός. Η περίφημη ανωριμότητα του εφήβου, στην οποία όλοι αναφέρονται απαξιωτικά, είναι, σύμφωνα με τον Winnicott, το πιο πολύτιμο στοιχείο της εφηβείας. Απ' αυτήν πηγάζουν όλες οι πρωτοποριακές ιδέες⁴.

Ταυτόχρονα πολλά είναι τα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι έφηβοι και ενώ είναι κοινά για όλους δεν αντιμετωπίζονται από όλους τους εφήβους το ίδιο, ούτε τα ζουν με την ίδια ένταση όλοι οι έφηβοι. Οι διαφορετικές περιβαλλοντογικές και κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες σε συνδιασμό με τις ατομικές διαφορές, όπως το φύλο και η ιδιοσυγκρασία διαφοροποιούν την βίωση αυτών των προβλημάτων σε έκταση και ένταση, δημιουργώντας τόσες μορφές εφηβείας όσα και τ' άτομα.

Η παρέκκλιση, σύμφωνα με την Κ. Μάτσα⁵, είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων, οι οποίοι σχετίζονται μ' ένα περιβάλλον που υπολειπεται, που δεν είναι επαρκές στο να προσφέρει τα αναγκαία συναισθηματικά και όχι μόνο στηρίγματα στο παιδί, που το αμελεί, το απορρίπτει και του ασκεί ψυχολογική και σε ορισμένες περιπτώσεις και σωματική βία. Σχετίζεται με πρώιμα οδυνηρά βιώματα, τα οποία κάτω από ορισμένες συνθήκες και με ξεχωριστό για κάθε άτομο τρόπο, ενδέχεται να οδηγήσουν στην επιλογή της παρέκκλισης ως τρόπου ζωής. Η παρέκκλιση ακόμη σχετίζεται με μια μικρότερη ή μεγαλύτερη δυσκολία προσαρμογής στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, όπου ο έφηβος βιώνει τα οδυνηρά συναισθήματα της αποτυχίας και της απόρριψης.

Η ανάγκη για νέες εμπειρίες, για ανεξαρτησία, για κοινωνική αναγνώριση και επιτυχία αλλά και για αγάπη είναι μερικές από τις ανάγκες που ο έφηβος επιθυμεί να εκπληρώσει. Πολλές φορές η μη ικανοποίηση αυτών των αναγκών, οδηγούν τον έφηβο σε αντικοινωνικές ενέργειες και παραβατικές εκδηλώσεις. Μια μορφή παραβατικότητας που θα συζητηθεί εκτενέστερα παρακάτω είναι και η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών.

Εξάλλου είναι έμφυτη η τάση των νέων να θέλουν να ανήκουν σε μια πιο προχωρημένη από την δική τους ηλικία και αυτό προκαλεί κάποιες φορές ματαιώσεις και στην συνέχεια επιθετικότητα και κάποιες φορές παραβατική συμπεριφορά. Είναι, ακόμη, έντονη η επιθυμία πολλών νέων να ρισκάρουν. Ειδικά στους νέους που η

νοοτροπία του «δεν έχω τίποτα να χάσω» είναι ισχυρή, συναντά κανείς πιο έντονες μορφές απόκλισης. Από την άλλη οι έφηβοι που αναπτύσσουν (και μέσα από το σχολείο) μεγαλύτερες προσδοκίες για τον εαυτό και το μέλλον τους, παρουσιάζονται ν' απέχουν από παραβατικές δραστηριότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η παραβατικότητα υποδηλώνει την αποτυχία της υγιούς διαδικασίας κοινωνικοποίησης του ατόμου, όπως και μια προβληματική ψυχολογική εξέλιξη, στο βαθμό που η ψυχική ισορροπία ισοδυναμεί με την ικανότητα του νέου να λειτουργεί παραγωγικά και δημιουργικά στο πλαίσιο των ομάδων (Wilson, 1999)⁶.

Η βία είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο και δεν μπορεί να αποδοθεί σ'ένα και μόνο παράγοντα. Οι μορφές (σωματική, λεκτική, ψυχολογική βία κ.λ.π) και οι εκφάνσεις της είναι επίσης πολλές (απότομη, εκρηκτική, χαοτική, λανθάνουσα, ήπια ή προμελετημένη κ.λ.π.) και συνοδεύονται από πολύπλοκες συναισθηματικές καταστάσεις (ευχαρίστηση, εκτόνωση, αμφιθυμία, ενοχή, τύψεις, οργή, θυμό..). Οι θεωρίες που εξηγούν τον τρόπο με τον οποίο γεννιέται και διατηρείται η βία είναι επίσης πολλές (βιολογικές, κοινωνιολογικές, ψυχολογικές, συνθετικές).

Όσον αφορά την εφηβεία μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι αυτή ενέχει μια μορφή βίας, εφόσον υπάρχει ένα είδος ρήξης με το παρελθόν (σε σωματικό, ψυχολογικό, κοινωνικό και σχέσεων επίπεδο). Σε κάποιες τουλάχιστο περιπτώσεις η ρήξη αυτή βιώνεται με έναν πιο βίαιο ή αποδιοργανωτικό τρόπο. Πέρα από το αν υιοθετεί ή όχι ο έφηβος επιθετικές, παραβατικές συμπεριφορές, πολλές είναι οι φορές που αισθάνεται να κατακλύζεται από παρορμητικές τάσεις και βίαια συναισθήματα.

Οι συνηθισμένες μορφές συστηματικής βίας εκφράζονται μέσα από πράξεις βανδαλισμού (σε ομαδικό ή ατομικό επίπεδο), καταστροφής υλικών αγαθών και διαφόρων μορφών κλοπής (Marcelli and Braconnier, 1984), που ενδέχεται ν' αντιπροσωπεύουν για τον έφηβο «τα ιδανικά της ανεξαρτησίας και της αυτονομίας», τα οποία αδυνατούν να επιτύχουν διαφορετικά⁷. Σύμφωνα με τον Campbell το βασικό ψυχολογικό γνώρισμα της παραβατικότητας είναι η τάση και επιθυμία του εφήβου για «δράση», μέσα από την οποία προβάλλει στο περιβάλλον οδυνηρές σκέψεις και συναισθήματα, εξωτερικεύοντας τα με αυτό τον τρόπο. Αναφέρεται στην ανικανότητα αυτών των εφήβων να «δαμάζουν» τα αγχωτικά και δυσάρεστα συναισθήματα τους που προέρχονται από τις ματαιώσεις που τα ίδια βιώνουν δραματικά⁸.

2Α. Μορφές παραβατικότητας στους εφήβους

Τρεις είναι οι πιο σημαντικές κατηγορίες αδικημάτων που διαπράττουν κυρίως τα άτομα εφηβικής ηλικίας:

- α. οι σωματικές βλάβες
- β. τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας (κλοπές)
- γ. οι παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων (π. χ τροχαίες)

Τύποι παραβατικών εφήβων

Ο Wilson (1999) περιγράφει τους εξής τύπους παραβατικών εφήβων:

1. ο παρορμητικός παραβάτης
2. ο εκρηκτικός
3. ο καταναγκαστικός

Αναλυτικά :

1. **Ο παρορμητικός παραβάτης.** Στην ομάδα αυτή υπάγονται οι έφηβοι, που διακατέχονται από την ακατανίκητη ανάγκη να πραγματοποιήσουν τις επιθυμίες τους. Τ' άτομα αυτά είναι συνήθως ανώριμα και δυσκολεύονται να διαχωρίσουν την εξωτερική από την εσωτερική πραγματικότητα. Αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν τις αρνητικές συνέπειες των πράξεών τους, είτε απέναντι στον εαυτό τους είτε έναντι των άλλων ανθρώπων. Υπάρχουν ποικίλοι παράγοντες που μπορεί να συμβάλλουν στην εκδήλωση τέτοιων συμπεριφορών.
2. **Ο εκρηκτικός παραβάτης,** όπου αναφέρεται στους εφήβους που παρουσιάζουν υψηλότερο βαθμό ψυχικής οργάνωσης και συγκρότησης. Από την άλλη πλευρά το κύριο πρόβλημά τους είναι ότι εκδηλώνουν περιοδικές εκρήξεις βίας. Αυτοί οι έφηβοι είναι υπερβολικά ευαίσθητοι στις αρνητικές συμπεριφορές των άλλων, τις οποίες εκλαμβάνουν ως απορριπτικές και ταπεινωτικές, γεγονός που παραπέμπει σε κάποια ναρκισσιστική διαταραχή της εικόνας του εαυτού (Wilson 1999).
3. **Ο καταναγκαστικός παραβάτης.** Η συμπεριφορά αυτή έχει επαναλαμβανόμενο, χρόνιο και συγχρόνως καταστροφικό χαρακτήρα απέναντι στον εαυτό και στους άλλους. Είναι η πιο δύσκολη θεραπευτικά από όλες τις περιπτώσεις, αφού συνδιάζει παρορμητικά και εκρηκτικά στοιχεία. Πίσω από την συγκεκριμένη συμπεριφορά βρίσκεται μια στάση περιφρόνησης η οποία πηγάζει, σύμφωνα με τον Wilson, από έναν φόβο εξάρτησης και ταπείνωσης.

Η παραβατικότητα σε αρκετές περιπτώσεις έχει συνδεθεί με την αντικοινωνική – ψυχοπαθητική προσωπικότητα.

Ο ψυχοπαθητικός και βίαιος έφηβος

Αν και θεωρείται ότι στην εφηβεία η προσωπικότητα του ατόμου δεν έχει ακόμη διαμορφωθεί, επομένως είναι άστοχο να μιλάμε για διαταραχές προσωπικότητας εντούτοις ορισμένες φορές παρατηρούνται διάφορες μορφές διαταραχής της συνολικής λειτουργίας του ατόμου, διαταραχές που αγγίζουν τις σχέσεις του με την οικογένεια, με το σχολείο, με τον περίγυρο και την κοινωνία γενικότερα.

Η πιο συνήθης μορφή διαταραχής προσωπικότητας είναι η ψυχοπαθητική προσωπικότητα, που περιλαμβάνει τα εξής χαρακτηριστικά :

- συναισθηματική αστάθεια, εσωτερικές συγκρούσεις και συνεχείς αλλαγές στην διάθεση · ο έφηβος είναι ανίκανος να δημιουργήσει σταθερές και μόνιμες φιλίες, προσκολλάται και αποκολλάται εύκολα.
- έντονα εγωιστικά, ανώριμα και ναρκισσιστικά στοιχεία στη συμπεριφορά, μη αποδοχή του άλλου και συνήθως δυναμική επιβολή στους άλλους.
- από επιθετική μέχρι και καταστροφική συμπεριφορά.
- «φλερτ» με τον νόμο που μπορεί να καταλήξει σε γνήσια παραβατικότητα.
- απόρριψη του σχολείου και κάθε δομημένης κοινότητας
- απόρριψη των ορίων και των κανόνων
- χρήση ναρκωτικών¹⁰.

2B. Αίτια της παραβατικότητας στους εφήβους

Η εκδήλωση ή μη μιας παραβατικής συμπεριφοράς είναι το αποτέλεσμα και η συνισταμένη μιας σειράς από αντικρουόμενες ψυχικές ωθήσεις, άλλες από τις οποίες εξωθούν στην παραβατικότητα και άλλες επενεργούν ανασταλτικά. Οι ωθήσεις που συγκρατούν από την παραβατικότητα εντάσσονται σε ένα κομφορμιστικό – συμβατικό πλαίσιο που επιβάλλει την συμμόρφωση με τους ποινικούς κανόνες, ενώ αντίθετα οι ωθήσεις που οδηγούν σ' αυτήν αποτελούν μια αναζήτηση διεξόδου απέναντι σε ποίκιλα προβλήματα¹¹.

2B I . Παραβατικότητα και οικογένεια

Ο Fonagy και οι συνεργάτες του (1997) σε μια ανασκόπηση ερευνών στο πλαίσιο της θεωρίας δεσμού (attachment theory), που αναφέρεται στις πρώιμες εμπειρίες προσκόλλησης και ανάπτυξης δεσμού, υποστηρίζουν ότι ο ανασφαλής δεσμός (insecure attachment) αποτελεί έναν εν δυνάμει παράγοντα κινδύνου για την ανάπτυξη διαταραχών συμπεριφοράς αλλά όχι απαραίτητα την μόνη γενεσιουργό αιτία. Από την άλλη ο ασφαλής (secure) δεσμός αποτελεί εν δυνάμει προστατευτικό στοιχείο ενάντια σε όλους τους παράγοντες που μπορούν να υποκινήσουν διαταρακτικές συμπεριφορές χωρίς βέβαια να είναι και ο μοναδικός.

Οι έφηβοι έχουν ανάγκη από μία εσωτερική πυξίδα, από ένα εσωτερικό ηθικό σύστημα που να τους κατευθύνει σε καταστάσεις δημιουργικές. Η εσωτερική αυτή πυξίδα δημιουργείται από μικρή ηλικία με την συνεχή επιτήρηση και περιορισμό των γονέων. Αν οι γονείς δεν είναι σε θέση να διατηρήσουν κάποια εξωτερικά όρια, ο έφηβος θα αρχίσει να κλονίζεται εσωτερικά, εφόσον έχει την ανάγκη να εσωτερικεύσει αυτά τα νέα όρια, τους νέους κανόνες, νέες απαγορεύσεις και ελευθερίες. Εάν αυτό δεν επιτευχθεί και τα γονεϊκά όρια διαβρωθούν, ο έφηβος θα βιώσει εγκατάλειψη και κατάθλιψη και ενδέχεται να οδηγηθεί σε ακραίες – παραβατικές συμπεριφορές προκειμένου να καταπολεμήσει αυτό το άγχος¹².

Ο Winnicott υποστηρίζει από την άλλη ότι το οικογενειακό πλαίσιο είναι εκείνο που ικανοποιεί με τη βασική του συμβολή, σε υψηλό βαθμό τις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού για εμπιστοσύνη, προστασία και ασφάλεια και κατά συνέπεια δημιουργεί παιδιά που μπορούν ν' αναπτύξουν την κοινωνικότητα τους και να ενσωματωθούν με δημιουργικό τρόπο στη σχολική τους κοινότητα και στις ομάδες συνομηλίκων. Στην εφηβεία εάν οι συνθήκες στην οικογένεια παραμείνουν ασφαλείς και διευκολυντικές για την εξέλιξη των παιδιών, αυτά θα μπορέσουν να επωμιστούν τις αναδομήσεις αυτής της περιόδου χωρίς να χάσουν την εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και στο περιβάλλον αποφεύγοντας έτσι την εμπλοκή με ακραίες ενέργειες και συμπεριφορές.

Όταν όμως οι οικογενειακές συνθήκες είναι αρνητικές ή ελλιπείς σε υψηλό βαθμό, τα παιδιά κατά πάσα πιθανότητα θ' αναπτύξουν έντονα άγχη και ανασφάλειες σε σχέση με τον εαυτό τους, την θέση τους στην οικογένεια, την αγάπη και την εκτίμηση των γονέων αλλά και το προσωπικό αίσθημα αυτοεκτίμησης, δυσκολεύοντας τελικά η διαδικασία κοινωνικοποίησης τους¹³.

Τα παιδιά αυτά, στερημένα από την αναγνώριση και την επιβεβαίωση που έχουν ανάγκη ενδέχεται να εισέλθουν στην εφηβεία με έντονο αρνητικό συναισθηματικό φορτίο και ναρκισσιστική διαταραχή. Κατά συνέπεια αυτά τα παιδιά θα εκφράσουν ως έφηβοι μέσα από την παραβατική συμπεριφορά την ανασφάλεια, την απόρριψη ή

ακόμη και την επιθετικότητα που έχουν βιώσει τα ίδια. Στο πλαίσιο αυτό η παραβατικότητα εμφανίζεται ως η εκδραμάτιση των ψυχικών συγκρούσεων του παιδιού και μια δυνατότητα άμυνας του ίδιου ενάντια στα επώδυνα αυτά συναισθήματα.

Κατά τους Richard Smith και James Walters, οι παράγοντες που σχετίζονται με την οικογένεια του εφήβου και οδηγούν στην παραβατικότητα είναι :

- α) έλλειψη ζεστής αγάπης και υποστηρικτικής σχέσης με τους γονείς και κυρίως με τον πατέρα
- β) ελάχιστη πατρική εμπλοκή με τα παιδιά
- γ) υψηλή σχέση με την μητέρα (ανέφεραν κάποιοι παραβατικοί έφηβοι στην έρευνά τους)
- δ) «διαλυμένα σπίτια-οικογένειες»

Σχετικά με την παραβατικότητα στα κορίτσια - εφήβους, αυτή θεωρείται αποτέλεσμα του μη κοινωνικοποιημένου αυθορμητισμού, των ανεκπλήρωτων επιθυμιών για διασκέδαση, περιπέτεια και πολυτέλεια. Τα κορίτσια συχνότερα από ότι οι άντρες βιώνουν άγχος ή ενοχές για την επιθετική τους συμπεριφορά.

2B II. Παραβατικότητα και σχολείο

Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η σχολική αποτυχία αποτελεί αιτία της εφηβικής παραβατικότητας. Η συμπεριφορά αυτή αποτελεί εναλλακτική δραστηριότητα στην προσπάθεια του μαθητή να βελτιώσει την εικόνα του διαμέσου υποκατάστατων εμπειριών.

Σύμφωνα με έρευνα των Bernestein και Rulo το 1976, όταν το παιδί - ο έφηβος αισθάνεται μειονεκτικά από την σχολική αποτυχία, αρχίζει βαθμιαία να εκφράζεται με επιθετική συμπεριφορά, η οποία παίρνει συνήθως διαστάσεις με το πέρασμα του χρόνου. Καθώς το παιδί εξαντλείται κυρίως στο να ασκήσει έλεγχο στην συμπεριφορά του, δεν αναγνωρίζει την πραγματική δυσκολία που αντιμετωπίζει μαθησιακά. Έτσι πέφτει σε όλο και περισσότερο αρνητική συμπεριφορά και το πρόβλημα γίνεται μεγαλύτερο. Κάποιες φορές το παιδί αποβάλλεται ή και εγκαταλείπει το σχολείο, έτσι ανοίγει μπροστά του ο δρόμος της παραβατικότητας. Με τα παραπάνω ευρήματα, συμφωνεί και ο Bloom (1976), θεωρώντας ότι η ψυχική υγεία αναπτύσσεται καθώς το παιδί λαμβάνει συνέχεια αποδείξεις της επάρκειας του μέσω των σχολικών θετικών εμπειριών.

Όλοι οι μαθητές βέβαια που έχουν βιώσει την οδυνηρή εμπειρία της σχολικής αποτυχίας δεν εμπλέκονται σε εκδηλώσεις βίας, όπως οι έρευνες έχουν δείξει μέχρι τώρα. Μελετώντας το πρόβλημα της εγκατάλειψης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και της νεανικής παραβατικότητας οι Elliot and Voss (1974), σε έρευνα τους με 2.167 μαθητές της 9^{ης} στις Η.Π.Α. συμπέραναν ότι και τα δυο προβλήματα είναι οι εναλλακτικές απαντήσεις των μαθητών στην αποτυχία και αποξένωση τους από το σχολείο.

Έχουν διατυπωθεί αρκετές θεωρίες που εξηγούν την σχέση με το σχολείο και την παραβατικότητα. Αυτές είναι οι : α. Θεωρία επιλογής(choice theory),β. Αναπτυξιακή θεωρία (developmental theory),γ. Κοινωνική Δομική θεωρία (social structure theory), δ. Κοινωνική θεωρία εξέλιξης (social process theory), ε. Θεωρία της «ετικέτας» (labeling theory),στ. Θεωρία της σύγκρουσης (conflict theory).

2B III. Παραβατικότητα και κοινωνικό περιβάλλον

Η επίδραση του περιβάλλοντος στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και τις συμπεριφορικές αντιδράσεις των ανηλίκων είναι ιδιαίτερα σημαντική και πολλές φορές καθοριστική, ανεξάρτητα αν το περιβάλλον αυτό είναι της επιλογής τους ή αν είναι αναγκασμένοι να ζουν σ' αυτό¹⁴.

Πολύ σημαντικός παράγοντας στην εφηβική παραβατικότητα είναι η επίδραση των συνομηλίκων και η προσκόλληση του εφήβου σε ομάδα συνομηλίκων με παραβατικά πρότυπα. Ο ειδικότερος αυτός ρόλος στην νεανική παραβατικότητα μελετάται εντός του πλαισίου των θεωριών της υποκοουλτούρας (A.Cohen, 1955, Wolfgang και Ferracuti, 1967), των πολιτιστικών συγκρούσεων (Sellin 1938), των διαφοροποιητικών κοινωνικών συναναστροφών και των διαφορετικών ευκαιριών με βάση την ομάδα υποκοουλτούρας που ανήκει κανείς (Cloward και Ohlin, 1960). Οι υποκοουλτούρες, διαμορφώνονται ως αντίδραση στα προβλήματα που δημιουργεί η επίσημη κουλτούρα μιας κοινωνίας. Συνήθως συγκροτούνται από παρέες αγοριών (αυτές είναι άλλωστε περισσότερο παραβατικές) που αναγάγουν σε βασική επιδίωξη «αξίες» όπως η επιδίωξη της ζωηρής συγκίνησης, η απέχθεια για την ρουτίνα και η επίδειξη σκληροτράχηλου ανδρισμού. Ειδικά στην εφηβική και μετεφηβική ηλικία, οι νέοι αρέσκονται να διογκώνουν την όποια παραβατικότητα τους, νομίζοντας ότι αποτελεί ένδειξη ανδραγαθίας και “μαγκιάς”.

Στις εν λόγω ομάδες ο έφηβος βρίσκει μια κοινότητα αντιλήψεων και βαθμιαία γίνεται ένα με την ομάδα, εξαρτάται πλήρως απ' αυτήν σε βαθμό ώστε πολύ δύσκολα κάποιο από τα μέλη της ομάδας να ενεργεί διαφορετικά, ακόμη και αν οι ενέργειες της ομάδας προσλαμβάνουν παραβατικό χαρακτήρα (βανδαλισμοί, μικροκλοπές, ξυλοδαρμοί, ναρκωτικά)¹⁵. Οι πράξεις των εφήβων (στην ομάδα υποκοουλτούρας) διέπονται μέσω αυτών των παραβατικών ομάδων από λιγότερο ωφελμιστικές σκοπιμότητες και περισσότερο από τάσεις ηδονισμού, κακεντρέχειας και ευθιξίας απέναντι σε υποτιθέμενες ή πραγματικές προσβολές¹⁶.

Έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφορες θεωρίες για τις ομάδες αυτές όπως : οι Θεωρίες υποκοουλτούρας του Cohen (1955), των Wolfgang and Ferracuti (1967), η Θεωρία πολιτιστικών συγκρούσεων του Selin (1938), οι Θεωρίες των διαφοροποιητικών κοινωνικών συναναστροφών (του Sutherland) και των διαφορετικών ευκαιριών με βάση την ομάδα υποκοουλτούρας στην οποία ανήκει κανείς (Cloward, Ohlin 1960).

Ο έφηβος θέλει ως ένα βαθμό ν' αποδεσμευθεί από το σπίτι και την οικογένεια του που είναι η αμεσότερη μορφή εξουσίας στο περιβάλλον του. Για το λόγο αυτό είναι συχνό το φαινόμενο των εφήβων που έρχονται σε αντιπαράθεση με τους γονείς τους ή φεύγουν συνήθως προσωρινά από το σπίτι τους. Συναισθηματικό καταφύγιο στις περιστάσεις αυτές αποτελεί η παρέα των συνομηλίκων, που λειτουργεί ως υποκατάστατο της οικογένειας. Αλλά στην πραγματικότητα ο έφηβος δεν επιδιώκει ν' αποδεσμευτεί πλήρως από την οικογένεια και έτσι αναγκάζεται ν' ακροβατεί σε δύο εκ διαμέτρου αντίθετους ρόλους.

Από την πλευρά των γονέων, εάν αυτοί αντιμετωπίσουν τον έφηβο ιδιαίτερα αυστηρά ή δεν του δώσουν καμία σημασία και όταν οι παρέες του αποτελούνται από άτομα με ιδιαίτερη ροπή στην παραβατικότητα, ο έφηβος είναι πιθανό να επιχειρήσει κάποια παραβατική πράξη.

2Γ. Τα ατομικά χαρακτηριστικά του έφηβου παραβάτη

Τα ατομικά γνωρίσματα αφορούν τις βιολογικές ιδιαιτερότητες και την εν γένει προσωπικότητα του δράστη (φύλο –ηλικία, ενδεχόμενα παιδικά τραύματα, γενετήσιες ανωμαλίες που οδηγούν σε διαταραγμένη ψυχική προσωπικότητα, τυχόν εθισμός στα ναρκωτικά). Οι ιδιαιτερότητες αυτές συχνά προκαλούν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση και εμφάνιση μορφών παραβατικής συμπεριφοράς. Υπό ομαλές συνθήκες, τα ατομικά βιολογικά γνωρίσματα διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο κυρίως κατά την περίοδο της εφηβείας, λόγω των ριζικών μεταβολών που παρατηρούνται κατά την περίοδο αυτή¹⁷.

Οι ενδοψυχικοί παράγοντες και οι στρατηγικές που αναπτύσσει ο κάθε έφηβος συσχετίζονται με την «παραβατική καριέρα»¹⁸. Ο Wilson (1999) υποστηρίζει ότι τα ενδογενή χαρακτηριστικά του ατόμου (π. χ η ευαισθησία) σε συνδιασμό με τις άλλες ικανότητες που αναπτύσσει στην πορεία (εξυπνάδα, ανθεκτικότητα του Εγώ, κοινωνικές δεξιότητες), καθώς και με τους οικογενειακούς και κοινωνικούς παράγοντες, αποτελούν την βάση και το πλαίσιο στα οποία αναπτύσσονται παρόμοιες συμπεριφορές¹⁹.

Σύμφωνα με τον Farrington, ένας τυπικός παραβάτης γεννήθηκε σε μια μεγάλη με χαμηλό εισόδημα οικογένεια, από γονείς που είχαν και οι ίδιοι εγκληματικό παρελθόν. Όταν ήταν νέος δέχτηκε φτώχη γονεϊκή επιτήρηση, οι γονείς του είχαν συχνά συζυγικές συγκρούσεις και ενδεχομένως είναι χωρισμένοι. Στο σχολείο, έτεινε να έχει χαμηλή εκπαιδευτική επίδοση, να προκαλεί φασαρίες, να είναι υπερδραστήριος, αυθόρμητος και συχνά τεμπέλης. Ακόμη είχε την τάση να συνδέεται με βίαιους –παραβατικούς φίλους που προέρχονταν από εξίσου προβληματική οικογένεια.

Ο Eleanor Glueck κατονομάζει μια σειρά από ατομικά γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν τους παραβατικούς που είναι τα ακόλουθα:

1. εξωστρέφεια	7.ελλιπείς προσωπικές ικανότητες
2. αμυντικότητα	8.καταστροφικότητα
3. αυθορμητισμός	9. σαδισμός
4. αίσθημα μη αποδοχής από τους άλλους	10.εχθρότητα
5. ναρκισσισμός	11.καχυποψία
6. καταστροφή της αυθεντίας	12.αισθήματα δυσφορίας

Το βίαιο – παραβατικό άτομο ακόμη, χαρακτηρίζεται από έλλειψη ελαστικών αμυντικών μηχανισμών, και ενώ αναπτύσσει στην φαντασία του αισθήματα παντοδυναμίας, στην πραγματικότητα παραμένει ευάλωτο και εκτεθειμένο στα αρνητικά – εξωτερικά ερεθίσματα (Parsons and Dermer1999), που τα βιώνει περισσότερο απειλητικά απ ' ό τι είναι πραγματικά.

Ένας παραβάτης είναι κατά τον Winnicot (1965), ένα μη θεραπευμένο αντικοινωνικό αγόρι ή κορίτσι.Ένα αντικοινωνικό αγόρι ή κορίτσι είναι ένα (συναισθηματικά) στερημένο παιδί. Ένα στερημένο παιδί είναι το παιδί το οποίο είχε κάτι ιδιαίτερα καλό και στη συνέχεια το έχασε, με αποτέλεσμα να βιώσει αρνητική στέρηση. Το αντικοινωνικό παιδί θεωρεί ότι «το περιβάλλον του οφείλει κάτι »²⁰.

Υπό ομαλές περιστάσεις η διάθεση του εφήβου για κάποιες μορφής παραβατικές πράξεις, διαρκεί μέχρι τα 16 του έτη, αν και δέχεται σημαντικές επιρροές από ψυχοκοινωνικούς παράγοντες. Στην συνέχεια ο έφηβος εισέρχεται στα επόμενα στάδια της κοινωνικοηθικής του εξέλιξης που είναι τα ακόλουθα :

1^ο Το στάδιο του προσυμβατικού συλλογισμού - ατομικές σε αντιπαράθεση με τις κοινωνικές απαιτήσεις

2^ο Το στάδιο του συμβατικού συλλογισμού - ο έφηβος επιθυμεί να συμπορευθεί με το ισχύον κοινωνικό σύστημα και τους κανόνες του και

3^ο Το στάδιο του μετασυμβατικού συλλογισμού – όπου ο έφηβος υιοθετεί πιο ελεύθερα πρότυπα.

2Δ. Έφηβοι παραβάτες και χρήστες παράνομων τοξικών ουσιών

Πολλές φορές ενδέχεται να καταφύγουν οι νέοι στην χρήση παράνομων τοξικών ουσιών, ως μια μορφή παραβατικότητας, για να ζήσουν έστω και για λίγο έναν κόσμο χωρίς επιθετικότητα ή και για να εκδικηθούν με εαυτό τους επιθετικούς γονείς, όπως υποστηρίζουν και οι A.Stevens & Freeman. Μερικά παιδιά αποκρύπτουν με επιτυχία τον θυμό εναντίον των γονέων τους, άλλα τον αφήνουν να ξεσπάσει ελεύθερα, σε άλλη συνάφεια, διαπράττοντας ποινικά αδικήματα ή παίρνοντας ναρκωτικά για να τους εκδικηθούν ή για να τους τιμωρήσουν.

Σύμφωνα με τον Pearson η παραβατική συμπεριφορά εκφράζουν την προσπάθεια του ατόμου να μετατρέψει την προσωπική του αγωνία σ' έναν ψίθυρο ατομικής διαμαρτυρίας που μπορεί να εμφανιστεί με τρόπους όπως η εγκατάλειψη της οικογένειας, το σκασιαρχείο από το σχολείο, οι πράξεις βανδαλισμού όπως η βία στα γήπεδα, η κλοπή, η χρήση ναρκωτικών ουσιών (που θα μας απασχολήσει παρακάτω) και σε ακραίες περιπτώσεις η αυτοκτονία.

Η νεανική παραβατικότητα, και δη στην Ελλάδα, αναφέρεται τόσο στην επιθετικότητα ορισμένων εφήβων με την τέλεση σοβαρών εγκληματικών πράξεων αλλά και στην παραβατικότητα με την μορφή της απόσυρσης (ναρκωτικά – κατοχή, χρήση, διακίνηση) Έτσι η παραβατική συμπεριφορά που δεν εκδηλώνεται προς τα έξω και εναντίον των άλλων, προσλαμβάνει κυρίως τον χαρακτήρα της απόσυρσης και του αναχωρητισμού (Merton), ώστε το άτομο να καταλήγει να στρέφεται πρώτα κατά του ίδιου του εαυτού. Εδώ τίθεται το εξής ερώτημα : κατά πόσο η βίαιη επιθετικότητα και η αυτό-καταστροφικότητα ως δυο βασικά είδη παραβατικότητας, μορφοποιούνται και εκλύονται υπό την επίδραση κοινών καθοριστικών παραγόντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΧΡΗΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΤΟΞΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ

3Α. Οι τοξικές ουσίες

3Α Ι. Διαχωρισμός παράνομων και νόμιμων τοξικών ουσιών

Υπάρχει μία άποψη που υποστηρίζει ότι «η χρήση των παράνομων ναρκωτικών από τους νέους, συνδέεται στενά με την χρήση των νόμιμων ναρκωτικών».

Εκτός από τις παράνομες τοξικές ουσίες, υπάρχουν και οι νόμιμες που πολλές φορές παρουσιάζουν υψηλότατο βαθμό επικινδυνότητας και τοξικοεξάρτησης.

Στην περίπτωση του αλκοόλ, που η χρήση του όχι απλά δεν απαγορεύεται αλλά διαφημίζεται ιδιαίτερα έντονα, έχουμε να κάνουμε με μια σημαντικά εθιστική τοξική ουσία με καταλύτικες επιδράσεις τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο. Πολλές είναι οι περιπτώσεις, σύμφωνα με έρευνες, που η κατάχρηση αλκοόλ οδηγεί σε βίαιη συμπεριφορά και επιθετικότητα.

Η νικοτίνη, ο κοινά διαδεδομένος καπνός, είναι και αυτή μια πολύ εθιστική νόμιμη τοξική ουσία με ποικίλες βλαβερές συνέπειες στον ανθρώπινο οργανισμό, που θεωρείται κομμάτι του life style των σύγχρονου τρόπου ζωής, ιδιαίτερα στον δυτικό κόσμο. Κατά πολλούς ερευνητές η χρήση καπνού έχει μεγαλύτερες συνέπειες σε ψυχοσωματικό επίπεδο απ' ότι η χρήση των παράνομων προϊόντων της κάνναβης (χασις, μαριχουάνα). Όμως η παραπάνω πεποίθηση δεν βρίσκει σύμφωνους όλους τους ερευνητές καθώς οι απόψεις τους για το θέμα παρουσιάζονται διαμετρικά αντίθετες.

Εκτός από το αλκοόλ και τον καπνό, άλλη ουσία, όπως η καφεΐνη (στον καφέ, τσαί κακάο) καθ' όλα νόμιμη, παρουσιάζει σημαντικό βαθμό τοξικότητας ώστε πολύ εύκολα κάποιος να εθίζεται σε αυτήν. Βέβαια δεν θεωρείται επιβλαβής για τον ανθρώπινο οργανισμό στον βαθμό που υπάγονται το αλκοόλ και ο καπνός.

Ο διαχωρισμός παράνομων και νόμιμων τοξικών ουσιών προφανώς γίνεται με αυθαίρετα κριτήρια, καθώς παραβλέπεται η επικινδυνότητα του αλκοόλ, ουσίας ευρύτατα διαδεδομένης τόσο στον γενικό όσο και στον νεανικό πληθυσμό. Θα ήταν πραγματικά σημαντικό και απαραίτητο, ν' αποφευχθεί τέτοιου είδους υποκρισία από την πλευρά των κυβερνήσεων του κόσμου και να αντιμετωπισθεί το θέμα της χρήσης τοξικών ουσιών περισσότερο έντιμα, υπεύθυνα και αμερόληπτα. Ακόμη πολλές φορές αυτός ο “αυθαίρετος” διαχωρισμός προκαλεί σύγχυση σε μια μερίδα της νεολαίας που κατα κάποιον τρόπο “χάνει” την εμπιστοσύνη της τόσο στην ενημέρωση που κατα τ'άλλα στοχεύει στην προστασία της (που σαφώς συμβαίνει και αυτό) όσο και στην ίδια την κοινωνία και στις αρχές και αξίες που αυτή πρεσβεύει.

Τα ναρκωτικά, από την άλλη (οι παράνομες τοξικές ουσίες) θεωρούνται ως οι ουσίες που μπορούν ν' αλλάξουν την εγκεφαλική λειτουργία ως προς την εγρήγορση, την διάθεση ή ακόμη και την πνευματική δημιουργικότητα. Υπάρχουν πολλές και ο κύριος τόπος επίδρασης τους είναι το ντοπαμινεργικό σύστημα.

Κάθε ναρκωτικό έχει πολλαπλές επιδράσεις, τα περισσότερα δρουν σε πολλές διαφορετικές περιοχές του εγκεφάλου. Ακόμη οι επιδράσεις του ναρκωτικού εξαρτώνται από την ποσότητα που το άτομο παίρνει και από τις προσδοκίες αυτού.

Τα ναρκωτικά δεν είναι καλά ή κακά. Δεν υπάρχουν «κακά» ναρκωτικά. Όταν μιλάει κάποιος για κατάχρηση ναρκωτικών αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται το ναρκωτικό. Δεν βοηθά η ετικετοποίηση «το ναρκωτικό είναι κακό».

Μία ταξινόμηση που έχει προταθεί από τον OFDT (1997) για τις παράνομες τοξικές ουσίες είναι η ακόλουθη :

- α. οπιοειδή, αναλγητικά, ουσίες από όπιο
- β. κοκαΐνη- κρακ, διεγερτικά, εκχυλίσματα της κόκας
- γ. παραισθησιογόνα (LSD, μεσκαλίνη, peyote)
- δ. ινδική κάνναβη (φύλλα, ρητίνη, έλαιο)
- ε. ψυχοφάρμακα – ηρεμιστικά (βαρβιτουρικά, βενζοδιαζεπίνες)
- στ. διαλύματα (τολουένη, τριχλωροθυλένιο, αιθέρας)
- ζ. ecstasy (MMDA) και συγγενικά « συνθετικά » ναρκωτικά (MDA, DET, DMT)²¹.

Άλλοι διακρίνουν τις εθιστικές τοξικές ουσίες σε :

- i. κατασταλτικά του κεντρικού νευρικού συστήματος (αλκοολ, βαρβιτουρικά, βενζοδιαζεπίνες κ.α)
- ii. οπιοειδείς ουσίες (μορφίνη, ηρωίνη, μεθαδόνη κ.α)
- iii. συμπαθητικομιμητικές ή διεγερτικές του Κεντρικού νευρικού συστήματος (αμφεταμίνες, κοκαΐνη κ.α)
- iv. προϊόντα ινδικής κάνναβης (μαριχουάνα, χασις)
- v. ψευδαισθησιογόνες ουσίες (L.S.D)
- vi. εισπνεόμενες – πτητικές ουσίες (κόλλες, αεροζόλ, διαλύτες χρωμάτων)²².

3Α II. Οι παράνομες τοξικές ουσίες που χρησιμοποιούν οι έφηβοι και οι επιδράσεις τους

Οι παράνομες τοξικές ουσίες που χρησιμοποιούν οι έφηβοι(ΕΚΤΕΠΝ)

Κατά την Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν 2003 οι επικρατέστερες παράνομες τοξικές ουσίες που χρησιμοποιούν οι έφηβοι στην Ελλάδα (από στοιχεία που αφορούν πανελλήνιο δείγμα 4.909 και 3.775 μαθητών για το 1999 και το 2003 αντίστοιχα ηλικίας 16-17 ετών) είναι η κάνναβη (14,8% το 2003 έναντι 12,6% το 1999), τα εισπνεόμενα (13,0%, έναντι 13,5 %), τα ηρεμιστικά (4,6% έναντι 5,4%), η “ecstasy” (2,5% και 2,3%), οι αμφεταμίνες (0,6 %και 1,1%), το LSD (2,3% έναντι 2,1%) και η κοκαΐνη (2,3% το 2003 και 2,0 το 1999).

Επιδράσεις παράνομων τοξικών ουσιών

Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα ναρκωτικά ως προς τις χημικές επιδράσεις τους στο μυαλό και στο σώμα. Εδώ θα αναφερθούν οι κυριότερες επιδράσεις των π.τ.ο σε επίπεδο συμπεριφοράς και προσωπικότητας. Σύμφωνα με τον διαχωρισμό που κάνει ο Λιάππας (1992):

i. Τα κατασταλτικά – ηρεμιστικά (βενζοδιαζεπίνες, βαρβιτουρικά, οινόπνευμα, αντιισταμινικά) έχουν πολύπλοκες επιδράσεις στο συναίσθημα, στην επιθετικότητα και στην σεξουαλική και κοινωνική συμπεριφορά που πιθανότα διαμορφώνονται από την προσδοκιμότητα του χρήστη. Δεν υπάρχει κάποια σταθερού τύπου επίδραση κοινή σε όλους τους χρήστες. Γενικά οι ουσίες αυτές ελαττώνουν την επιθετικότητα του χρήστη. Παρ’ όλ’αυτά, ενδέχεται να παρουσιαστεί απότομη αύξηση της, γεγονός

που συνδεεται με τον τρόπο χρήσης της ουσίας, τις σεξουαλικές προσδοκίες του χρήστη αλλά και την επίδραση του περιβάλλοντος²³. Άλλες επιδράσεις που αφορούν περισσότερο οργανικά προβλήματα και παρουσιάζονται κατά την χρήση υψηλών δόσεων είναι οι: έντονη νύστα, ύπνος, δυσαρθρία, μυική αδυναμία, αταξία, δυσκολία στην κινητικότητα. Φαίνεται ότι οι ουσίες της κατηγορίας αυτής περισσότερο καταστέλλουν παρά αυξάνουν την επιθετική συμπεριφορά των χρηστών.

ii Οι οπιοειδείς ουσίες είναι πολύ ισχυρές αναλγητικές και ευφορικές ουσίες με ποικίλες επιδράσεις τόσο σε οργανικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο. Γενικά μικρές δόσεις οπιοειδών (μορφίνης) επηρεάζουν τις ανώτερες πνευματικές λειτουργίες που είναι υπεύθυνες για τον αυτοέλεγχο του ατόμου, επίδραση που συνοδεύεται παροδικό από συναίσθημα ευφορίας και ελαφριά άρση αναστολών. Στα οργανικά συμπτώματα, αναφέρονται η μείωση της όρεξης, η δυσκοιλιότητα, η μύση, η υπόταση, η ζάλη, η μικρή καταστολή της αναπνοής κ.α

Οι σημαντικότερες οπιοειδείς ουσίες είναι η μορφίνη, η ηρωίνη, η κωδεΐνη και η μεθαδόνη.

iii. Οι αμφεταμίνες και τα διεγερτικά έχουν δυο επιδράσεις σχετικά με την βίαιη συμπεριφορά. Ενώ οι χαμηλές δόσεις αυξάνουν το επίπεδο δραστηριότητας, όσο η δόση αυξάνει, υπάρχει μια αύξηση σε αισθήματα δύναμης και ικανότητας. Μεγάλες δόσεις συχνά προκαλούν μια παρανοική – ψυχωτική αντίδραση, με στοιχεία καχυποψίας και υπερδραστηριότητας. Κάτω από την επίδραση των αμφεταμινών, η αστάθεια της διάθεσης είναι κοινή. Από πολύ θερμή ως πολύ εχθρική.

Σε ότι αφορά τη κοκαΐνη, μια έρευνα βρήκε ότι η πειραματιζόμενη χρήση της διαμέσου της εφηβείας μπορεί να έχει συνέπειες για τον επόμενο ένα χρόνο, αν και πολλοί ερευνητές συμφωνούν ως προς τις μακροχρόνιες αρνητικές συνέπειες (Newcomb and Bentler)

Γενικά οι ουσίες αυτής της κατηγορίας, σε ότι αφορά την χρήση χαμηλών δόσεων προκαλούν αύξηση της ενεργητικότητας και της ψυχοκινητικής λειτουργίας, δυσφορικό ή ευφορικό συναίσθημα, ελαφριά σύγχυση, υπερεγρήγορη, ανησυχία, ζάλη, απνία, μείωση της όρεξης, αύξηση της σεξουαλικότητας, πιθανή παροδική σεξουαλική ανικανότητα και αύξηση της διούρησης. Σε υψηλότερες δόσεις η χρήση του ενδέχεται να προκαλέσει σοβαρές ψυχολογικές διαταραχές. Γενικά υπάρχουν ενδείξεις ότι οι μεγάλες δόσεις αμφεταμίνης οδηγούν σε επιθετική συμπεριφορά.

iv. Η κάνναβη (χασίς –μαριχουάνα) οι επιδράσεις της κάνναβης στην συμπεριφορά δεν οδηγούν συνήθως σε βίαιες πράξεις αν και η μαριχουάνα ενδέχεται να παράγει την πιθανότητα θυμού σε κάποιους ανθρώπους. Σε συνδιασμό με το stress μπορεί να οδηγήσει σε επιθετική συμπεριφορά.

Το χασίς έχει αντιμετωπιστεί διαμετρικά αντίθετα από τους ερευνητές. Άλλοι υποστηρίζουν ότι ενέχεται σε μορφές δυσλειτουργίας σε κοινωνικό και ατομικό επίπεδο, δυσλειτουργίες που έχουν να κάνουν με την αύξηση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς και της εγκληματικότητας, την ελάττωση της παραγωγικής απόδοσης του χρήστη και την συχνή εμφάνιση ψυχιατρικών διαταραχών

Από την άλλη, υπάρχουν ερευνητές που υποστηρίζουν ότι η χρόνια χρήση του, ενδέχεται να προάγει την αποδοτικότητα, την ενεργητικότητα, την αυτοσυγκέντρωση και την μνημονική ικανότητα. Επίσης οι ίδιοι θεωρούν ότι η χρήση του προάγει την κοινωνικότητα στο άτομο, κάνοντας το περισσότερο ομιλητικό, χαρούμενο και έυθυμο²⁴.

Τα σωματικά συμπτώματα που προκαλεί το χασίς περιλαμβάνουν ταχυκαρδία, αρτηριακή υπέρταση, ελαφριά τρμούλα των άκρων, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις ναυτία, πονοκέφαλο, νύστα κ.α

v. Τα ψευδαισθησιογόνα Το πιο διαδεδομένο ψευδαισθησιογόνο στους εφήβους είναι το LSD. Η χρήση του προκαλεί ποικίλες συναισθηματικές διαταραχές στους χρήστες όπως : έκσταση ή ευθυμία, κατάθλιψη, άγχος, έντονες συναισθηματικές μεταβολές. Ακόμη οι ουσίες αυτές συντείνουν στην εμφάνιση συναισθηματικών διαταραχών και στην υπερεκτίμηση των ατομικών ικανοτήτων, γεγονός που ενδέχεται να έχει ολέθριες συνέπειες για τον χρήστη. Συχνά για τους χρήστες LSD αναφέρονται αυτοτραυματισμοί, ατυχήματα αλλά και αυτοκτονίες. Τα σωματικά συμπτώματα είναι συμπαθητικομιμητικού τύπου. Πολλές από τις επιδράσεις εξαρτώνται και από τις προσδοκίες και την συναισθηματική κατάσταση του χρήστη²⁵. Επίσης υπάρχουν πιθανές ενδείξεις οι ψευδαισθησιογόνες ουσίες μετά από χρόνια χρήση να προκαλούν παράνοια και ψυχωσικά σύνδρομα.

Άλλες ουσίες της κατηγορίας αυτής είναι η φαισυκλιδίνη (PCP) και η ψιλοκυμβίνη και η μεσκαλίνη (peyote). Μια πολλή γνωστή ψευδαισθησιογόνα ουσία, που χρησιμοποιείται συχνά από τους έφηβους χρήστες είναι και η ecstasy (MDMA) το οποίο έχει συνδέθει και με την trance μουσική που είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στους νέους.

vi. Οι εισπνεόμενες ουσίες (κόλλες, αεροζόλ, παράγωγα του πετρελαίου κ.α) Οι ουσίες αυτές προκαλούν κυρίως οργανικής φύσης προβλήματα, όπως (με οξεία κατάχρηση) καταστολή της αναπνοής, καρδιακή αρρυθμία, διαταραχές του επιπέδου συνείδησης και ξαφνικό θάνατο. Οι περισσότεροι χρήστες εισπνεόμενων ουσιών βιώνουν μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από ελαφρύ θόλωμα της συνείδησης, γενικά καταστολή, αίσθημα σωματικής ελαφράδας και παραισθήσεις καθώς και αμνησιακού τύπου διαταραχές για το χρονικό διάστημα της χρήσης της ουσίας²⁶. Χρήση μεγάλων ποσοτήτων μπορεί να προκαλέσει αίσθημα μέθης, διπλωπία και πολλές άλλες οργανικού τύπου διαταραχές.

3Α III. Η πορεία της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών από τους εφήβους (χρήση και κατάχρηση)

Οι έφηβοι βρίσκονται στο μεγαλύτερο κίνδυνο της εξάρτησης από τις ουσίες, που οφείλεται σε μια σειρά από οικογενειακές, βιολογικές, κοινωνικές καταστάσεις.

Τα στάδια που εμφανίζονται σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις εξάρτησης από μια παράνομη τοξική ουσία είναι τα εξής :

- Αρχικά (1ο στάδιο) συντελείται η πειραματική χρήση, η οποία ξεκινά συνήθως χωρίς σκοπό και ανταποκρίνεται στις αναζητήσεις της πιο ανήσυχης μερίδας της νεολαίας. Στο στάδιο αυτό η χρήση π. χ αλκοόλ ή ήπιων εξαρτησιογόνων ουσιών χαλαρώνει και κατευνάζει το άτομο από τα άγχη του
- Η χρήση ουσιών, με την συνέχιση της χρήσης, στο 2ο στάδιο λειτουργεί ως κοινωνικοποιητικός μηχανισμός, καθώς με την χρήση αλκοόλ ή χασίς πολλοί έφηβοι αναφέρουν μεγαλύτερη άνεση στην επικοινωνία με τους άλλους και κάποιες άλλες θετικές εμπειρίες. Με την πάροδο όμως του χρόνου αρχίζει να

αναστέλλεται η άμυνα του οργανισμού, σημαντική συνέπεια της χρήσης και το άτομο αισθάνεται περισσότερο ευάλωτο στο να συνεχίσει την χρήση

- Στο 3ο στάδιο, υπάγεται η συστηματική συνέχιση της χρήσης καθώς και η εντονότερη ταύτιση του ατόμου με την παραβατική ομάδα ατόμων ή ατόμων που κάνουν χρήση παράνομων τοξικών ουσιών και με ό,τι συνεπάγεται αυτή και
- Η κατάληξη, που αναφέρεται στο 4ο στάδιο, των περισσότερων χρηστών είναι η πολυτοξικομανία (οι πολυχρήστες) που προβλέπει, εάν δεν υπάρχει αντιμετώπιση, μακρόχρονη πορεία στην “σταδιοδρομία στον κόσμο των χημικών ουσιών”²⁷.

Εδώ ας σημειωθεί ότι η κατάχρηση ουσιών, περιλαμβάνει την “εκ προθέσεως” ανάρμοστη χρήση που οφείλεται σε μια θεμελιώδη διαταραχή ή σε μια αναζήτηση για ηδονή και ευφορία.

Η πορεία της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών από τους εφήβους σύμφωνα με τον Rado (1938) –ψυχαναλυτική άποψη- εμφανίζεται ως έξης :

Ένα αρχικό αίσθημα κατάθλιψης που σχετίζεται με μια ματαιωτική εμπειρία οδηγεί τον έφηβο σε μια πρώτη εμπειρία χρήσης τοξικών ουσιών η οποία πολλές φορές συνεπάγεται μια απολαυστική εμπειρία με συνοδευτικό αίσθημα αύξησης της αυτοεκτίμησης και ενίσχυσης του ναρκισσισμού και οδηγεί σε αίσθηση ενδυνάμωσης του Εγώ που με το πέρασμα άμεσου χρονικού διαστήματος καταλήγει σε εξαφάνιση του αισθήματος της ευφορίας παράλληλα με επιστροφή στην πραγματικότητα που βιώνεται ακόμη πιο επώδυνη και οδηγεί σε αισθήματα ενοχής και σε κατάθλιψη μπροστά στην ματαιώση. Πρόκειται για έναν φαύλο κύκλο όπου τα αισθήματα κατάθλιψης αναπαράγονται και ενδυναμώνονται.

Με βάση τους περισσότερους ψυχαναλυτές η χρήση τοξικών ουσιών έχει ως κύρια λειτουργία να προστατεύσει ένα πολύ ευάλωτο Εγώ, του οποίου η ακεραιότητα απειλείται. Σύμφωνα με τον Fenichel (1945), σε αυτό το ευάλωτο Εγώ, προστίθεται και η ακατανίκητη ανάγκη για άμεση ικανοποίηση, που κατά κύριο λόγο χαρακτηρίζει τις ανώριμες προσωπικότητες.

Ο Newton (1995) θεωρεί ότι στην εφηβεία υπάρχουν τέσσερις φάσεις στην διαδικασία εθισμού οι οποίες είναι α) η φάση της μάθησης και της γνωριμίας με την ουσία β) η φάση της αναζήτησης της ουσίας γ) η φάση της ενασχόλησης δ) η φάση όπου το άτομο κάνει χρήση ουσιών για να μπορεί να λειτουργεί²⁸.

Ο νέος χρήστης αρχίζει σιγά - σιγά να διαμορφώνει κάποιες αντιλήψεις που σχετίζονται με την χρήση της ουσίας, μια νέα «φιλοσοφία», που περιλαμβάνει την αίσθηση της διαφορετικότητας από τους γονείς και τους άλλους, την αίσθηση της συναισθηματικής ανεξάρτησης από τους γονείς, την αίσθηση του «ανήκειν» σ’ έναν ιδιαίτερο και ξεχωριστό κόσμο, την αίσθηση της επικινδυνότητας και του παιχνιδιού με τον θάνατο, την ταύτιση με την ομάδα και την ενίσχυση του Εγώ, αλλά και την φαινομενική καταπολέμηση της μοναξιάς και της κατάθλιψης που στην πραγματικότητα περισσότερο ενισχύονται παρά αντιμετωπίζονται.

Στο σημείο αυτό ας σημειωθεί ότι η κατάχρηση παράνομων τοξικών ουσιών, περιλαμβάνει την ανάγκη για επαναλαμβανόμενη χρήση της ουσίας και την αποτυχία του ατόμου να φέρει σε πέρας σημαντικές υποχρεώσεις και την πιθανότατη εμπλοκή του χρήστη σε νομικά και κοινωνικής φύσης προβλήματα.

3B. Αίτια που οδηγούν σε χρήση παράνομων τοξικών ουσιών από εφήβους (θεωρίες)

Κάποιες φορές η ψυχολογική εξάρτηση στα ναρκωτικά, αναφέρεται στον διακεκριμένο ρόλο της χρήσης τους στο να αντιγράφουν και να μιμούνται μηχανισμούς. Πως το άτομο χειρίζεται μία στρεσογόνα κατάσταση? Χρησιμοποιεί ναρκωτικά. Πως απασχολεί τον ελεύθερο του χρόνο? Χρησιμοποιεί ναρκωτικά. Ψάχνει για ευχαρίστηση? Χρησιμοποιεί ναρκωτικά. Πολλοί νέοι άνθρωποι είναι πιθανό να αντικαθιστούν την μουσική, το sex, τα sport ή άλλες δραστηριότητες για τα ναρκωτικά. Το βασικό μήνυμα είναι ότι δεν υπάρχει τίποτα ασυνήθιστο ή μοναδικό σχετικά με την χρήση ναρκωτικών. Είναι μία συμπεριφορά σαν όλες τις συμπεριφορές. Η συμπεριφορά χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών αρκετά συχνά σχετίζεται με την νεύρωση (νευρωτική συμπεριφορά).

Ενδεικτικά αναφέρονται δύο τύποι θεωριών για την χρήση τοξικών ουσιών από τους νέους και είναι οι εξής:

I)θεωρίες που εστιάζονται στην δράση των τοξικών ουσιών, οι οποίες θεωρούν ότι η χρήση τοξικών ουσιών προέρχεται από τα χαρακτηριστικά της δράσης τους

II)θεωρίες που εστιάζονται στις κοινωνικές και ψυχολογικές αιτίες της χρήσης τοξικών ουσιών²⁹.

Οι σημαντικότερες θεωρίες που έχουν ασχοληθεί με το φαινόμενο της τοξικοεξάρτησης είναι :

1. Η συμπεριφοριστική προσέγγιση
2. Η ψυχαναλυτική
3. Η ψυχοβιολογική
4. Η χρήση ως αποτέλεσμα κοινωνικής μάθησης
5. Η γνωστική προσέγγιση
6. Η ψυχοκοινωνική προσέγγιση

Αναλυτικότερα :

1-Η συμπεριφοριστική προσέγγιση

Σύμφωνα με την συμπεριφοριστική θεωρία η ως εξάρτηση ορίζεται η εξαρτημένη αντανακλαστική αντίδραση (Worall, 1995) που στηρίζεται στα ενισχυτικά αποτελέσματα που επιφέρει στον χρήστη. Πολλοί ερευνητές, υποστηρίζουν ότι οι ίδιες οι τοξικές ουσίες διαμορφώνουν στον χρήστη μια συμπεριφορά αναζήτησης (Weeks, 1962, Deneau et al,1969). Ακόμη υπάρχουν έρευνες που υποστηρίζουν ότι η έκθεση σε περιβάλλοντα που έχουν συνδεθεί με την χρήση τοξικών ουσιών, επιφέρει (οργανικά και πνευματικά) την έντονη επιθυμία για αναζήτηση αυτών.

Με βάση μια συγγενή με την συμπεριφοριστική προσέγγιση θεωρία του Solomon (Opponent process theory of motivation 1968/1980),κάθε συναισθηματική διέγερση – ευχάριστη ή δυσάρεστη –τείνει να προκαλεί την αντίθετη της διαδικασία κάθε φορά, που θα κυριαρχήσει όταν αποσυρθεί το αρχικό ερέθισμα (Sutherland, 1991). Ο ίδιος, εστιάζει την προσοχή του στον ρολό δυο συναισθηματικών αντιδράσεων-απαντήσεων, στα έντονα, φυσιολογικά ερεθίσματα που δίνει η χρήση τοξικών ουσιών και συσχετίζει την εξάρτηση με την ανοχή που αναπτύσσει ο χρήστης απέναντι στις ουσίες αυτές. Το αρχικό αποτέλεσμα της χρήσης τις περισσότερες φορές είναι μια

ευχάριστη συναισθηματική κατάσταση, αλλά με την ανάπτυξη ανοχής στην ουσία, επέρχεται μια αντίθετη συναισθηματική επίδραση από την πρώτη (δηλαδή μια δυσάρεστη συναισθηματική κατάσταση). Η μικρή ποσότητα ουσίας που το άτομο λαμβάνει αρχικά, αντικαθίσταται με την συνέχιση της χρήσης με όλο και αυξανόμενη δόση, προκειμένου ο χρήστης να επιτύχει το ίδιο αποτέλεσμα

Επίσης κατά τον Solomon, τα ερεθίσματα που έχουν συνδεθεί με την χρήση (τόπος, χρόνος, πρόσωπα, κοινωνικές περιστάσεις) ενδέχεται να οδηγήσουν στην μηχανική επανάληψη της συμπεριφοράς αναζήτησης της ουσίας. Τόσο το θετικό όσο και το αρνητικό αποτέλεσμα της χρήσης (αρνητικό που ακολουθεί το πρώτο θετικό αποτέλεσμα της χρήσης)³⁰.

2- η ψυχαναλυτική προσέγγιση

Η ψυχαναλυτική θεωρία αντιμετωπίζει την κατάχρηση σαν ένα σύμπτωμα νευρώσεων που εκδηλώνονται κατά την εφηβεία. Είναι γνωστό ότι οι έφηβοι διέρχονται περιόδους έντονου θυμού με μια έστω μικρή βιωμένη κατάθλιψη.

Σύμφωνα με τον Freud (1915), ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τις τοξικές ουσίες για την αντιμετώπιση της οδύνης του, των απογοητεύσεων και των ματαιώσεων της ζωής που αντιτίθενται στην αρχή της ηδονής. Οι τοξικές ουσίες κατά τον ίδιο, τροποποιούν την χημική κατάσταση του οργανισμού και παρέχουν ευχάριστα συναισθήματα ή καθιστούν το άτομο ανίκανο για κάθε δυσάρεστο συναίσθημα. Η χρήση τοξικών ουσιών ερμηνεύεται, ως τρόπος αποφυγής του πόνου αλλά και ως διέξοδος, ως φυγή από μια πραγματικότητα που προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα σ' αυτό.

Κατά τους ψυχαναλυτές, το φαινόμενο της χρήσης τοξικών ουσιών, μπορεί ν' αναχθεί στις πολύ πρώιμες εμπειρίες του ατόμου και στο ξεκίνημα της πορείας του προς την διαμόρφωση του Εγώ, όπως για παράδειγμα στις «εξαρτημένες προσωπικότητες», θα πρέπει να μεσολάβησε κάποιος ψυχικός τραυματισμός σε πρωταρχική φάση ανάπτυξης (όπως στην στοματική φάση σε σχέση με το πρωτογενές αντικείμενο αγάπης – μητέρα). Για τους ψυχαναλυτές, η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών είναι μια ναρκισσιστική απάντηση σε ένα άλτο οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Το άτομο που χρησιμοποιεί την τοξική ουσία, βρίσκει, στην πραγματικότητα, μια άμυνα στον αποχωρισμό κι ένα νέο αντικείμενο αγάπης ως υποκατάστατο, καθώς μπορεί «ευκολότερα» να αποφύγει τη απειλή εξαφάνισης του. (Winicott 1969, Klein, 1975, Weir 1995, Παπαγεωργίου, 1995)³¹. Ακόμη η πράξη της ένεσης στον ώμο μοιάζει να είναι μια φαλλική αυτοερωτική πράξη.

Σύμφωνα με τον Robert Savitt (1963) δεν είναι η ευφορία που ένας εξαρτημένος ψάχνει στα ναρκωτικά αλλά το αίσθημα κορεσμού που έχει απομείνει από την βρεφική ηλικία – όπως όταν οι βασικές ανάγκες του βρέφους για φροντίδα και αγάπη έχουν καλυφθεί, αυτό κοιμάται. Εδώ παρομοιάζεται η πείνα του βρέφους με την « πείνα» του τοξικομανούς για το ναρκωτικό και ο ύπνος του βρέφους με την κατάσταση «μαστούρας» του δεύτερου.

Η ψυχαναλυτική-ψυχοδυναμική προσφορά είναι σημαντική στον τομέα της τοξικοεξάρτησης, αλλά σύμφωνα και με τον Λίποβατς (1996-98) οι ερμηνείες βάθους δεν θα πρέπει να παραβλέπουν την σημασία του πολιτισμικού πλαισίου μέσα από το οποίο εκτυλίσσεται η βιοματική διαδρομή των χρηστών. Η έλλειψη αυτής της ευρύτερης προοπτικής, μπορεί να συμβάλλει στην διαμόρφωση μιας κοινής αντίληψης για την αδυναμία και παθητικότητα των ατόμων που κάνουν χρήση τοξικών ουσιών.

3-η ψυχοβιολογική προσέγγιση

Σύμφωνα με την ψυχοβιολογική προσέγγιση, η συμπεριφορά των ατόμων υποκινείται από βιολογικά κληροδοτούμενες προδιαθέσεις. Η εξωστρέφεια, η συναισθηματικότητα των ατόμων και άλλες συμπεριφορές υπάγονται κατά τους Eysenck (1970) και Eaves et al (1989) σε γενετική βάση, στην βάση της κληρονομικότητας

Είναι σαφής η επίδραση του νευρικού συστήματος, στα συναισθήματα που βιώνουν τα άτομα και στον τρόπο που αυτά συμπεριφέρονται. Έτσι και η φυσική επίδραση των τοξικών ουσιών, έχει οπωσδήποτε κάποιον αντίκτυπο στην ψυχολογία του χρήστη (Νέστορος 1988, Παπαδόπουλος 1994, Παναγής κ Καστελλάκης 1999).

Στην ψυχοβιολογική προσέγγιση υπάγεται και η ιδέα της αυτό-θεραπείας του ατόμου που κάνει χρήση. Σύμφωνα και με τον Γρίβα, είναι πολύ πιθανό η τάση προσφυγής στην λήψη οπιούχων τοξικών ουσιών (όπιο, μορφίνη, ηρωίνη) σχετίζεται με την ανάγκη αντιστάθμισης «μιας πιθανής μειωμένης παραγωγής ενδογενών μορφινών-ενδορφινών από τον οργανισμό».

Βέβαια ακόμη και αν η βιοχημεία του εγκεφάλου του ατόμου, σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, είναι πολύ σημαντικός παράγοντας για την ανάπτυξη και διαμόρφωση της εξαρτητικής συμπεριφοράς σ' αυτό, το πρόβλημα της εξάρτησης διυλίζεται και από άλλους παράγοντες (κοινωνικούς, οικονομικούς και ψυχολογικούς) ή όπως υποστηρίζει ο Davies (1992), αν και οι ουσίες έχουν ψυχο δραστικά αποτελέσματα, η εξάρτηση δεν μπορεί να ερμηνευθεί εξ' ολοκλήρου φαρμακολογικά.

Η ουσιαστική προσφορά της ψυχοβιολογικής προσέγγισης είναι ότι απελευθερώνει το φαινόμενο της χρήσης από μια ολόκληρη μυθοπλασία γύρω από τον χρήστη ως ιδιάζουσα προσωπικότητας, που παρουσιάζει τον χρήστη είτε ως θύμα της κοινωνίας είτε ως θύτη³².

4- η χρήση ως αποτέλεσμα κοινωνικής μάθησης

Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται στην παρατήρηση ότι συχνά οι τοξικό-εξαρτημένοι έχουν γονείς χρήστες, όπως και η διαπίστωση ότι πολλές φορές γονείς και παιδιά κάνουν χρήση μιας κοινής τοξικής ουσίας (Dishion et al, 1989). Η παρατήρηση αυτή οδήγησε αρκετούς ερευνητές να εστιάσουν στο θέμα της μίμησης των γονεϊκών προτύπων, θεωρώντας την χρήση ως αποτέλεσμα της κοινωνικής μάθησης.

Είναι ευνόητο ότι η επιτρεπτική στάση των γονέων απέναντι στην χρήση τοξικών ουσιών, μπορεί να παροτρύνει τα παιδιά σε μια τέτοιου είδους συμπεριφορά. Τα παιδιά εξάλλου, υιοθετούν τις κοινωνικές νόρμες που αφορούν την χρήση και μαθαίνουν κάτω από ποιες περιστάσεις η χρήση θεωρείται αποδεκτή και προσαρμόζουν ανάλογα την συμπεριφορά τους.

Εδώ υπάγεται και η μίμηση προτύπων μέσα από τις παρέες των συνομηλίκων, καθώς η χρήση τοξικών ουσιών από φίλους μπορεί να επηρεάσει έναν έφηβο ώστε να κάνει χρήση κάποιας ουσίας. Ακόμη σύμφωνα με τον (Kandel, 1984) η χρήση τοξικών ουσιών από τα αδέρφια όπως και από την παρέα των συνομηλίκων –φίλων θεωρείται σημαντικός προγνωστικός παράγοντας για την μύηση του ατόμου σε αυτές, συχνά ισχυρότερος απ' ότι η χρήση από τους γονείς. (Kandel, Χείλαρη, 1995)³³.

5-Η γνωστική προσέγγιση της εξάρτησης

Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται στην «θεωρία των προσδοκιών» (expectancy theory) του Tolman (1932), που έχει ως κεντρική ιδέα ότι τα άτομα μαθαίνουν για τις τοξικές ουσίες από πρώιμη ηλικία, μέσω της παιδείας και της κοινωνικοποίησης τους και διαμορφώνουν πεποιθήσεις για τις συνέπειες των της χρήσης τοξικών ουσιών. Εν ολίγοις τα άτομα που μυούνται σ' αυτές, με βάση πάντα την προσέγγιση αυτή, έχουν προδιαμορφώσει θετικές αντιλήψεις για την χρήση. (Marlatt et Gordon, 1985, Beck et al 1993)

Κατά τον Beck, ο τρόπος με τον οποίο οι χρήστες ερμηνεύουν τις καταστάσεις που βιώνουν έχουν διαμορφωθεί από τις προϋπάρχουσες πεποιθήσεις τους, οι οποίες ενεργοποιούνται κάτω από συγκεκριμένες περιστάσεις. (π.χ η πεποίθηση ότι η «κοκαΐνη βοηθά στην κοινωνικότητα» πιθανόν να οδηγήσει το άτομο στην επιθυμία της χρήσης). Οι περιστάσεις που θα ενεργοποιήσουν πεποιθήσεις ευνοϊκές για την χρήση θεωρούνται ως προβλέψιμες. Οι Marlatt and Gordon (1985) ονόμασαν αυτές τις καταστάσεις παράγοντες υψηλού κινδύνου για την χρήση, που η ενεργοποίησή τους επιτυγχάνεται πολύ γρήγορα και άμεσα ώστε να παίρνει μορφή εξαρτημένου αντανακλαστικού. Οπότε το άτομο δεν είναι σε θέση να επεξεργαστεί το σχήμα και αυτό που τον απασχολεί είναι η πραγματοποίηση της χρήσης παραβλέποντας τις αρνητικές συνέπειες που πηγάζουν απ' αυτήν. -Ακόμη η μελέτη των εσωτερικών νοητικών διαδικασιών σχετικά με την χρήση, εστιάζεται ιδιαίτερα στους τρόπους με τους οποίους τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος εντάσσονται σε ολό το γνωστικό σύστημα του ατόμου ως εσωτερική νοητική αναπαράσταση της πραγματικότητας (Τομάρας 1994, Μπατσαλιάς 1995). Για το λόγο αυτό η θεραπεία που προτείνει η γνωστική προσέγγιση στοχεύει κυρίως στην μείωση των ακραίων συναισθηματικών αντιδράσεων και αυτοκαταστροφικών τάσεων του ατόμου, μέσω της τροποποίησης των δυσλειτουργικών ή λανθασμένων πεποιθήσεων του ίδιου (Beck, 1976).

6-η ψυχοκοινωνική προσέγγιση

Η προσέγγιση αυτή σύμφωνα με τον Jessor θεωρεί ως βασική αιτία της χρήσης τοξικών ουσιών την επιρρεπή προς τα προβλήματα συμπεριφορά. Το θεωρητικό πλαίσιο περιλαμβάνει τόσο το κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου όσο και την συμπεριφορά του. Με λίγα λόγια το κοινωνικό περιβάλλον επηρεάζει την χρήση. Σύμφωνα με τον Kandel (1982) διάφοροι τρόποι χρήσης τοξικών ουσιών έχουν διαφορετική αιτιολογία. Κατά τον ίδιο η περιστασιακή χρήση τοξικών ουσιών διαφέρει από την κατάχρηση, η οποία συνδέεται με κάποιο σύνδρομο παρέκκλισης ή με αντικοινωνική προσωπικότητα.

Διαφορετικοί κοινωνικοί και ψυχολογικοί παράγοντες προβλέπουν διαφορετικά επίπεδα χρήσης τοξικών ουσιών (Marlatt, 1988). Κοινωνικοί παράγοντες όπως η οικογένεια, το σχολείο, οι συνομήλικοι εμπεριέχονται σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο της χρήσης τοξικών ουσιών και παρατίθενται στο σημείο αυτό. Οι κοινωνικά προσανατολισμένοι ψυχίατροι και κλινικοί ψυχολόγοι βλέπουν την χρήση ναρκωτικού ως μια απάντηση στα άλυτα προβλήματα της ζωής. Κατά τον Biernacki (1986), η χρήση ναρκωτικών είναι προϊόν κοινωνικών συνθηκών και σχέσεων που προκαλούν απελπισία, έλλειψη ελπίδας και γενικά αισθήματα απαλλοτρίωσης στις περισσότερες μη προνομιούχες μερίδες του πληθυσμού.

Μια άλλη προσέγγιση της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών είναι η γενετική θεωρεί ότι γενετικά η τοξικομανία είναι μια φυσιολογική ασθένεια με τον ίδιο τρόπο που ο καρκίνος, ο διαβήτης είναι ασθένεια. Είναι γενετική και κληρονομική μέσα από την οικογένεια. Κάποιοι πιστεύουν ότι υπάρχει ένας γενετικός δείκτης για εξάρτηση και με κάποιο τρόπο εκφράζεται σε επόμενες γενιές. Βέβαια δεν έχουν βρεθεί σαφείς βιολογικοί ή γενετικοί δείκτες για μεταφορά γενετική. Δεύτερο οι κοινωνικές και οι επιδημιολογικές προσδοκίες της χρήσης έχουν αναγνωρισθεί. (καθώς η χρήση ναρκωτικών εμφανίζεται περισσότερο σε πιο εξελιγμένες κοινωνικά και αγχωτικές πλευρές του πληθυσμού.)

Η χρήση τοξικών ουσιών από τους νέους χρήστες κατανοείται ως ένα κομμάτι της πολιτισμένης απάντησης τους προς την συνεχώς αυξανόμενη τεχνολογική ανάπτυξη του σημερινού πολιτισμού μας (Coffield & Gofton 1994, Rigas 1995)

Η χρήση ναρκωτικών στην σύγχρονη Ελλάδα δίνει έμφαση στην ανθρώπινη επιλογή, στην εμπειρία, στην μόδα, το στιλ και την ταυτότητα μιας μερίδας των νέων³⁴.

Ένα είδος φυγής ως διέξοδος αποτελεί για τον νέο και η χρήση ναρκωτικού, μια φυγή από μια πραγματικότητα που την εισπράττει αρνητικά ή απειλητικά.

Η αυξανόμενη χρήση ναρκωτικών αποτελεί για την νεολαία μια ιδιόμορφη άρνηση των αξιών που κυριαρχούν στην κοινωνία του τύπου « Κάνουμε όλα όσα απαγορεύονται »(Rubbin)³⁵.

3Γ. Σχέση εφήβου χρήστη με το περιβάλλον του

3Γ Ι. Έφηβος χρήστης και οικογένεια

Σύμφωνα με τον Hawkins (1896) η χρήση των τοξικών ουσιών έχει τις ρίζες της στην οικογένεια. Η χρήση των τοξικών ουσιών από τους γονείς συνδέεται με την μύηση των εφήβων στη χρήση τους. Οι Bushing et Bromley (1987) και οι Lawrence and Veleman (1984) βρήκαν στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην κατάχρηση τοξικών ουσιών από τους εφήβους και στην κατάχρηση από τους γονείς.

Με την χρήση τοξικών ουσιών ο έφηβος πολλές φορές δηλώνει την έντονη αντίδραση απέναντι στους γονείς του σε κάτι που αποδοκιμάζουν και φοβούνται.

Υπάρχουν ενδείξεις ότι οι θετικές οικογενειακές σχέσεις, με συναισθηματικό στενό δεσμό αποθαρρύνουν την μύηση στην χρήση τοξικών ουσιών. (Hawkins, 1985)

Μια άλλη σημαντική πλευρά που μελετήθηκε είναι ο τρόπος που οι τοξικομανείς βλέπουν τους γονείς τους (Scheizer, 1989). Συγκεκριμένα εξετάστηκε η σχέση ανάμεσα στα συναισθηματικά προβλήματα και σε συγκεκριμένους τρόπους παροχής γονεϊκής φροντίδας. Η κακή επικοινωνία γονέα – παιδιού, οι κακές οικογενειακές σχέσεις στα πρώτα χρόνια της ζωής και ορισμένοι τύποι παροχής γονεϊκής φροντίδας, διαδραματίζουν σημαντικότατο ρόλο στην ανάπτυξη ψυχικών διαταραχών,

Συγκρίθηκε ο τρόπος που οι τοξικομανείς έκριναν τις σχέσεις τους με τους γονείς τους. Άνδρες και γυναίκες τοξικομανείς, σε μια μελέτη του Hawkins (1985), έκριναν τους γονείς τους ψυχρούς, αδιάφορους, ελεγκτικούς και παρεμβατικούς.

Αναφέρεται ότι (Prins, 1985), στον τομέα των οικογενειακών προγνωστικών δεικτών για την κατάχρηση τοξικών ουσιών, οι έρευνες έδειξαν πως υπάρχει σχέση ανάμεσα στο στρέψ, την αποδιοργάνωση και την αναταραχή μέσα στην οικογένεια και στην κατάχρηση τοξικών ουσιών από τα παιδιά. Η κατάχρηση τοξικών ουσιών

κατά τους Densen and Gerber (1973) είναι αντίδραση στον ψυχολογικό πόνο που προέρχεται από τις οικογενειακές σχέσεις κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής. Η Kandel (1982) συμπεραίνει ότι η υποκειμενική αντίληψη του εφήβου για έλλειψη αρμονικών σχέσεων μεταξύ των γονέων είναι ένας ιδιαίτερα ισχυρός προγνωστικός δείκτης για την μύηση παράνομων τοξικών ουσιών.

Ακόμη επισημαίνονται κάποιοι γονεϊκοί παράγοντες της μύησης στη χρήση τοξικών ουσιών

- γονεϊκές συμπεριφορές στην χρήση τοξικών ουσιών από τα παιδιά τους
- οι στάσεις των γονέων προς τις τοξικές ουσίες
- συναλλαγή γονέα- παιδιού : έλλειψη στενών σχέσεων, έλλειψη εμπλοκής της μητέρας δραστηριότητες με τα παιδιά, έλλειψη ή ασταθής γονεϊκή πειθαρχία
- χαμηλές προσδοκίες των γονέων από τα παιδιά τους, ως προς την εκπαίδευση.
- υπερβολική εμπλοκή του ενός γονέα, απομάκρυνση η επιτρεπτικότητα από τον αλλό.

Επίσης, κατά τον Baumrind (1983) στους καθοριστικούς γονεϊκούς παράγοντες που συμβάλλουν στην χρήση τοξικών ουσιών συμπεριλαμβάνονται οι εξής:

- Οι οικογένειες συγκεκριμένων τύπων χρηστών είναι συμβατικές, αποδιοργανωτικές και μη κατευθυνόμενες από τον γονέα.
- Κοινά χαρακτηριστικά των οικογενειών των εφήβων που κάνουν κατάχρηση τοξικών ουσιών είναι: αρνητικά σχήματα επικοινωνίας, ασαφής και ασταθής συμπεριφορά και λιγότερες θετικές επικοινωνίες μεταξύ των μελών
- Οι χρήστες τοξικών ουσιών βλέπουν τον πατέρα τους πιο εχθρικό και πιστεύουν ότι οι γονείς τους ενδιαφέρονται γι' αυτούς λιγότερο και τους απορρίπτουν περισσότερο σε σχέση με τους μη χρήστες³⁷.

Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο S.Minuchin οι οικογένειες των τοξικομανών αισθάνονται στερημένες από αγάπη, στοργή και ενδιαφέρον και αυτή η κατάσταση συναισθηματικής αποστέρησης δημιουργεί στα μέλη μια αίσθηση θυμού. Ο θυμός αυτός πολλές φορές καταπιέζεται από τον φόβο ότι αν εκδηλωθεί θα προκαλέσει ακόμη μεγαλύτερη απόρριψη και έλλειψη αγάπης. Το παιδί αυτής της οικογένειας, αντί να εκφράσει ανοιχτά τον θυμό του, τον εκφράζει έμμεσα, με τις πράξεις του κάνοντας χρήση ναρκωτικών³⁸.

Το να παίρνεις ναρκωτικά ήταν και σε ένα μεγάλο μέρος είναι ακόμη ο πιο αποτελεσματικός τρόπος να αναστατώνει ο έφηβος τους γονείς του., από την στιγμή που πολλές όψεις τους μπορεί να ενοχλούν- είναι παράνομα, είναι μια άρνηση του κοινωνικού κατεστημένου και το πιο σημαντικό είναι μια άρνηση της αξίας και σημασίας της ζωής των γονέων και του τρόπου που αυτοί ζουν.

Κάτι άλλο που έχει μελετηθεί είναι η μητέρα του τοξικομανούς. Αυτή παρουσιάζεται υπερπροστατευτική, ασχολείται συνεχώς με τα πράγματα του παιδιού της, δεν του αφήνει πολλές πρωτοβουλίες και τον θεωρεί μάλλον ανεπαρκή να αντιμετωπίσει τα προβλήματα του, ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να ικανοποιήσει όλες τις επιθυμίες του. Τίθεται θέμα υπερεμπλοκής (overinvolment) της μητέρας στις υποθέσεις του παιδιού της ενώ ο πατέρας εμφανίζεται περισσότερο απών.

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι λόγω του ότι ένα μεγαλύτερο ποσοστό αγοριών κάνουν χρήση τοξικών ουσιών ιδιαίτερα στις κρίσιμες ηλικίες 15-24 ετών, για το λόγο αυτό οι περισσότερες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί αναφέρονται στην σχέση μητέρας –γιου εφήβου χρήστη. Βέβαια το ιστορικό της χρήσης τοξικών ουσιών που

συνδέεται με την οικογένεια δεν διαφέρει σημαντικά ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια, υφίστανται ωστόσο διαφορές ανάμεσα στα δυο φύλα. Διότι μπορεί οι έφηβοι και των δυο φύλων που στρέφονται στα ναρκωτικά κατά την προεφηβική και την εφηβική ηλικία να π. χ εγκαταλείπουν το σχολείο, να μπαίνουν σε συμμορίες, στην παρανομία, να φεύγουν από το σπίτι τους αλλά η παραβατική συμπεριφορά των κοριτσιών αντιμετωπίζεται από την οικογένεια και την κοινωνία με μεγαλύτερη αυστηρότητα απ' ό,τι των αγοριών και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αποκλείονται πιο γρήγορα από την οικογένεια και την κοινωνία.

Σήμερα, ξέρουμε πως μια διαφορετική συμπεριφορά της οικογένειας μπορεί να συνδέεται άμεσα με την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών από κάποια μέλη και ιδιαίτερα τα παιδιά. Κατά τους Merikangas and col (1998) οι οικογενειακοί παράγοντες που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επηρεάζουν διαχωρίζονται σε α. συγκεκριμένους, β. μη συγκεκριμένους

- Υπάρχουν 3 συγκεκριμένοι :1. έκθεση στα ναρκωτικά
2.πρότυπο χρήσης ναρκωτικών (πιθανότατα γονεικό)
3. γονεϊκή προδιάθεση για κατάχρηση

Η έκθεση στα ναρκωτικά στην γονεϊκή φάση της ανάπτυξης και οι συνέπειες στα παιδιά μελετήθηκαν από τον Duncan et al (1995). Το αρνητικό μοντέλο ρόλου της χρήσης ναρκωτικών, η χρήση ναρκωτικών σαν μηχανισμός αντιγραφής ανάμεσα στους γονείς, προσφέρεται κατά τον Patterson (1986) σαν ένα μοντέλο για την ανάπτυξη δυσπροσαρμοστικών συμπεριφορών στους γιους.

Οι μη συγκεκριμένοι παράγοντες που περιγράφονται είναι: η προβληματική οικογένεια, η έκθεση των παιδιών σε συζυγική ασυμφωνία, η έκθεση των παιδιών σε υψηλά επίπεδα χρόνιου stress, η οικογενειακή ψυχοπαθολογία και η συναισθηματική, σωματική και σεξουαλική κακοποίηση και παραμέληση καθώς και η κοινωνική αποστέρηση.

Αν και η γονεϊκή, συζυγική σχέση δεν εμφανίζεται να έχει άμεση επίδραση στην χρήση ναρκωτικών, όταν συνδιάζεται και δρα με άλλους παράγοντες κινδύνου, αυξάνεται ο κίνδυνος της χρήσης ναρκωτικών από τα παιδιά(Karlan 1995)

Ακόμη ο Brook et al (1988), έδειξαν ότι η χρήση ναρκωτικών από μεγαλύτερους αδερφούς είναι μεγαλύτερος προβλεπτικός παράγοντας από το γονεϊκό πρότυπο χρήσης.

Επίσης ο Kendel (1990) υποστηρίζει ότι η γονεϊκή αυστηρότητα και η έλλειψη γονεϊκού εκπαιδευτικού πνεύματος για τα παιδιά, καθώς και η υιοθέτηση έντονης κριτικής στάσης από τους γονείς και η έλλειψη αποδοχής, αποτελούν προβλεπτικούς παράγοντες της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών. Από την άλλη η ευγένεια και η καλή επαφή(attachment) μεταξύ γονέων και παιδιών οδηγεί σε ενισχυτικό παράγοντα αποφυγής της χρήσης από τους έφηβους.

3Γ III. Έφηβος χρήστης και σχολείο

Η ουσία των δεσμών νεαρού ατόμου με το σχολείο, όπως και με την οικογένεια θα παίξει καθοριστικό στην επιλογή των συντρόφων του κατά την εφηβεία. Σύμφωνα με τους Hubbard, Browlee και Anderson (1988) βρήκαν ότι μια από τις καταστάσεις που υποδηλώνουν την ύπαρξη υψηλού κινδύνου κατάχρησης είναι και η χαμηλή σχολική επίδοση που όπως έχει προαναφερθεί συνδέεται και με την παραβατικότητα που

σχετίζεται με έλλειψη αυτοεκτίμησης. Οι χρήστες πολλές φορές εξάλλου παρουσιάζουν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, που συνήθως πηγάζει από την υποκειμενική αντίληψη προηγούμενων εμπειριών απόρριψης, αποτυχίας και τιμωριών εκ μέρους των συμβατικών ομάδων του σχολείου.

Ακόμη πολλοί έφηβοι χρήστες παράνομων τοξικών ουσιών δείχνουν έλλειμμα ενδιαφερόντων στο σχολείο κατά την πρόωρη εφηβεία.

Επίσης πολλοί έφηβοι χρήστες εγκαταλείπουν το σχολείο πρόωρα και εμπλέκονται σε παραβατικές δραστηριότητες. Σε αναδρομική μελέτη που πραγματοποιήθηκε από το ΚΕΘΕΑ σε 8.332 χρήστες που προσέγγισαν τις θεραπευτικές υπηρεσίες σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Λάρισα και Ηράκλειο κατά την οκταετία 1995-2002, διερευνήθηκε ο βαθμός εμπλοκής σε σχέση με την παραβατικότητα σε κατηγορίες χρηστών που εγκατέλειψαν πρόωρα το δευτεροβάθμιο σχολείο και χρηστών που τελείωσαν επιτυχώς το λύκειο. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το 73,3% των ατόμων έχουν συλληφθεί τουλάχιστο μια φορά και 16,2% έχει ιστορικό φυλάκισης. Ακόμη, η έρευνα έδειξε ότι οι χρήστες που εγκατέλειψαν την Δευτεροβάθμια εκπαίδευση έχουν 1,6% περισσότερες πιθανότητες να έχουν συλληφθεί έστω και μια φορά σε σχέση με αυτούς που αποφοίτησαν από το λύκειο.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας, η σύνδεση της πρώιμης παραβατικής εμπλοκής με το φαινόμενο της διακοπής του σχολείου είναι περιορισμένη, ενώ όσο αφορά τους χρήστες που άρχισαν την χρήση μετά την διακοπή της φοίτησης στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, διατυπώνεται η υπόθεση ότι υπάρχει θετική συσχέτιση του φαινομένου εγκατάλειψης του σχολείου και της μύησης στην χρήση ψυχοτρόπων ουσιών με την υιοθέτηση ενός εν γένει παραβατικού τρόπου ζωής (Παπανδρέου και συνεργάτες, 2003)

3Γ III. Έφηβος χρήστης και κοινωνικό περιβάλλον

Η επίδραση των συνομηλίκων

Η σχέση του εφήβου με συνομηλίκους που κάνουν χρήση τοξικών ουσιών, θεωρείται ισχυρός προγνωστικός παράγοντας ώστε ο ίδιος ο έφηβος να προβεί στην χρήση. Οι τρόποι με τους οποίους επιδρούν οι συνομηλικοί είναι κατα τον Swadl (1988) είναι “ η χρησιμοποίηση μοντέλων “ και η “κοινωνική μάθηση”. Ειδικά κατά την Kandel (1985), η χρήση χασίς από την παρέα συνομηλίκων έχει πολύ ισχυρή επίδραση στον ίδιο τον έφηβο.

Η επίδραση των συνομηλίκων έχει τις ρίζες της σ’ έναν άλλο πολύ σημαντικό παράγοντα που συμμετέχει στην ανάπτυξη του εφήβου. Ο παράγοντας αυτός είναι η φιλία. Η φιλία χαρακτηρίζεται από κοινές συνήθειες και στάσεις μεταξύ των ατόμων. Σύμφωνα με την Kandel (1984-1985), το άτομο αρχικά επιλέγει τον φίλο του με βάση κάποιο στοιχείο ομοιότητας με τον εαυτό του, που αναγνωρίζει σ’ αυτόν και αργότερα επέρχεται η κοινωνικοποίηση, που πηγάζει από διαπροσωπικές επιδράσεις και αναπτύσσεται μετά την δημιουργία της σχέσης.

Σημαντικός είναι ο ρόλος των συνομηλίκων και ως πηγή πληροφοριών σχετικά με τις τοξικές ουσίες. Αν οι πληροφορίες τους είναι θετικές σχετικά με την χρήση, ο έφηβος ενδέχεται να επηρεαστεί σε σημαντικό βαθμό ακόμη και αν οι πληροφορίες που λαμβάνει από την οικογένεια του είναι αντιθετικές. Η Kandel θεωρεί ότι οι γονείς σπάνια αναλαμβάνουν τον ρόλο της ενημέρωσης.

Με βάση την θεωρία της “παρέας των συνομηλίκων “(peer cluster theory), όλες οι παράμετροι, όπως η κοινωνικο-οικονομική θέση της οικογένειας, η οικογενειακή

δομή, η προσαρμογή στο σχολείο, τα παρεκκλίνοντα μοντέλα ρόλων, η πρόσβαση σε παραβατικές ομάδες, η δυνατότητα επεφής με τοξικές ουσίες, οδηγούν έμμεσα στην χρήση μέσω της επίδρασης τους στις σχέσεις του εφήβου με τους συνομηλικούς του, τονίζοντας τον διαμεσολαβητικό ρόλο αυτών.

Τα κύρια χαρακτηριστικά που έχουν αναγνωριστεί, κατά τον Oetting (1987) μέσα στις παρέες αυτές είναι: η χρήση τοξικών ουσιών που παίζει ρόλο ταύτισης με την ομάδα, η δυνατότητα πρόσβασης της παρέας των συνομηλικών στις τοξικές ουσίες καθώς και η δυνατότητα γνωριμίας του τρόπου χρήσης τους, αλλά και οι πεποιθήσεις, στάσεις των μελών απέναντι σε αυτές³⁹.

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αρνητική επίδραση των συνομηλικών αυξάνεται όταν μειώνεται η θετική γονεϊκή επίδραση.

Άλλοι κοινωνικοί παράγοντες

Άλλοι κοινωνικοί παράγοντες που διαπλέκονται με τις οικογενειακές ψυχολογικές δομές και τα ατομικά χαρακτηριστικά του ατόμου και ευνοούν την χρήση τοξικών ουσιών. Αυτοί είναι:

- η στρεσογόνος ανταγωνιστική κοινωνία, η οποία απαιτεί έναν άκρατο δυναμισμό που οι υπερβολικά ευαίσθητοι ή ευάλωτοι νέοι δεν διαθέτουν, με αποτέλεσμα να δημιουργείται, μέσα τους μια ανάγκη διαφυγής
- η καταναλωτική κοινωνία η χωρίς όρια ή ενδοιασμούς κατανάλωση προϊόντων και η ψευδαισθησιακή προσφορά εύκολων απολαύσεων που προκαλεί τους πιο ανώριμους νέους
- η διάχυση της εξάρτησης στη σύγχρονη κοινωνία από προϊόντα, αντικείμενα, τρόπους ζωής, αξεσουάρ
- η φαρμακευτική και εξαρτησιακή κοινωνία και η εξάλειψη των παραδοσιακών τρόπων θεραπείας, που πέρα από τις ιδιαίτερες τεχνικές θεραπευτικές πλευρές δημιουργούσε μια άλλη σχέση με τον άρρωστο(Αλεξίου 2000), ενώ το πρόβλημα της κοινότητας και όχι του ατόμου. Σήμερα, για κοινωνικοοικονομικούς λόγους το φάρμακο προβάλλεται πλέον ως πανάκεια για την σωματική ή την ψυχική επιδιόρθωση και συνδέεται με μια τεχνοκρατική αντίληψη της ασθένειας
- η αλλαγή του κοινωνικού πλαισίου χρήσης αλκοόλ και άλλων ουσιών. Κατά πόσο δηλαδή το κοινωνικό πλαίσιο και οι νόρμες κάθε κοινωνίας επηρεάζουν την χρήση τοξικών ουσιών
- η έξαρση της σημαντικότητας του σώματος, όπου το σώμα προβάλλεται ως έμβλημα της προσωπικότητας, ως την πεμπουσία της ύπαρξης
- η έξαρση της αισθαντικότητας, περισσότερο ως κατανάλωση συναισθημάτων παρά ως πραγματικού συναισθηματικού δεσμού
- το σύνδρομο του νεοπλουτισμού και της υποχρέωσης για επίδειξη της απόλαυσης
- η σύνδεση της χρήσης τοξικών ουσιών με ελκυστικά πρότυπα, όπως το πρότυπο του μοναχικού σκληρού άντρα που πίνει
- η παθητικοποίηση και η άρνηση της μεγάλης μάζας να ασχοληθεί με βασικούς για τον έφηβο τομείς της ζωής, όπως οικολογία, τέχνη, αθλητισμός, αναζήτηση αυτογνωσίας
- η υπερδραστηριοποίηση μόνο σε επαγγελματικό και επιχειρηματικό πεδίο
- η δογματική και απόλυτη επιβολή κάποιων προτύπων με τα οποία ο έφηβος δεν θέλει να συσχετιστεί(πρότυπα από καθεστηκία τάξη των ενηλίκων)
- η επιφανειακή πρόοδος και ωριμότητα της κοινωνίας που υστερεί σε βασικούς τομείς των ανθρωπίνων αναγκών

-η ανάγκη του εδώ και τώρα, που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα τους εφήβους αλλά υπάρχει και σε κοινωνικό επίπεδο
-το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο δεν ευνοεί την προσωπική ανάπτυξη αλλά εστιάζεται περισσότερο στην τεχνική τελειοποίηση⁴⁰.

3Δ. Τα ατομικά γνωρίσματα του έφηβου χρήστη

Τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των νέων που αρχίζουν την χρήση τοξικών ουσιών είναι αντιπροσωπευτικά των ανήσυχων και αντιδραστικών εφήβων και είναι τα ακόλουθα:

- χαμηλή αντοχή στην ματαίωση, υιοθετούν συμπεριφορές που αναπαράγουν βία ή ψάχνουν για άμεση ανταμοιβή
- αδυναμία – ανικανότητα να εκφράσει σκέψεις, επιθυμίες, φόβους κτλ
- έντονη ανάγκη για ανεξαρτησία και οριοθέτηση της αυτονομίας από τους περιοριστικούς ή καταπιεστικούς γονείς
- εξέγερση και αντίσταση στις παραδοσιακές μορφές εξουσίας που βιώνονται ως καταπιεστικές, αγχωτικές
- ανοχή στην αποκλίνουσα συμπεριφορά
- αναζήτηση ξεχωριστών και πολλές φορές, αντικοινωνικών εμπειριών
- ανικανότητα αντίστασης στην επιρροή και τις προκλήσεις των συνομηλίκων
- μια εσωτερική συναισθηματική αστάθεια και ένας συγκρουσιακός εσωτερικός κόσμος, που πολλές φορές ο έφηβος δεν συνειδητοποιεί
- ανικανότητα διαχείρισης της οργής και της απόγνωσης που προκαλούν στον έφηβο οι ατέλειες, αδυναμίες και ελλείψεις των γονεϊκών μορφών
- έντονα συναισθήματα άγχους και κατάθλιψης
- ύπαρξη σημαντικών κρίσεων, όπως θάνατος αγαπημένου προσώπου, ανεργία στην οικογένεια.
- Προσωπική και κοινωνική ανευθυνότητα(De Leon 1994)

Οι έφηβοι με την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών επιθυμούν να διώξουν το άγχος, την ένταση, την ανία και την πλήξη, να επηρεάσουν την διάθεση, να γυρίσουν την πλάτη σ' έναν ανεπιθύμητο κόσμο, να αλλάξουν επίπεδο δραστηριότητας, να διευκολύνουν τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, να νιώσουν ωραία. Επίσης ένα κίνητρο για τα παράνομα ναρκωτικά είναι η περιέργεια.

Έρευνες έχουν δείξει ότι οι νέοι που έχουν προβλήματα συγκρότησης είναι περισσότερο πιθανό από άλλους να εκτεθούν σε παρόμοια ναρκωτικά (Swan). Έφηβοι με συναισθηματικά προβλήματα συμπεριφοράς είναι περισσότερο πιθανό να καταχραστούν αλκοόλ, τσιγάρα, ή άλλα παράνομα ναρκωτικά (σύμφωνα με μια μελέτη του substance abuse and mental health service administration 1999).

Οι Gittelman, Manuzza και Bonagura (1985) συνδέουν την υπερδραστηριότητα και την διαταραχή ελλειμματικής προσοχής στην παιδική ηλικία με την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών αργότερα στην εφηβεία. Επίσης οι Lenner και Vicoary (1984) βρήκαν ότι παιδιά με δύσκολο χαρακτήρα, με συχνές αρνητικές

συναισθηματικές ματαιώσεις, αποσυρμένα και χαμηλής προσαρμοστικότητας κατά την αλλαγή στην παιδική ηλικία, είναι πολύ πιθανό να γίνουν κανονικοί χρήστες αλκοόλ, καπνού, μαριχουάνας απ' ό,τι τα εύκολα παιδιά.

Οι Brown και Kellan (1982) και οι Brook et al (1990) διέγνωσαν επιθετική συμπεριφορά σε 5-ετή αγόρια ως προβλεπτικό παράγοντα της χρήσης στην εφηβεία και σύμφωνα με τις μελέτες των Lewis, Robin και Rice (1985), ως προβλεπτικό παράγοντα της χρήσης στους ενήλικες.

Ο έφηβος χρήστης υποφέρει από ναρκισσισμό (self love), διαθέτει ένα βρεφικό επίπεδο να σχετίζεται με τους άλλους που επιβραδύνει την ικανότητα να διαμορφώσει στενές, θερμές συναισθηματικές σχέσεις. Οι προσωπικές σχέσεις ακόμη και με τους γονείς είναι ρηχές. Οι σχέσεις του με τους υπόλοιπους χρήστες συμβαίνουν με έναν σκοπό – να μοιράζονται τα ναρκωτικά. Οι έφηβοι εξαρτημένοι δεν ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για εκπαίδευση, εργασία ή για κάποια δημιουργική απασχόληση. Αντιδρούν στην κριτική με απόσυρση είναι αδύνατο να διαμορφώσουν ρεαλιστικούς στόχους και προσανατολισμούς. Ενώ αναγνωρίζουν όλους τους κινδύνους της χρήσης δεν προβάλλουν συγκράτηση.

Οι παράγοντες κινδύνου που σχετίζονται με την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών στην εφηβεία είναι η ανεξάρτητη χρήση αλκοόλ πριν τα 13 έτη, η χαμηλή αυτοπεποίθηση και η ψυχολογική πίεση, καθώς και η χαμηλή αποδοχή γονεϊκής αγάπης.

Σύμφωνα με τον παιδιατρικό σύλλογο του Καναδά «τα ναρκωτικά, το αλκοόλ, η εμπλοκή με παραβατικές ομάδες δεν είναι τα πραγματικά προβλήματα, αλλά τα παιδιά καλύπτουν τις συναισθηματικές τους δυσκολίες με συμπεριφορές ρίσκου ή με αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές».

Επίσης από έρευνα των Vermeiren et al (2003), βρέθηκε ότι η έκθεση των παιδιών στην βία (σωματική και ψυχολογική) σε μικρή ηλικία συνδέεται με την χρήση ή κατάχρηση παράνομων τοξικών ουσιών. Αυτή η άποψη εξηγείται αν λάβει κανείς υπόψη το μετατραυματικό στρες που οδηγεί στην χρήση η οποία ενδέχεται να λειτουργεί ως αυτό-θεραπεία για τον χρήστη στην καταπολέμηση του άγχους που βιώνει.

3Ε . Οι έφηβοι χρήστες στην Ελλάδα

Αποτελέσματα ΕΚΤΕΠΝ 2003

Σύμφωνα πάντα με την Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν 2003, το 14,9% των μαθητών ηλικίας 16-17 ετών απάντησαν ότι έχουν κάνει χρήση έστω και μια φορά στην ζωή τους κάποιας παράνομης εξαρτησιογόνου ουσίας (κάνναβη, ecstasy, ηρωίνη, LSD κ.α).

Τ'αγόρια σε διπλάσιο και περισσότερο ποσοστό (20,9%) έναντι των κοριτσιών (9,3%) εμφανίζονται να έχουν κάνει χρήση κάποιας απαγορευμένης ουσίας το 2003.

Ακόμη μεταξύ του 1999 και του 2003 παρατηρείται άυξηση του ποσοστού επικράτησης της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών στους μαθητές ηλικίας 16-17 ετών από 13,3% (1999) σε 14,9%(2003). Διαφυλικά, υπάρχει διαφοροποίηση, με το ποσοστό των αγοριών να αυξάνει από 18% σε 20, 9% ενώ τα ποσοστά των κοριτσιών που κάνουν χρήση π.τ.ο παραμένουν στα επίπεδα του 1999 (γύρω στο 9%)

Η πιο διαδεδομένη π.τ.ουσία στους μαθητές παραμένει η κάνναβη, η οποία θεωρείται και η ουσία έναρξης. Η αναλογία των αγοριών και των κοριτσιών που έχουν εμπειρία χρήσης κάνναβης είναι 2:1.

Επίσης το ποσοστό των μαθητών 16-17 ετών που το 2003 δήλωσαν ότι έχουν κάνει έστω και μια φορά στην ζωή τους χρήση ηρεμιστικών χαπιών είναι 4,6%. Το 2,5% των μαθητών δηλώνουν εμπειρία της χρήσης ecstasy, το 2,3% χρησιμοποίησαν L.S.D και 2,3% επίσης, κοκαΐνη. Συγκριτικά με τα στοιχεία της αντίστοιχης έρευνας του 1999, αυξητικές τάσεις παρουσιάζονται κυρίως στην κοκαΐνη (κατά 15%) και στα παραισθησιογόνα (κατά 9,5%) καθώς και στην ουσία “ecstasy”(κατά 8,7%).

Σε προηγούμενες έρευνες επικρατέστερες ουσίες χρήσης από τους μαθητές ήταν οι εισπνεόμενες, το ποσοστό (χρήσης) των οποίων έχει υπερκεραστεί από την χρήση κάνναβης.

Επίσης με βάση την έρευνα του ΕΚΤΕΠΝ, αναζητήθηκαν οι χώροι στους οποίους πραγματοποιείται παράνομη χρήση ουσιών από τους νέους. Για τον λόγο αυτό ρωτήθηκαν οι απόψεις των επαγγελματιών στους χώρους νυχτερινής διασκέδασης και στα Μ.Μ.Ε, ως οι φορείς που διαμορφώνουν τον ελεύθερο χρόνο των νέων. Το 43,2% των ερωτηθέντων συμφώνησε ότι οι χώροι νυχτερινής διασκέδασης είναι ένα “καλό” μέρος για την χρήση ναρκωτικών. Πιο ειδικά σύμφωνα με τους ίδιους, οι λόγοι που συνδέονται με την προβληματική χρήση ναρκωτικών, στους χώρους νυχτερινής διασκέδασης είναι οι εξής: α. έντονη επιθυμία για επιδράσεις του ναρκωτικού (81,8%) β. εκδήλωση αδυναμίας για διασκέδαση χωρίς ναρκωτικά (70,5%) γ. προσωπικά προβλήματα (65,1%) και δ. έλλειψη θέλησης (63,6%).

Σύμφωνα με τους ερωτώμενους οι κυριότεροι λόγοι για τους οποίους οι νέοι κάνουν “ψυχαγωγική” χρήση ουσιών (που αναφέρεται στην χρήση σε χώρους νυχτερινής διασκέδασης) είναι οι εξής 1.η μεγάλη διαθεσιμότητα των ναρκωτικών (79,5%) 2. η προώθηση των ναρκωτικών και του αλκοολ από τα Μ.Μ.Ε και τους χώρους νυχτερινής διασκέδασης (67,4 %) 3. το γεγονός ότι τα ναρκωτικά και το αλκοολ αποτελούν μέρος της τυπικής νυχτερινής διασκέδασης (60,5%) και 4. η έλλειψη ενημέρωσης για τους κινδύνους από την χρήση ναρκωτικών (50%).

Η άποψη των νέων ειδικά για την σύνδεση της χρήσης ecstasy και της διασκέδασης τους παρουσιάζεται ως εξής : Κατά την γνώμη τους η ουσία αυτή βοηθά στο να έρθει κανείς σε κέφι (86,1%),να απολαύσει κανείς το χορό (82,6%).Όσον αφορά τ’ άλλα ναρκωτικά, όπως η κάνναβη,η κοκαΐνη,το LSD και το acid, οι νέοι ανέφεραν ως βασικότερο κίνητρο για να τα χρησιμοποιήσει κανείς την επιθυμία για διασκέδαση (Calafat et al,2001).

Σε ότι αφορά τις στάσεις των εφήβων – μαθητών για τις π.τ.ο, τόσο το1999 όσο και το 2003, στην μεγάλη πλειοψηφία τους οι μαθητές αντιλαμβάνονται τους κινδύνους από την χρήση των ουσιών. Η αντίληψη επικινδυνότητας ενισχύεται όσο αυξάνει η συχνότητα χρήσης (από την δοκιμή 1-2 φορές, στην περιστασιακή και στην τακτική χρήση. Παρ’όλ’αυτά μεταξύ των δυο περιόδων της έρευνας, παρατηρείται παράλληλη μείωση του ποσοστού τόσο εκείνων που θεωρούν την τακτική χρήση ναρκωτικών “ακίνδυνη ή με ελαφρό κίνδυνο”. Από την άλλη το ποσοστό αυτών που απαντούν “δεν ξέρω” έχει αυξηθεί.

Η διαφορά αυτή οφείλεται στον καταγισμό των πληροφοριών, συχνά αντιφατικών, που δέχονται οι νέοι σήμερα, στην διαφοροποίηση της ποιότητας της πληροφόρησης καθώς και στην κριτική στάση των νέων σε σχέση με τις δραστηριότητες που ενέχουν κινδύνους για την ψυχοσωματική τους υγεία.

Ακόμη οι πιο σημαντικοί προστατευτικοί παράγοντες από την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών είναι : ο φόβος περάσματος σε πιο ισχυρά ναρκωτικά, ο φόβος για εξάρτηση από τις ουσίες, τ' αντίθετα “πιστεύω” των μαθητών αλλά και ο φόβος για πιθανές ψυχοσωματικές βλάβες.

Τέλος οι μαθητές πιστεύουν ότι ο χρήστης ναρκωτικών είναι ένα άτομο με έντονα ψυχολογικά προβλήματα (76,2%), με αδύναμο χαρακτήρα (65,6%). Ένα σημαντικό ποσοστό της τάξεως του 61,2%, θεωρεί πως ο χρήστης είναι συχνά θύμα των εμπόρων ναρκωτικών και το 49,1% πιστεύει ότι προέρχεται από “διαλυμένη” οικογένεια.

Σχετικά με την χρήση κάνναβης στο μαθητικό πληθυσμό στην Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες χώρες (έρευνα της επιστημονικής ομάδας – Συμπεριφορά Υγείας Των Μαθητών-HBSC και του Π.Ο.Υ η οποία πραγματοποιήθηκε το 2002 σε μαθητές 11,13,15, ετών σε 35 χώρες), τα ποσοστά επικράτησης της χρήσης στην χώρα μας βρίσκονται σημαντικά κάτω από τον μέσο όρο. Πιο συγκεκριμένα η Ελλάδα βρίσκεται στο άκρο, με τα χαμηλότερα ποσοστά της χρήσης κάνναβης μαζί με το Ισραήλ, την Μάλτα, την Σουηδία και την Λιθουανία. Τ'αγόρια σε όλες τις εξεταζόμενες χώρες παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά χρήσης κάνναβης από τα κορίτσια. Ακόμη, η έρευνα έδειξε ότι η χρήση της στην Ελλάδα είναι κατά κύριο λόγο πειραματική⁴¹.

Αποτελέσματα άλλων ερευνών

Σε μια επιδημιολογική έρευνα των Κοκκέβη, Μαδιάνου και Στεφανή (1994) σε δείγμα 11.000 μαθητών 14-18 ετών απ' όλη την Ελλάδα παρουσιάστηκε μεταξύ των ετών 1984-1993, αύξηση μεγαλύτερη του 50 % στη χρήση τοξικών ουσιών από τους μαθητές ιδιωτικών σχολείων αλλά και γενικότερη αύξηση των μαθητών που είχαν δοκιμάσει τοξικές ουσίες, σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας (από 4,5% το 1984 σε 6,0% το 1993). Η ίδια έρευνα έδειξε ότι το 61% του δείγματος (μαθητές), ανεξαρτήτως σχολείου, δήλωσε ότι είχε κάποια εμπειρία με ναρκωτικά, το 4, 6% ότι είχε κάνει χρήση μέσα στον τελευταίο χρόνο της έρευνας, ενώ το 2,6 % μέσα στον τελευταίο μήνα, γεγονός που υποδεικνύει γενικότερη αύξηση της χρήσης στον μαθητικό πληθυσμό.

Ακόμη, σύμφωνα με την ίδια έρευνα το 16% των μαθητών (το 1993) απαντούν ότι υπάρχει πρόβλημα ναρκωτικών στο σχολείο τους (παρουσιάζεται μείωση σε σχέση με το 1984 όπου το 18,2 % των μαθητών αναγνώριζαν τέτοιου είδους πρόβλημα στον σχολικό χώρο). Ακόμη σε ότι αφορά την αντίληψη διαθεσιμότητας της ουσίας κατά γεωγραφικό στρώμα, οι μαθητές στην Αθήνα, θεωρούν περισσότερο εύκολο να προμηθευτούν τις παράνομες ουσίες σε σχέση με τους μαθητές άλλων περιοχών.(ακολουθεί η Θεσσαλονίκη). Σε ότι αφορά την αντίληψη επικινδυνότητας της χρήσης των παράνομων τοξικών ουσιών κατά φύλο, μεταξύ των ετών 1984-1993, παρατηρήθηκε αύξηση των μαθητών που θεωρούν “ακίνδυνη “ ή ελαφρά επικίνδυνη” την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών. Οι μεγαλύτερες μεταβολές που τείνουν προς μια ανεκτική στάση απέναντι στις ουσίες, παρατηρήθηκε στα αγόρια και αφορούν κυρίως στη συστηματική χρήση μαριχουάνας και στην τακτική χρήση της ηρωίνης. Η αντίληψη του κινδύνου από την δοκιμή χαπιών αμβλύνεται και στα δύο φύλα.

Με βάση την έρευνα που πραγματοποίησε το ΚΕΘΕΑ, κατά τα έτη 1996-1999, σε χρήστες που εισήχθησαν σε διάφορες θεραπευτικές κοινότητες (253 άντρες –26

γυναίκες) βρέθηκε ότι η ηλικία έναρξης της χρήσης για ηρωίνη είναι τα 17-18 έτη (κατά το 25,7% των χρηστών). Ακόμη η παράλληλη χρήση ουσιών (που αναφέρεται στους πολυχρήστες) αρχίζει στην εφηβική ηλικία (≤ 16 ετών). Αναφορικά με τη χρήση κάνναβης ή έναρξη για την πλειοψηφία των περιπτώσεων (61,2%) γίνεται σε ηλικία μικρότερη ή ίση των 16 ετών. Η χρήση φαρμάκων/χαπιών αρχίζει για την πλειοψηφία του δείγματος (48,8%) σε ηλικία μικρότερη ή ίση των 16 ετών, γεγονός που παρατηρείται και σε σχέση με τα εισπνεόμενα (70,9%). Σχετικά με τα παραισθησιογόνα το 27,4% δήλωσε ως ηλικία έναρξης τα 17-18 έτη, ενώ το 26,4% αρχίζει την χρήση αυτών των ουσιών σε ηλικία $\leq$ των 16 ετών. Επίσης αν και η χρήση ecstasy και αμφεταμινών αρχίζει κυρίως μετά τα 21 έτη για το 42,8% των ερωτηθέντων, σημαντικό είναι και το ποσοστό αυτών που δηλώνουν ότι αρχίζουν την χρήση αμφεταμινών σε ηλικία $\leq$ των 16 ετών.

Συμπερασματικά, η κατανάλωση των περισσότερων από τις παράνομες τοξικές ουσίες είναι συνδεδεμένη με την εφηβική ηλικία. Επιπρόσθετα οι ουσίες αυτές φαίνεται να είναι πρόδρομες για την μετέπειτα χρήση άλλων ναρκωτικών, αφού όπως προκύπτει από την έρευνα η μεγάλη πλειοψηφία των χρηστών που εισέρχονται στα θεραπευτικά προγράμματα του ΚΕΘΕΑ είναι εξαρτημένοι από την ηρωίνη⁴².

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΧΡΗΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΤΟΞΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

4Α. Αιτιακή σχέση μεταξύ χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών και παραβατικότητας

Η σχέση μεταξύ της παραβατικότητας και της παράνομης χρήσης τοξικών ουσιών δεν είναι ξεκάθαρη. Φαινομενικά όλοι οι χρήστες έχουν προβλήματα με τον νόμο. Ο τοξικομανής μπαίνοντας στον κόσμο των ουσιών δείχνει να κάνει ρήξη με όλη την κοινωνία και με ό,τι την αντιπροσωπεύει.

Λόγω της μεγάλης αύξησης που παρουσιάζεται τις τελευταίες δεκαετίες τόσο στην χρήση τοξικών ουσιών όσο και στην εγκληματικότητα, πολλοί ερευνητές οδηγήθηκαν στην αναζήτηση και κατανόηση της σύνδεσης μεταξύ των δύο αυτών μεταβλητών. Η αναζήτηση αυτή αποτελεί πηγή πολλών αντικρουόμενων συζητήσεων στον επιστημονικό χώρο. Οι ερευνητές θέλησαν να αναγνωρίσουν εφόσον υπάρχει, κάποια αιτιακή σχέση μεταξύ της εγκληματικότητας – παραβατικότητας και της χρήσης τοξικών ουσιών. Οι περισσότεροι εκ των οποίων έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι πράγματι υπάρχει ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές, ανεξάρτητα του είδους του ναρκωτικού και του διαπραχθέντος αδικήματος καθώς και από το δείγμα του πληθυσμού (Ball et al 1982, Dembo et al 1991, Elliot & Ageton 1976, Plair & Jackson 1970, Speckart & Anglin 1985).

Σύμφωνα με την Μάτσα Κ. ο τοξικομανής εκφράζεται μέσω της βίας, η ύπαρξη του συνυφαίνεται με αυτήν. Όλες οι πράξεις του εμπεριέχουν το στοιχείο της βίας και αποτελούν μέρος μιας συνολικής συμπεριφοράς που παίρνει το χαρακτήρα της παρέκκλισης από την κοινωνική νόρμα, την αποδεκτή από την κουλτούρα που επικρατεί. Λόγω της κοινωνικής αντίδρασης που προκαλεί αυτή η εμπλοκή του χρήστη σε αποκλίνουσες δραστηριότητες, επέρχεται ανατροφοδότηση της βίας του ίδιου.

Η ύπαρξη αιτιακής σχέσης μεταξύ χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών και παραβατικότητας θα πρέπει να εξεταστεί προσεχτικά. Πρέπει να εξεταστεί η φύση της σύνδεσης μεταξύ παραβατικότητας και χρήσης τοξικών ουσιών και η ύπαρξη ή όχι αιτιότητας μεταξύ των δύο. Σύμφωνα με μια έρευνα του Akers 1984 (που αναφέρεται στον Walters, 1994) ανάμεσα σε 3.000 μαθητές γυμνασίου και λυκείου, διαπιστώθηκε σημαντική σχέση μεταξύ των δυο μεταβλητών.

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται κυρίως στις έρευνες, όπου εξετάζεται η σύνδεση μεταξύ χρήσης τοξικών ουσιών και παραβατικότητας αφορούν τις ομολογίες των κρατουμένων και την καταγεγραμμένη εγκληματική δραστηριότητα των αναγνωρισμένων χρηστών. Στις έρευνες αυτές αναφέρεται ένας σχετικά υψηλός βαθμός συσχέτισης ανάμεσα στις δυο μεταβλητές⁴³.

Πολλοί ερευνητές όπως οι Gropper (1984), οι Pardina & LaGrange (1987), οι Watters, Reinerman & Fagan (1985) συνηγορούν στο ότι η χρήση τοξικών ουσιών και η παραβατικότητα με κάποιο τρόπο συνδέονται. Κατά τον Walters (1994) η χρήση τοξικών ουσιών πολλές φορές προκαλεί το έγκλημα, παράλληλα όμως η εμπλοκή σε παραβατικές δραστηριότητες προκαλεί ή διευκολύνει την χρήση τοξικών ουσιών, κάτω όμως από διαφορετικές συνθήκες. Υπάρχει μια μονοκατευθυντική θεωρία με δύο υποθέσεις όπου σύμφωνα με την μια η χρήση τοξικών ουσιών οδηγεί στην παραβατικότητα, ενώ με βάση την άλλη συμβαίνει το αντίστροφο. Σε αυτές ήρθε να προστεθεί μια τρίτη, η οποία υποστηρίζει ότι υπάρχει αμφίδρομη σχέση μεταξύ των δυο μεταβλητών.

Οι υποθέσεις για την σχέση μεταξύ χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών και παραβατικότητας εμφανίζονται ως εξής :

- Οι τοξικές ουσίες οδηγούν → στην παραβατικότητα (μονή κατεύθυνση)
- Η παραβατικότητα οδηγεί → στην χρήση τοξικών ουσιών
- Υπάρχει αμφίδρομη σχέση: τοξικές ουσίες ↔ παραβατικότητα (διπλή κατεύθυνση)
- Ακόμη υπάρχουν πολλοί που συμφωνούν ότι η σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών είναι επίπλαστη και ότι υπάρχει μία τρίτη μεταβλητή που σχετίζεται τόσο με την χρήση τοξικών ουσιών, όσο και με την παραβατικότητα και κατέχει διαμεσολαβητικό και συσχετιστικό ρόλο(Walters, 1994).

Με βάση τις παραπάνω (4) υποθέσεις, για την εξήγηση της σχέσης μεταξύ των δυο εξεταζόμενων μεταβλητών, έχουν διατυπωθεί κάποια θεωρητικά μοντέλα.

Υπόθεση 1η

Σύμφωνα με την πρώτη υπόθεση, δηλαδή ότι η χρήση οδηγεί σε παραβατικότητα, αναπτύχθηκαν δύο μοντέλα: το Ψυχοφαρμακολογικό μοντέλο (Psychopharmacological model) και το οικονομικό-εξαναγκαστικό μοντέλο (Economic-Compulsive model)-(Brochu, 1995).

Όσον αφορά το πρώτο μοντέλο, η βασική ιδέα είναι ότι η βραχυχρόνια ή μακροχρόνια χρήση τοξικών ουσιών έχει ως αποτέλεσμα την επίδειξη βίαιης και παραβατικής συμπεριφοράς. Αυτό στηρίζεται στις ψυχοφαρμακολογικές επιδράσεις των τοξικών ουσιών που κατά τους ειδικούς αυξάνουν την τάση για παραβατικότητα των εθισμένων. Η υπόθεση αυτή, έχει κάποια βάση αν λάβει κανείς υπόψη την άμεση επίδραση που επιφέρει η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών σε πνευματικές ιδιότητες του ανθρώπου όπως η κριτική ικανότητα, η ικανότητα για αυτοέλεγχο ή περιορισμό των βίαιων ενστίκτων του. Οι ουσίες που εμφανίζονται να έχουν σχέση μ' εκδηλώσεις παραβατικής συμπεριφοράς είναι το αλκοόλ, τα βαρβιτουρικά, η κοκαΐνη και κυρίως τα διεγερτικά. Παρ' όλ' αυτά δεν υπάρχει ακριβής συσχέτιση της επίδρασης όλων των τοξικών ουσιών (π. χ κοκαΐνη ή PCP) και της παραβατικότητας.

Με βάση τους Anglin, Speckart (1988) εγκληματική συμπεριφορά αυξάνεται μετά από την χρήση πρόσφατης δόσης, ενώ μειώνεται μετά το τέλος της καριέρας της χρήσης. Ακόμη οι ίδιοι έδειξαν ότι ενώ προϋπάρχει κάποια εγκληματικότητα, παίρνει κάποιες μεγαλύτερες διαστάσεις κατά την διάρκεια της χρήσης. Τέλος υποστήριξαν ότι μειώνεται η εγκληματικότητα στους ασθενείς που βρίσκονται σε διάρκεια θεραπείας σε κάποιο πρόγραμμα μεθαδόνης. Έχει παρατηρηθεί ακόμη ότι η χρήση ηρωίνης είναι η αρχική αιτία για υψηλά εγκλήματα μεταξύ των εξαρτημένων στα ναρκωτικά.

Σύμφωνα με το δεύτερο μοντέλο (economic-compulsive) το υψηλό κόστος των παράνομων τοξικών ουσιών είναι η αιτία που επισπεύδει την ανάμιξη των χρηστών (ιδιαίτερα αυτών που είναι εθισμένοι στα σκληρά ναρκωτικά – ηρωίνη) σ' εγκληματικές- παραβατικές δραστηριότητες. Ο Brochu S. υποστηρίζει με βάση αρκετές μελέτες του, ότι το 95% των ανδρών που κάνουν χρήση παράνομων τοξικών ουσιών έχουν εμπλακεί σε παραβατικές και παράνομες δραστηριότητες προκειμένου να εξασφαλίσουν τα έσοδα για την δόση τους. Votey (1986) αναγνώρισε μια

σημαντική συσχέτιση μεταξύ της χρήσης τοξικών ουσιών και των οικονομικών κυρίως εγκλημάτων (κλοπή, εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας) και όχι το ίδιο σημαντική συσχέτιση με τα πιο σοβαρά και βίαια εγκλήματα (π. χ ανθρωποκτονίες). Εν ολίγοις το υψηλό κόστος των τοξικών ουσιών οδηγεί στην διατέλεση εγκληματικών πράξεων που στοχεύουν να καλύψουν την όλο και περισσότερο αυξανόμενη εξάρτηση των χρηστών από τις ουσίες αυτές. Ακόμη, σύμφωνα με έρευνες που έχουν διεξαχθεί από τους Speckart & Anglin (1988), η σχέση του μεταξύ του επιπέδου της χρήσης και των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας αυξάνεται καθώς αυξάνεται η χρήση και μειώνεται όταν αυτή διακόπτεται. Άλλοι ερευνητές που συμφωνούν με την άποψη αυτή είναι οι Ball, Rosen, Flueck & Nurco.

Από την άλλη ερευνητές όπως οι Johnston, O' Malley & Eveland (1978) προτείνουν ότι δεν υπάρχει ισχυρή απόδειξη της διαρκούς επίδρασης των παράνομων τοξικών ουσιών και της παραβατικότητας⁴⁴.

Υπόθεση 2η

Σύμφωνα με την δεύτερη υπόθεση, ότι δηλαδή η παραβατικότητα και η εμπλοκή σε εγκληματικές δραστηριότητες οδηγούν στην χρήση παράνομων τοξικών ουσιών, υπάρχει το Συστημικό μοντέλο (Systemic model).

Με βάση αυτό το μοντέλο, παρατηρείται η αλληλεπίδραση ενός εγκληματογόνου περιβάλλοντος, ατόμων με εγκληματική προδιάθεση και της αγοράς των ναρκωτικών. Δηλαδή, σύμφωνα με τους Elliott & Ageton (1981) τα άτομα που εμπλέκονται σε βίαιες πράξεις, έχουν μια ροπή στην παραβατικότητα και η δοσοληψία παράνομων τοξικών ουσιών (ναρκωτικά), έλκει αυτά τα άτομα που επιθυμούν να εμπλακούν σε βίαιες πράξεις. Είναι ένας τρόπος να εκφράσουν την παραβατική τους συμπεριφορά. Η συμμετοχή στο εμπόριο ναρκωτικών ενέχει την χρήση βίας, ανεξάρτητα από την άμεση φυσική ή οικονομική επίδραση που επιφέρει η χρήση αυτών των ουσιών

Υπόθεση 3η

Σύμφωνα με την τρίτη υπόθεση της αμφίδρομης σχέσης μεταξύ των δύο μεταβλητών, η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών ωθεί τα άτομα να εμπλακούν σε περαιτέρω εγκληματική δραστηριότητα, μειώνοντας τις αναστολές τους, ενώ η συμμετοχή σε διάφορους τύπους παρέκκλισης εισάγει τα άτομα στην χρήση, παρέχοντας τους το περιβάλλον και τις συνθήκες, οι οποίες συντελούν στην χρήση των ναρκωτικών⁴⁵.

Με βάση την υπόθεση αυτή, της αμοιβαίας σύνδεσης με μια διπλής κατεύθυνσης σχέσης μεταξύ των δυο μεταβλητών, όπου η καθεμιά αποτελεί αιτία για την άλλη, έχουν αναπτυχθεί δυο μοντέλα. το μοντέλο συνδιασμένης εμφάνισης (Joint occurrence model) και το μοντέλο προσδοκίας (Expectancy model).

Το πρώτο μοντέλο (J.O.model) στηρίζεται στην υπόθεση ότι πριν ακόμη τα άτομα ξεκινήσουν την χρήση τοξικών ουσιών εμφανίζεται ήπια μορφή παραβατικής συμπεριφοράς, ώστε η χρήση στις περιπτώσεις αυτές να μην αποτελεί πάντα αιτία έναρξης της παραβατικής – εγκληματικής καριέρας (Brochu S, 1995). Εν ολίγοις, η παραβατική συμπεριφορά προηγείται της χρήσης, αλλά υπάρχουν αποδείξεις ότι η χρήση, με την σειρά της επηρεάζει την παραβατική δραστηριότητα.

Το Expectancy model αποτελεί μια κριτική αντίδραση στο Ψυχοφαρμακολογικό μοντέλο. Εξετάζει τα αποτελέσματα από την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών ως μια αυτό-εκπληρούμενη προφητεία.⁴⁶ Δηλαδή η προσδοκία της επίδρασης κάποιων

τοξικών ουσιών, δικαιολογεί την παραβατική συμπεριφορά, καθώς υπάρχουν ουσίες που συμβάλλουν π.χ στην εμφάνιση επιθετικότητας. Ακόμη, σε αρκετές περιπτώσεις όταν κάποιος χρήστης σκοπεύει να εμπλακεί σε παραβατικές δραστηριότητες, χρησιμοποιεί ναρκωτικά προκειμένου να απαλλαγεί από την ευθύνη της πράξης του (ότι δηλαδή τα ναρκωτικά ευθύνονται για κάθε παραβατική του πράξη και όχι ο ίδιος). Αυτή βέβαια η τακτική, έχει χρησιμοποιηθεί από «έξυπνους» δράστες, που υποστηρίζουν ότι δεν είναι υπεύθυνοι για τις εγκληματικές – παραβατικές τους πράξεις. (Brochu & Livesque, 1990). Εξ' άλλου σύμφωνα και με τον Fagan (1990): *η τοξικοεξάρτηση επηρεάζει τις γνωστικές διαδικασίες, οι οποίες σχηματοποιούν τόσο τις προσδοκίες κάποιου όσο και τη σχετική συμπεριφορική του αντίδραση.* Έτσι ένα βίαιο, προδιατεθειμένο άτομο, που πιστεύει ότι μια τοξική ουσία προκαλεί επιθετικότητα (κυρίως αλκοόλ που ανήκει στις νόμιμες τοξικές ουσίες), θα ερμηνεύσει τις φυσιολογικές μεταβολές της τοξικοεξάρτησης ως σημάδια εχθρότητας⁴⁷.

Υπόθεση 4η

Σύμφωνα με την τέταρτη υπόθεση, η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών και η παραβατικότητα σχετίζονται με μια τρίτη μεταβλητή ή με μια ομάδα μεταβλητών με την οποία μπορεί να έχουν σχέση αλλά δεν είναι αρκετή για να συνδεθούν και μεταξύ τους (Fagan). Οπότε η σύνδεση μεταξύ των δυο φαινομένων είναι ψευδής και επίπλαστη.

Αυτή η τρίτη μεταβλητή δεν προσδιορίζεται από τους περισσότερους ερευνητές. Κάποιοι υποστηρικτές της υπόθεσης αυτής θεωρούν ότι η παρέκκλιση είναι μια μεταβλητή που συνδέει τεχνητά την χρήση με την παραβατικότητα καθώς η καθεμιά τους συνδέεται πρώτα μ' αυτήν. Άλλοι παράγοντες που «διεκδικούν» αυτό τον ρόλο, της κοινής μεταβλητής είναι η αποξένωση, η διαλυμένη οικογένεια, η σχολική αποτυχία κ.α. Το μοντέλο αυτό ονομάζεται και μοντέλο «κοινής αιτίας» (common – cause) και προσδιορίζει ένα σύνολο κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων που επηρεάζουν τόσο τους χρήστες, όσο και τους παραβάτες. Μετατρέποντας το μοντέλο αυτό η χρήση και η παραβατικότητα των νέων είναι μερικώς συμπτωματικές, ταυτόχρονες συμπεριφορές που σχετίζονται και με άλλες μορφές προβληματικής συμπεριφοράς σε αυτούς. Τα δύο αυτά φαινόμενα ομαδοποιούνται μαζί κάτω από το πρίσμα της τάσης για πειραματισμό που εμφανίζεται κυρίως στις νεαρές ηλικίες (και ειδικότερα στην εφηβεία).

Σύμφωνα με τους Jessor & Jessor (1977) ποιοτικά διαφορετικές συμπεριφορές, που είτε σχετίζονται με την χρήση τοξικών ουσιών είτε με διάφορων ειδών παραβατικές συμπεριφορές, αποτελούν έκφανση της ίδιας κοινωνικοψυχολογικής λειτουργίας. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι εκφράζουν την τάση για ανεξαρτησία από τους γονείς, με το να επιθυμούν οι έφηβοι να ανήκουν σε μία ομάδα συνομηλίκων που εμφανίζει αποκλίνουσα συμπεριφορά (peer group). Επίσης η έναρξη διατέλεσης παραβατικών πράξεων και χρήσης τοξικών ουσιών, που συχνά παρατηρείται στα μέλη αυτών των ομάδων, ενδέχεται να ενισχύσει την εμπλοκή σε περισσότερο παραβατικές και παρεκκλίνουσες συμπεριφορές των εφήβων αυτών. Εδώ αναφέρονται και τα μοντέλα «σύμπτωσης» που εξηγούν καλύτερα ήπιες μορφές παραβατικότητας και ταυτόχρονης χρήσης τοξικών ουσιών, ενώ τα μοντέλα «κοινής αιτίας» ερμηνεύουν σοβαρότερες μορφές παραβατικότητας και χρήσης.

Ακόμη δεν θα πρέπει να παραβλέπεται και μια άλλη σημαντική παράμετρος που ενδέχεται να συνδέει τα δύο αυτά φαινόμενα και αυτή δεν είναι άλλη από την προσωπικότητα του εφήβου. Με βάση το μοντέλο της προσωπικότητας (personality

model) υπάρχει ένας τρίτος παράγοντας που εξηγεί την χρήση και την παραβατικότητα. Ο παράγοντας αυτός είναι η αντικοινωνική συμπεριφορά⁴⁸.

Έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες αιτιακής αλληλοσύνδεσης ψυχικής διαταραχής και εξάρτησης, όμως έχει αποδειχθεί ότι η συνύπαρξη ενεργού ψυχοπαθολογίας και τοξικομανίας μπορεί να παίζει μόνο εκλυτικό ρόλο στην εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς από τον εξαρτημένο χρήστη. Η ψυχοπαθολογία αυτή δεν αποτελεί από μόνη της προγνωστικό παράγοντα βίαιων ή παραβατικών πράξεων ακόμη και στην περίπτωση της αντικοινωνικής προσωπικότητας οφείλει κανείς να είναι πολύ προσεχτικός στην διερεύνηση της σχέσης που συνδέει την παραβατικότητα με την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών⁴⁹.

Σύμφωνα με τον Goldstein (1985) τα προαναφερόμενα μοντέλα δεν είναι αλληλοαποκλειόμενα και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αιτιολογικοί παράγοντες που ερμηνεύουν την παραβατική συμπεριφορά των εξαρτημένων ατόμων.

Μία περισσότερο ψυχαναλυτική και «θετική» για τον χρήστη άποψη είναι, σύμφωνα με την Μάτσα Κ., ότι και οι πιο βίαιες πράξεις του χρήστη παράνομων τοξικών ουσιών μπορούν να θεωρηθούν ως μιας μορφής άμυνας απέναντι στον φόβο που του προκαλεί η παρουσία των άλλων. Ο χρήστης, σύμφωνα με την παραπάνω άποψη αισθάνεται την ανάγκη προστασίας από αυτούς με τους οποίους αδυνατεί να επικοινωνήσει και διαπράττει βίαιες πράξεις, ώστε να απομακρύνει τους άλλους από κοντά του. Σε κάποιες περιπτώσεις ο τοξικομανής κατακλύζεται από μια μη ελεγχόμενη βία που έχει ως στόχο τους άλλους αλλά και τον ίδιο του τον εαυτό. Σύμφωνα με την Μάτσα «*πρόκειται για μια θεμελιώδη, ανεπεξέργαστη, αναφομοίωτη βία, που κατακλύζει τον ψυχικό κόσμο και αναζητά διέξοδο μέσα από παρορμητικές πράξεις (acting out)*». Κατά κάποιο τρόπο οι τοξικομανείς μέσω της βίας, μεταβολίζουν την ψυχική τους ένταση, καθώς δεν μπορούν να το επιτύχουν διαφορετικά.

Το σίγουρο είναι ότι τόσο η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών, όσο και η παραβατικότητα αποτελούν απόδειξη μιας γενικότερης τάσης ενός ατόμου για παρέκκλιση. Οπότε η βίαιη, παραβατική συμπεριφορά του χρήστη παράνομων τοξικών ουσιών αποτελεί στοιχείο ενός παρεκκλίνοντος τρόπου ζωής που περιστρέφεται γύρω από την εξάρτηση και βρίσκεται σε συνάρτηση μ' ένα ευρύτερο φάσμα ψυχοκοινωνικών παραγόντων⁵⁰. Οι παράγοντες αυτοί, που ενδέχεται να είναι τραυματικά βιώματα και εμπειρίες του ατόμου μέσα από αποτυχίες και απορρίψεις από τους άλλους, έχουν προκαλέσει βαθιά ρήγματα στην προσωπικότητα του χρήστη. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώνονται οι συνθήκες για βίαιες αντιδράσεις.

Ο χρήστης, με το ελλειμματικό ψυχολογικό υπόβαθρο, είναι ακόμη ιδιαίτερα επιρρεπής στην ενσωμάτωση του κοινωνικού στερεοτύπου που συνδέει την βία με την δύναμη και τον ανδρισμό. Όντας ανίκανος να αποκτήσει δεσμούς επικοινωνίας με τους συνανθρώπους του, βιώνει αισθήματα μοναξιάς και αποξένωσης, στην οικογένεια του, στο σχολείο, στην εργασία (αν βρει) και στις κοινωνικές συναναστροφές του.

Οπότε σύμφωνα με την άποψη αυτή, η βία- παραβατικότητα του τοξικομανούς δεν αιτιολογείται μόνο από την υπόθεση της φαρμακολογικής επίρρειας των τοξικών ουσιών στην συμπεριφορά του (αν και κάποιες έρευνες τείνουν να υποστηρίζουν αυτήν την ιδέα).

Σε μια έρευνα του S.A.a.M.H.S.A (1999) βρέθηκε ότι οι έφηβοι που έκαναν κατάχρηση παράνομων τοξικών ουσιών παραδέχτηκαν παραβατικές συμπεριφορές όπως η κλοπή, η εγκατάλειψη του σχολείου και η συναναστροφή με άλλα

παραβατικά άτομα. Οι ίδιοι έφηβοι ανέφεραν ότι έχουν λίγους φίλους και «κακή» σχέση με την οικογένεια, πολλά προβλήματα συγκέντρωσης στο σχολείο, ή ελλειμματική προσοχή στα μαθήματα του σχολείου, στην part-time εργασία τους, ακόμη και στην ενασχόληση τους με κάποιο άθλημα. Οι ίδιοι όταν συγκρίθηκαν με εφήβους που είχαν ελάχιστα ή λιγότερο σοβαρά προβλήματα διαγωγής, οι έφηβοι που επανειλημμένα έκλεψαν ή έδειξαν επιθετικότητα ή ακόμη έφυγαν από το σπίτι τους ήταν επτά (7) φορές περισσότερο πιθανό να εξαρτηθούν από το αλκοόλ ή τα παράνομα ναρκωτικά. Επίσης ήταν πιο πιθανό περισσότερο από 4 φορές αυτοί οι έφηβοι να είχαν χρησιμοποιήσει μαριχουάνα τον περασμένο μήνα και 7 φορές πιο πιθανό να είχαν χρησιμοποιήσει άλλα παράνομα ναρκωτικά.

Με βάση την έρευνα του Barnes et al (2002), που πραγματοποιήθηκε στην Νέα Υόρκη σ' έφηβους χρήστες, βρέθηκε θετική συσχέτιση της χρήσης αλκοόλ, της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών και της παραβατικότητας σε έφηβους και ειδικά στους νεότερους εφήβους.

Μια μελέτη σε αγόρια - εφήβους στην Washington, έδειξε ότι περίπου μισοί από αυτούς που χρησιμοποίησαν ναρκωτικά (κυρίως μαριχουάνα) η εγκληματική συμπεριφορά προηγήθηκε της χρήσης, και για τους άλλους μισούς συνέβη το αντίστροφο. Ακόμη έχει βρεθεί ότι περιοχές στην Αμερική με υψηλά επίπεδα εγκληματικής- παραβατικής συμπεριφοράς, έχουν ταυτόχρονα υψηλά επίπεδα χρήσης ναρκωτικών και το αντίστροφο.

Σε μία έρευνα της η Cheryl Carpenter και οι φοιτητές της (1988) βρήκαν ότι οι πιο σοβαρά παραβατικοί έφηβοι, έκαναν κατάχρηση παράνομων τοξικών ουσιών, αλλά το έγκλημα και η χρήση εμφανίστηκαν να είναι ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, αλλά να σχετίζονται και τα δυο με άλλους αιτιακούς παράγοντες. Για αυτά τα άτομα και τα ναρκωτικά και η παραβατικότητα εμφανίζονται να είναι μέρη ενός προβληματικού life style.

Ακόμη, με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας των Kinlock et al (2004), που πραγματοποιήθηκε σε 178 έφηβους χρήστες παράνομων τοξικών ουσιών και ταυτόχρονα παραβάτες στην Βαλτιμόρη, η σοβαρότητα της εγκληματικής συμπεριφοράς βρέθηκε να συνδέεται με το αρσενικό φύλο, την χρήση ναρκωτικών πέραν της μαριχουάνας και του αλκοόλ, την συμπεριφορά «bullying» και του να προβάλλει κάποιος την σωματική του δύναμη στους άλλους, την συνναστροφή με παραβατικές παρέες και την σεξουαλική πράξη χωρίς προφυλακτικό. Η ίδια έρευνα έδειξε ότι, οι έφηβοι που κάνουν συστηματική χρήση παράνομων τοξικών ουσιών είναι πιο πιθανό από τους μη χρήστες να εμπλακούν σε μη σχετιζόμενη με τα ναρκωτικά παράνομη δραστηριότητα αλλά και σε διαμάχες με τους άλλους.

Επιπλέον, πολλοί θάνατοι εφήβων που προέρχονται από αυτοκτονία, δολοφονία και ατυχήματα με μηχανή, είναι στενά συνδεδεμένα με την αυξανόμενη κατάχρηση ουσιών.

Σύμφωνα με την μελέτη των White et al (1999), που αναφέρεται σε έφηβους χρήστες- παραβάτες στην Μελβούρνη, η μεγαλύτερη κατηγορία των παραβάσεων και εγκληματικών δραστηριοτήτων, που διαπράττουν αυτοί είναι : η διακίνηση παράνομων τοξικών ουσιών (33,8%), ακολουθεί η κλοπή καταστημάτων (28,2%) και η διάρρηξη(10,9%).Ακόμη, ειδικά στα κορίτσια-χρήστες, εμφανίζεται και το θέμα της πορνείας για την εξασφάλιση της ουσίας. Συνοπτικά τα αποτελέσματα της μελέτης αυτής διέκριναν 3(τρεις) τύπους παραβατικής δραστηριότητας στους εφήβους που έχουν ως εξής:

- Ο τύπος της εγκληματικής (παραβατικής) δραστηριότητας που γίνεται για την εξοικονόμηση χρημάτων (όπως η κλοπή και η διακίνηση ναρκωτικών)

- Ο τύπος των εγκλημάτων που διαπράττονται χωρίς οικονομικό κίνητρο, που περιλαμβάνει την χρήση π.τ.ο και τους βανδαλισμούς και
- Ο τύπος, που δεν σχετίζεται με οικονομικά εγκλήματα και σχετίζεται με την ανία που βιώνουν οι έφηβοι και η ανάγκη τους για έντονες συγκινήσεις.

Οι έφηβοι χρήστες –παραβάτες – που εξακολουθούν να διαπράττουν αξιόποινες παραβατικές πράξεις ως ενήλικες

Περίπου τα δύο τρίτα, των εφήβων που είναι εξαρτημένοι σε τοξικές ουσίες συνεχίζουν να χρησιμοποιούν τις ουσίες αυτές και όταν ενηλικιώνονται. Παράλληλα εξακολουθούν να διαπράττουν αξιόποινες πράξεις. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά αυτών των εφήβων είναι ότι :

- προέρχονται από φτωχές οικογένειες
- οι οικογένειες τους έχουν και άλλα μέλη που αναμιγνύονται σε εγκληματικές δραστηριότητες
- έχουν χαμηλή-φτωχή επίδοση στο σχολείο
- έχουν ξεκινήσει να χρησιμοποιούν ναρκωτικά και να διαπράττουν άλλες παραβατικές πράξεις από πολύ μικρή ηλικία
- χρησιμοποιούν διάφορων ειδών ναρκωτικά και διαπράττουν άλλες παραβατικές πράξεις συχνά
- και έχουν ελάχιστες ευκαιρίες να συμμετάσχουν σε νόμιμες δραστηριότητες επιβράβευσης ως ενήλικοι.

4B. Παραβάσεις που σχετίζονται με την χρήση π.τ.ο στους εφήβους

Σύμφωνα με την ΕΚΤΕΠΝ 2003, αυξητική τάση παρουσιάζει την τελευταία δεκαετία ο αριθμός των κατηγορηθέντων από τις δικαστικές αρχές για παραβάσεις κυρίως του νόμου περί ναρκωτικών. Από την σύνθεση των στατιστικών στοιχείων, ο μεγαλύτερος αριθμός κατηγοριών (στο γενικό πληθυσμό), αφορά αδικήματα που σχετίζονται με την χρήση ή διακίνηση κάνναβης (8.540), ακολουθούν οι σχετιζόμενες με ηρωίνη κατηγορίες (6.587), ενώ αρκετά μικρότερος είναι ο αριθμός κατηγοριών για την κοκαΐνη (852), την ecstasy (379), το LSD (96) και τις αμφεταμίνες (63). Η πλειοψηφία των κατηγοριών αφορά την χρήση, ανεξάρτητα από την ουσία με την οποία σχετίζεται το αδίκημα.

Στην διάρκεια του 2003, τα δικαστήρια επέβαλαν σωφρονιστικά μέτρα για αδικήματα του νόμου περί ναρκωτικών σε 352 ανηλίκους, στην πλειοψηφία τους (73,3%) άτομα 18-20 ετών. Από τους 326 ανήλικους που παραπέμφθηκαν για χρήση ναρκωτικών, μόνο στο 1,2%(4 άτομα) επιβλήθηκε η ποινή του εγκλεισμού σε αναμορφωτήρια ή σωφρονιστικά καταστήματα.

Σε σχέση με το φύλο, με βάση μια έρευνα του ΚΕΘΕΑ (για την χρονική περίοδο 1996-1999) που πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 280 ενήλικων χρηστών που διέπραξαν κάποιες παραβάσεις, η απαγγελία κατηγορίας για κατοχή και εμπορία ναρκωτικών συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό και στους άντρες(56,5%) και στις γυναίκες (42,3%). Σχετικά με την κατηγορία για φθορά ξένης περιουσίας το ποσοστό των ανδρών (38,7%) είναι κατά πολύ υψηλότερο σε σύγκριση με των γυναικών(11,5%) γεγονός που ισχύει και για τις παραβάσεις του Κ.Ο.Κ.

Ακόμη, σύμφωνα με τα στοιχεία της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων του Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών για το έτος 2001-2002, στο σύνολο των καταδικαστικών αποφάσεων κατά ανηλίκων (άτομα ως 21 ετών), οι 107 (5,5%), αφορούσαν παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών. Μεταξύ των καταδικασθέντων ανηλίκων, τα 88 (82,2%) ήταν αγόρια και τα 19 (17,8%) κορίτσια.

Άλλες παραβάσεις που εμφανίζουν συσχέτιση με την χρήση π.τ.ο και στους εφήβους είναι : οι διαρρήξεις φαρμακείων (οι οποίες αφορούν έναν έμμεσο δείκτη της σχετιζόμενης με τα ναρκωτικά εγκληματικότητας).

Επίσης ένα άλλο κομμάτι της παραβατικότητας που σχετίζεται με την χρήση π.τ.ο είναι η λεγόμενη «δημόσια παρενόχληση από τα ναρκωτικά». Αυτή περιλαμβάνει την κατάληψη δημόσιων χώρων από τους χρήστες, η χρήση ναρκωτικών σε δημόσιους χώρους, η προξένηση υλικών ζημιών ή άλλες εγκληματικές ενέργειες όπως βανδαλισμοί στα γήπεδα, παραβάσεις του κώδικα οδικής κυκλοφορίας, αλλά και οπλοφορία, οδήγηση υπο την επήρεια ουσιών και πορνεία (κυρίως στα έφηβα κορίτσια).

4Γ. Αποτελέσματα ερευνών στην Ελλάδα

Μία σημαντική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Νίκο Φακιάλα και τον Αντώνη Αρμενάκη και αναφέρεται στην εμπλοκή μαθητών και χρηστών τοξικών ουσιών σε βιαιότητες. Η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε την άνοιξη του 1994 στον Δήμο Αθηναίων σε 153 γυμνάσια, λύκεια, εσπερινά γυμνάσια, λύκεια και ΤΕΛ. Η έρευνα αποτελούσε μία κοινωνιολογική συμβολή στο πρόγραμμα του Δήμου της Αθήνας για την προληπτική αντιμετώπιση της χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών από τους μαθητές. Το δείγμα αποτελούνταν από 3.774 μαθητές και μαθήτριες, όπου κλήθηκαν να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο, αφού πρωτίτερα είχαν ενημερωθεί σχετικά με τις οδηγίες.

Σε ότι αφορά τα κοινωνικό-δημογραφικά στοιχεία και την οικογενειακή κατάσταση που ανέφεραν οι μαθητές που έλαβαν μέρος στην έρευνα το 85% των γονέων (των μαθητών) είναι έγγαμοι και το 10% διαζευγμένοι, σε ότι αφορά το μορφωτικό επίπεδο των γονέων το 25% περίπου των γονέων έχει αποφοιτήσει αντίστοιχα από το δημοτικό ή το γυμνάσιο ή το λύκειο και το 15% περίπου από πανεπιστημιακή σχολή. Ακόμη ποσοστό γύρω στο 40% των γονέων εργάζονταν ως υπάλληλοι του δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα Ένα ποσοστό 24% των πατέρων και 9% των μητέρων ήταν ελεύθεροι επαγγελματίες. Ενώ ένα 15% αυτών ήταν επιχειρηματίες, έμποροι ή ανώτερα διοικητικά στελέχη. Το 12% του δείγματος αποτελούνταν από εργάτες και τεχνίτες, ενώ το 44% των μητέρων απασχολούνταν με τα οικιακά.

Όσον αφορά τον ελεύθερο χρόνο των μαθητών φαίνεται ιδιαίτερα περιορισμένος. Ο μέσος διαθέσιμος ελεύθερος χρόνος των μαθητών ήταν 29 ώρες την βδομάδα. Οι χώροι που συχνάζουν είναι κυρίως αθλητικοί (26%) ενώ 30% συνάζει σε μπαράκια, καφετέριες, ηλεκτρονικά, ταβέρνες ή πλατείες. Ένα 8% πηγαίνει κυρίως σε θέατρα, συναυλίες ή πολιτιστικά κέντρα και ένα 33% περνάει τις ελεύθερες ώρες κυρίως στο σπίτι.

Τα προβλήματα που ανέφεραν ως πιο σημαντικά οι έφηβοι ήταν τα ναρκωτικά, το aids, οι σπουδές, η ανεργία και άλλες επαγγελματικές δυσκολίες. Χαμηλότερα ποσοστά μαθητών αναφέρουν την κρίση αξιών, το χάσμα γενεών, την παραβατικότητα.

Σύμφωνα με την παραπάνω έρευνα, διαπιστώθηκε απόλυτα θετική συσχέτιση της βιαιότητας με την χρήση τοξικών ουσιών. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η χρήση ναρκωτικών είναι περιορισμένη μεταξύ των μαθητών γυμνασίου και λυκείου στα σχολεία του Δήμου της Αθήνας. Σε αντίθεση με την χρήση καπνού και οινοπνευματωδών. Το 94% των μαθητών δήλωσαν ότι δεν έχουν δοκιμάσει ποτέ κάποια ναρκωτική ουσία. Τα αίτια που οδηγούν τους νέους στην χρήση ναρκωτικών και σε μορφές παραβατικής συμπεριφοράς είναι όπως δήλωσαν οι ίδιοι τα οικογενειακά προβλήματα, τα προσωπικά αδιέξοδα, οι «κακές» συναναστροφές, η περιέργεια και ο μιμητισμός καθώς και όλα τα προβλήματα που απασχολούν την νεολαία.

Από τις απαντήσεις στα ερωτηματολόγια προκύπτει ότι το 40% των μαθητών και μαθητριών δεν είχαν εμπλακεί σε καμιά είδους σύγκρουση κατά την διάρκεια του τελευταίου έτους.

Σε ότι αφορά τα χαρακτηριστικά των μαθητών που ενεπλάκησαν σε βίαιες συμπεριφορές :

- οι μαθητές που είχαν εμπλακεί πολλές φορές σε βίαιες συμπεριφορές οποιασδήποτε μορφής κατατάχθηκαν στην ομάδα « βίαιοι» ενώ οι μαθητές – μαθήτριες που δεν είχαν εμπλακεί καθόλου σε βίαια επεισόδια τον τελευταίο χρόνο κατατάχθηκαν στην ομάδα « μη βίαιοι»
- οι μαθητές - τριες της ηλικιακής ομάδας (16-19) ετών, τα αγόρια, οι μαθητές των γενικών Λυκείων και ΤΕΛ/ΤΕΣ είχαν τους υψηλότερους δείκτες εμπλοκής σε βίαιες πράξεις συγκριτικά με τους υπόλοιπους
- το μέγεθος της οικογένειας των μαθητών δεν φαίνεται να επηρεάζει ιδιαίτερα την εμπλοκή σε βιαιότητες
- περισσότερο βίαιοι εμφανίζονται οι μαθητές με γονείς που είναι έγγαμοι, αλλά δεν ζουν μαζί ή είναι χήροι(47%). Ο χήρος πατέρας είναι ισχυρότερος προγνωστικός παράγοντας για συμμετοχή του παιδιού σε βιαιότητες απ' ότι η χήρα μητέρα.. Ακολουθούν κατά σειρά, ως παράγοντες κινδύνου οι διαζευγμένοι γονείς (43%), και μετά οι έγγαμοι που ζουν μαζί.
- Το επάγγελμα του πατέρα δεν φαίνεται να επηρεάζει την συμπεριφορά των μαθητών παρόλο που τα παιδιά των ανέργων εμπλέκονται συχνότερα σε βιαιότητες. Αντίθετα η απασχόληση της μητέρας ή η έλλειψη απασχόλησης λόγω ανεργίας ή σύνταξης σχετίζονται περισσότερο με συμπεριφορές βιαιότητας των παιδιών τους.
- Οι μαθητές που δήλωσαν ότι έχουν εμπλακεί σε βιαιότητες έχουν γονείς αναλόγως (35%), ή από την άλλη αποφοίτους πανεπιστημίου(35%) και επιστήμονες με μεταπτυχιακές σπουδές (43%) που προφανώς είναι πολύάσχολοι και δεν έχουν χρόνο για τα παιδιά τους
- Πλεονάζουν για παρόμοιους λόγους οι « βίαιοι « μαθητές που έχουν γονείς άνεργους (42%), συνταξιούχους (32%) ή επιχειρηματίες (36%)
- Ακόμη η οικονομική κατάσταση της οικογένειας των μαθητών σχετίζεται σε σημαντικό βαθμό με την εμπλοκή τους σε βιαιότητες ως εξής :όσο πιο «κακή» είναι η οικονομική κατάσταση της οικογένειας, τόσο πιο πιθανή η εμπλοκή των παιδιών σε βίαιες πράξεις
- Επίσης, όσο μεγαλύτερος είναι ο ελεύθερος χρόνος που διαθέτουν οι μαθητές – μαθήτριες, τόσο περισσότερο φαίνεται να συμμετέχουν σε βιαιότητες. Υπάρχει ευκρινής συσχέτιση της διάθεσης του ελεύθερου χρόνου σε μαπάκια και καφετέριες και στην εμπλοκή σε βιαιότητες (49% των μαθητών)

- Υψηλό ποσοστό εμπλοκής σε βιαιότητες εμφανίζουν και οι μαθητές που συχνάζουν σε χώρους άθλησης και σε γήπεδα, ενώ το μικρότερο εμφανίζουν οι μαθητές που τείνουν να διαθέτουν τον ελεύθερο χρόνο τους πηγαίνοντας σε πολιτιστικά κέντρα ή παραμένοντας σπίτι.
- Επίσης οι μαθητές που εμπλέκονται κυρίως σε βιαιότητες είναι εκείνοι που δηλώνουν ότι τα κυριότερα προβλήματα της σημερινής νεολαίας είναι κατά σειρά τα εξής : α. χάσμα γενεών (64%), β. η έλλειψη ψυχαγωγίας (52%), γ. τα σεξουαλικά προβλήματα (52%), δ. οι σπουδές (46%), ε. οι ψυχοσυναισθηματικές διαταραχές (45%). Ένα περιορισμένο ποσοστό των « βίαιων » μαθητών θεωρεί την βία ως ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα της σημερινής νεολαίας.

Όσον αφορά την εμπλοκή των μαθητών σε βιαιότητες που συνοδεύεται με παράλληλη χρήση παράνομων τοξικών ουσιών τα αποτελέσματα της έρευνα έδειξαν ότι το 71% των μαθητών που κάνουν χρήση ηρεμιστικών ή διεγερτικών χαπιών, έχει εμπλακεί σε βιαιότητες. Ακόμη οι μαθητές που ανήκουν σε συντροφίες με ευκαιριακούς ή τακτικούς χρήστες τοξικών ουσιών, σε ποσοστό πάνω από 60 % δήλωσαν ότι έχουν εμπλακεί σε βιαιότητες. Οι μαθητές που δηλώνουν ότι έχουν κάνει οι ίδιοι χρήση παράνομων τοξικών ουσιών, αναφέρουν συχνότερα την εμπλοκή τους σε βιαιότητες. Το 72% αυτών έχουν απλά δοκιμάσει, το 82% κάνουν ευκαιριακή χρήση και το 93% κάνουν συνεχή.

Τα προβλήματα που απασχολούν κυρίως τους μαθητές αυτούς διαφοροποιούνται σε σχέση με τους μαθητές που δεν έχουν εμπλακεί σε βιαιότητες. Τα γενικά προβλήματα της νεολαίας έρχονται πρώτα στην σειρά για τους μαθητές αυτούς και που οι ίδιοι θεωρούν ότι ενδέχεται να οδηγήσουν στην χρήση τοξικών παράνομων τοξικών ουσιών και ακολουθούν η καταπίεση, τα ψυχολογικά αδιέξοδα και η περιέργεια.

Επίσης, σύμφωνα με την έρευνα, οι βίαιοι μαθητές αντιμετωπίζουν τους φίλους τους που κάνουν χρήση ναρκωτικών με αδιαφορία και ανοχή. Ακόμη οι μαθητές που παρουσιάζουν υψηλότερο ποσοστό εμπλοκής σε βιαιότητες, προτείνουν για την αντιμετώπιση της τοξικοεξάρτησης την αποποινικοποίηση ή νομιμοποίηση των ναρκωτικών, την εφαρμογή πολλών σύγχρονων μέτρων, την καλύτερη ζωή των νέων και την κοινωνική επανένταξη των απεξαρτημένων ατόμων. Από την άλλη οι μαθητές που παρουσιάζουν χαμηλότερο ποσοστό εμπλοκής σε βίαιες πράξεις επικεντρώνονται κυρίως στην σημασία της πρόληψης αλλά και στην συμμετοχή των νέων σε δημιουργικές δραστηριότητες.

Από τους μαθητές που δήλωσαν ότι καπνίζουν, πίνουν και είναι ταυτόχρονα χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών, το 90 % είχαν εμπλακεί σε βίαιες πράξεις. Η έρευνα έδειξε ότι η βιαιότητα συνδέεται με αυξημένη χρήση τοξικών ουσιών. Οι μαθητές (από το σύνολο του δείγματος) που δεν κάνουν καθόλου χρήση τοξικών ουσιών εμφανίζουν ποσοστά βιαιότητας 14%. Οι μαθητές που κάνουν χρήση μόνο καπνού, μόνο αλκοολ ή μόνο ναρκωτικών (παράνομων τοξικών ουσιών) δηλώνουν σε ποσοστό 33% εμπλοκή σε βιαιότητες. Ενώ μαθητές που κάνουν χρήση δυο από τις παραπάνω ουσίες ταυτόχρονα παρουσιάζονται βίαιοι σε ποσοστό 47% και οι μαθητές που χρησιμοποιούν και τις τρεις κατηγορίες ουσιών εμφανίζουν εμπλοκή σε βιαιότητες τον τελευταίο χρόνο σε ποσοστό 85%.

Με βάση την έρευνα των Φακιάλα – Αρμενάκη, οι βίαιοι μαθητές συγκριτικά με τους μη βίαιους καπνίζουν, πίνουν ή κάνουν χρήση ηρεμιστικών και ναρκωτικών συχνότερα ή έχουν γονείς και φίλους που καπνίζουν ή πίνουν καθημερινά ή κάνουν

σε υψηλότερα ποσοστά χρήση ηρεμιστικών, διεγερτικών και άλλων παράνομων τοξικών ουσιών.

Σύμφωνα με την έρευνα του Αθανάσιου Γκότοβου⁵¹, οι μαθητές από Ιωάννινα και Κέρκυρα που δήλωσαν ότι έχουν δοκιμάσει παράνομες τοξικές ουσίες έχουν εντονότερο προφίλ ατομιστή και συμφεροντολόγου και συχνά παρουσιάζουν στάση απόρριψης έναντι της συμβατικά ορθής κοινωνικής συμπεριφοράς. Ακόμη οι μαθητές αυτοί ακολουθούν έναν κώδικα αποκλίνουσας νεανικής συμπεριφοράς σε μεγαλύτερο βαθμό από τους υπόλοιπους μαθητές (μη χρήστες). Επίσης αναζητήθηκαν μέσα από την έρευνα και άλλοι παράγοντες κινδύνου για την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών στους έφηβους από τους οποίους η προβληματική σχέση με τους γονείς, η συχνότερη επαφή τους με μπαρ και καφετέριες και η μειωμένη σχολική τους επίδοση είναι οι πιο σημαντικοί.

Σύμφωνα με μια έρευνα των Λειβαδίτη, Φωτιάδου, Κουλουβάργου και των συνεργατών τους, που πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2000 σε 55 έλληνες έφηβους παραβάτες που βρίσκονταν σε δύο σωφρονιστικά ιδρύματα, στον Βόλο και στην Κασσαβέτια, βρέθηκε ότι στις περισσότερες περιπτώσεις υπήρξε ψυχολογική νοσηρότητα στα άτομα. Επίσης σε ό,τι αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των φυλακισμένων εφήβων και στα δυο ιδρύματα, το 49,10% βίωσε διαζύγιο γονέων, το 36,60% είχε γονείς με παραβατικό παρελθόν και το 50,91% θετικό οικογενειακό ιστορικό για ψυχιατρικές διαταραχές. Επίσης η κατάχρηση παράνομων τοξικών ουσιών ήταν παρούσα στο 70,9% του δείγματος (και στα δυο ιδρύματα-γκρουπ). Η κακή οικονομική κατάσταση και η φτώχη ακαδημαϊκή εκπαίδευση των γονέων, παρουσίασαν επίπτωση σε αρκετά σημαντικό ποσοστό του δείγματος.

4Δ. Ποινική αντιμετώπιση των παραβατικών εφήβων-χρηστών παράνομων τοξικών ουσιών στην Ελλάδα.

Με βάση την επικρατούσα ποινική αντιμετώπιση στην Ελλάδα, σε σχέση με το θέμα των ναρκωτικών ισχύουν τα εξής:

Κατ' αρχάς δεν γίνεται καμία διάκριση μεταξύ των ναρκωτικών και η χρήση δεν είναι ποινικοποιημένη άμεσα. Με βάση τον νόμο 3189, που θεσπίστηκε το 2003, προβλέπεται μείωση της ανώτερης ποινής για χρήση ναρκωτικών από 5 έτη σε 1, καθώς και η μη καταγραφή του αδικήματος στα δελτία ποινικών μητρώων, εφ' όσον δεν υπάρξει για την επόμενη πενταετία άλλη καταδίκη για την ίδια πράξη.

Αναλυτικότερα σχετικά με την ποινική αντιμετώπιση για την χρήση ναρκωτικών, με βάση τον νόμο 3189 /2003, προβλέπεται μείωση της ανώτερης ποινής από 5 σε 1 έτη, καθώς και μη καταγραφή του αδικήματος στα δελτία των ποινικών μητρώων, εφόσον δεν υπάρξει στην επόμενη πενταετία άλλη καταδίκη για την ίδια πράξη. Στην Ελλάδα δεν γίνεται διάκριση των παράνομων τοξικών ουσιών αν και πολλοί είναι αυτή που προτείνουν την αναθεώρηση της άποψης αυτής (ειδικά για την περίπτωση των προιόντων της ινδικής κάνναβης). Ακόμη για τους εξαρτημένους χρήστες (όπως και για εφήβους) προβλέπεται υποχρεωτική θεραπεία και πιθανή αναστολή της ποινής για δράστες χωρίς ποινικό παρελθόν.

Σε ό,τι αφορά την ποινική αντιμετώπιση των παιδιών και έφηβων παραβατών αρμόδιο είναι το Δίκαιο Ανηλίκων . Το δίκαιο ανηλίκων είναι ένα σύνολο κανόνων δικαίου που ρυθμίζουν τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και την προστασία των ανηλίκων αλλά και της κοινωνίας, στο μέτρο που η διατήρηση και εξέλιξη της συναρτάται με την διαφύλαξη των νεότερων μελών της. Σε αυτό περιέχονται και αναλύονται διάφοροι θεσμοί και διατάξεις που σχετίζονται με τα παιδιά, τους εφήβους και τους νέους.

Η ανάπτυξη κατά τον 20ο αιώνα των επιστημών της συμπεριφοράς και κυρίως της εξελικτικής ψυχολογίας, έδειξαν την σημασία που έχουν τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού για την μετέπειτα ανέλιξη και ένταξη του στην κοινωνία. Ο ανήλικος πλέον δεν θεωρείται μικρογραφία του ενηλίκου και έχει ανάγκη από ιδιαίτερη μεταχείριση από τον νομοθέτη και το δικαστή. Σύμφωνα με ορισμένα ελληνικά ερευνητικά δεδομένα, τα παιδιά έχουν ένα ιδιότυπο σύστημα αξιών και η συναισθηματική και ηθική τους ωριμότητα στην πλειοψηφία των παιδιών στην Ελλάδα επέρχεται μετά το 16ο έτος. Ακόμη θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ποινική ανηλικότητα (στην Ελλάδα), λήγει με την συμπλήρωση του 17ου έτους. Κατά συνέπεια τα άτομα μετεφηβικής ηλικίας (από 18 ετών και πάνω) υπάγονται πλέον στην αρμοδιότητα του κοινού ποινικού δικαίου.

Ακόμη η πολιτεία οφείλει, στην ποινική αντιμετώπιση ενός ανηλίκου, να λαμβάνει , πρώτα απ' όλα , μέτρα για την προστασία του ατόμου αυτού και να δημιουργεί συνθήκες που θα νοηματίζουν την ζωή του κατά την περίοδο που αυτό είναι ευάλωτο σε αποκλίνουσες μορφές συμπεριφοράς⁵².

Επίσης τα μέτρα αυτά πρέπει να συντελούν στην ψυχοσωματική και διανοητική ανάπτυξη των παιδιών – εφήβων ώστε να μπορέσουν αυτά αργότερα να αναλάβουν δημιουργικό και συμμετοχικό ρόλο στην κοινωνία

Σε περιπτώσεις ανήλικων δραστών πρέπει να κυριαρχεί πάντα η αρχή της αγωγής αντί της τιμωρίας και της αποφυγής των μέτρων που περιορίζουν την ελευθερία τους. Για το λόγο αυτό επιλέγονται κυρίως υποκατάστατα του εγκλεισμού. Τα παλαιότερα ήταν η επίπληξη, η επιμέλεια κ.α και τα νεότερα η εργασία για την κοινότητα ή για κοινωφελείς σκοπούς, η αποζημίωση του θύματος, η υποχρέωση συμμετοχής σε ομάδες θεραπείας ή σε θεραπευτικές ομάδες. Στα πλαίσια των υπηρεσιών που απευθύνονται σε νεαρούς παραβάτες με στόχο την έγκαιρη παρέμβαση σε ατομικό και οικογενειακό επίπεδο λειτουργεί ο Συμβουλευτικός Σταθμός Εφήβων Παραβατών του θεραπευτικού προγράμματος «Στροφή» στο δικαστήριο ανηλίκων Αθηνών. Ο σταθμός παρέχει άμεση υποστήριξη και συμβουλευτική με σκοπό την κινητοποίηση των εφήβων για αποχή από την χρήση ουσιών, την αποφυγή περαιτέρω εμπλοκής τους σε παραβατικές δραστηριότητες και την πρόληψη της κοινωνικής τους περιθωριοποίησης⁵³.

Κατά το ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων δραστών, δυο κατηγορίες αποτελούν αξιόποινες πράξεις γι' αυτούς :

- α. Οι μορφές συμπεριφοράς που θεωρούνται εγκληματικές και όταν τελούνται από ενήλικες, οι κοινές ποινικές πράξεις και
- β. Οι μορφές συμπεριφοράς που είναι αξιόποινες μόνο όταν τελούνται από ανήλικα άτομα όπως π.χ το να παίζει ένας έφηβος τυχερά παιχνίδια.

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των ετών 1987 –1992, οι περισσότερες πράξεις που εκδικάζονταν από τα δικαστήρια ανηλίκων αφορούσαν κυρίως κοινές και μάλιστα τροχαίες παραβάσεις (σε ποσοστό 65%) και εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας όπως κλοπές, σε ποσοστό 10%. Στην Ελλάδα όπως και αλλού το ¼ των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας διαπράττεται από τους εφήβους.

Πρόσφατα, ορισμένες νομοθεσίες στην Ευρώπη, αναφέρονται λόγω χάρη σε ανηλίκους που βρίσκονται απλώς σε κατάσταση κινδύνου (Βέλγιο), ή σε κατάσταση κινδύνου και ανάγκης για παιδαγωγική βοήθεια (Γαλλία- etat de danger et d' assistance educative)

Τα σωφρονιστικά ιδρύματα

Στα λεγόμενα σωφρονιστικά ιδρύματα απομονώνονται οι πιο δύσκολες περιπτώσεις όπως ανήλικοι ⁵⁴ :

- στους οποίους δεν επέδρασαν άλλα κλασικά εξωιδρυματικά αναμορφωτικά μέτρα
- που διατέλεσαν μια ιδιαίτερα σοβαρή αξιόποινη πράξη
- που διαπράττουν λιγότερο σοβαρές, αλλά εξακολουθητικά (υπότροποι) αξιόποινες πράξεις και
- των οποίων οι οικογενειακές συνθήκες διαβίωσης είναι βλαπτικές.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι πολλές φορές, αν όχι πάντα στα ιδρύματα αυτά, οι έφηβοι δράστες έρχονται σε επαφή με περισσότερο αρνητικά πρότυπα συμπεριφοράς. Ακόμη κάποιιοι απ' αυτούς αντιλαμβάνονται την μεταχείριση των υπευθύνων ως τιμωρία με αποτέλεσμα να εντείνεται αντί να μειώνεται η επιθετικότητα τους καθώς και το γεγονός της “ετικετοποίησης” από την παραμονή τους στο ίδρυμα δυσχεραίνει σημαντικά την κοινωνική τους επανένταξη. Οπότε ο εγκλεισμός σε τέτοιου είδους ιδρύματα είναι μια υπόθεση που η πολιτεία οφείλει να αναθεωρήσει.

Είναι πολύ σημαντική η αναφορά αυτή, καθώς η πρώτη εμπειρία του εφήβου με το σύστημα της δικαιοσύνης είναι καθοριστική για την μετέπειτα εξέλιξη του σε δημιουργικό και συνεργατικό για την κοινωνία άτομο ή αντίθετα σε στιγματισμένο και υπότροπο εγκληματία⁵⁵ .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΜΟΝΤΕΛΑ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΑΠΟΚΛΙΝΟΥΣΑΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

Η πρόληψη της αποκλίνουσας συμπεριφοράς στους εφήβους, τόσο της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών όσο και της παραβατικότητας είναι πολύ σημαντική υπόθεση. Η αξία της παίρνει διαστάσεις αν θεωρηθεί, πως τα ναρκωτικά είναι ο τρίτος παγκόσμιος πόλεμος. Οπότε η πρόληψη δεν μπορεί να είναι ένα απλό θέμα, αλλά ένα πολυσύνθετο και πολυδιάστατο με προεκτάσεις σε πολλά επίπεδα θέμα.⁵⁶.

Ο Gerald Caplan (1940) πρότεινε τρεις μορφές πρόληψης :

- Την πρωτογενή πρόληψη, που στοχεύει στη αποτροπή της χρήσης ουσιών και απευθύνεται σε ομάδες υψηλού κινδύνου
- Τη δευτερογενή, που περιλαμβάνει προσπάθειες παρέμβασης σε ομάδες χρηστών που χρησιμοποιούν μεν ουσίες, αλλά δεν παρουσιάζουν ακόμη συμπεριφορές χρόνιου και συστηματικού χρήστη και
- Την τριτογενή, που μέσω θεραπευτικών και άλλων υπηρεσιών αποσκοπεί στον περιορισμό της περαιτέρω εμπλοκής των χρόνιων χρηστών με τις ουσίες και τα επακόλουθα της χρήσης⁵⁷.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θ' αναφερθώ στην πρωτογενή πρόληψη της χρήσης και των άλλων μορφών αποκλίνουσας συμπεριφοράς στα σχολεία, στην οικογένεια αλλά και σε νέους εκτός σχολείου.

Η πρόληψη αποτελεί κυρίως ευθύνη της πολιτείας. Η πρόληψη απευθύνεται τόσο στα έφηβα άτομα, αλλά και στις οικογένειες τους (σχολές γονέων), παρέχοντας χρήσιμες πληροφορίες στους γονείς, ιδιαίτερα σε αυτούς που έχουν παιδιά στην ηλικία της εφηβείας και που πιθανώς ν' αντιμετωπίζουν πολλές συγκρούσεις σε καθημερινό επίπεδο μαζί τους.

Πέρα από την οικογένεια, ένας άλλος σημαντικός παράγοντας διαμόρφωσης του νέου ανθρώπου είναι και το σχολείο. Ιδιαίτερα στην εφηβεία, οι υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών είναι επιτακτικές απέναντι στην αναπτυσσόμενη και από πολλές πλευρές δοκιμαζόμενη προσωπικότητα των εφήβων, από την στιγμή που ζουν πολλές ώρες μ' αυτούς.

Σίγουρα, όμως η τοπική αυτοδιοίκηση, αποτελεί σοβαρότατο φορέα πρόληψης τόσο στο θέμα της χρήσης απαγορευμένων ουσιών από τους εφήβους όσο και σε άλλες μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

Σε ότι αφορά την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών από τους εφήβους, με βάση τα στοιχεία του ΕΚΤΕΠΝ 2003, βασικός στόχος του ΟΚΑΝΑ (οργανισμός κατά των ναρκωτικών) ήταν η ενίσχυση των υπαρχόντων Κέντρων Πρόληψης στην Ελλάδα. Σήμερα λειτουργούν 63 κέντρα που καλύπτουν τους 46 από τους 52 νομούς της χώρας.

Η ανάπτυξη προληπτικής δράσης των φορέων πρόληψης στις τοπικές κοινότητες σημείωσε γενικά αύξηση κατά το 2003. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το ΕΚΤΕΠΝ, αυξήθηκαν κυρίως οι παρεμβάσεις πρόληψης στην σχολική κοινότητα και στην οικογένεια.

Η παρέμβαση στην σχολική κοινότητα περιλαμβάνει : Α. τα προγράμματα Αγωγής υγείας του ΥΠΕΠΘ και Β. τις παρεμβάσεις πρόληψης που υλοποιούνται από τους σχετικούς φορείς. Συγκεκριμένα :

Α. Όσον αφορά τα προγράμματα Αγωγής της Υγείας με θέμα την πρόληψη της χρήσης των παράνομων τοξικών ουσιών από τους εφήβους, κατά το σχολικό έτος 2002-2003, συμμετείχαν για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση 1.100 εκπαιδευτικοί και 16.500 μαθητές, ενώ για την δευτεροβάθμια 1.080 εκπαιδευτικοί και 13.960 μαθητές

Β. Σχετικά με τις παρεμβάσεις πρόληψης από τους φορείς στην σχολική κοινότητα αυτές περιλαμβάνουν :

- Παρεμβάσεις εκπαίδευσης εκπαιδευτικών , πραγματοποιώντας εκπαιδευτικά σεμινάρια είτε σε σχέση με κάποιο εκπαιδευτικό υλικό, προκειμένου να εφαρμόσουν παρεμβάσεις πρόληψης
- Παρεμβάσεις σε σχολεία απ' εκπαιδευτικούς (με η χωρίς την συνεργασία των στελεχών πρόληψης σε επίπεδο εποπτείας)
- Παρεμβάσεις σε σχολεία από τα ίδια τα στελέχη

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οι παρεμβάσεις πρόληψης, έχουν ξεκινήσει να γίνονται και στα νηπιαγωγεία, με στόχο την ευαισθητοποίηση των νηπιαγωγών σχετικά με τις αρχές πρόληψης καθώς και με την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών⁵⁸.

Η παρέμβαση στα σχολεία είναι εξέχουσας σημασίας. Το σχολείο αντιπροσωπεύει χωρίς αμφιβολία το καταλληλότερο πλαίσιο για την εφαρμογή ενός προγράμματος πρωτογενούς πρόληψης καθώς συγκεντρώνει την πλειοψηφία των μαθητών και οι έφηβοι μαθητές αντιπροσωπεύουν τον πληθυσμό όπου οι αρνητικές συνήθειες συμπεριφοράς δεν έχουν παγιωθεί και είναι επομένως καλοί δέκτες των μηνυμάτων της πρόληψης.

Για την αποτελεσματική πρόληψη της παραβατικότητας των εφήβων μαθητών (είτε αυτή σχετίζεται με την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών είτε όχι), πρέπει να ληφθούν υπόψη οι ίδιοι οι μαθητές αλλά και το κοινωνικό περιβάλλον που μεγαλώνουν (οικογένεια, ομάδα συνομηλίκων), όπως επίσης και οι οργανωτικές και δομικές σχολικές αρχές (Γαλάνης 1990).

Προγράμματα που απευθύνονται μόνο σε παρεκκλίνοντες μαθητές, δεν είναι χρήσιμο να προτιμούνται καθώς ενδέχεται να οδηγήσουν στην σταθεροποίηση και ισχυροποίηση αντικοινωνικών συμπεριφορών.

Από το 1970, αναπτύχθηκαν στις Η.Π.Α δυο κατηγορίες προληπτικών για παραβατική συμπεριφορά προγράμματα που είναι τα εξής:

Α. Προγράμματα συστήματος παροχής συμβουλών και βοήθειας, τα οποία απευθύνονται στους προβληματικούς μαθητές και

Β. Προγράμματα δομικών αλλαγών της οργάνωσης του σχολείου, τα οποία μπορούν να εφαρμοστούν και στην Ελλάδα

Ειδικότερα αυτά περιέχουν τις εξής ιδέες:

-Οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί να κατέχουν την γνώση για την επίλυση σχολικών διαφορών και τρόπους συμπεριφοράς για δύσκολους μαθητές καθώς και περισσότερη προσοχή στην σχολική εκπαίδευση και την εξέλιξη της προσωπικότητας

- Να καθιερωθεί ειδικό συμβουλευτικό σύστημα σε κάθε σχολείο και ειδική μετεκπαίδευση των δασκάλων
- Να καθιερωθεί και να στελεχωθεί η υπηρεσία του σχολικού ψυχολόγου με εξειδικευμένο προσωπικό ανά σχολείο ή τουλάχιστο σε κάθε κοινότητα ή δήμο
- Ν' αποφεύγεται ο στιγματισμός και να προωθείται το πνεύμα της συνεργασίας και κατανόησης καθιστώντας το σχολείο περισσότερο ελκυστικό για τους μαθητές
- Να εισαχθούν μαθήματα στο σχολείο, όπως η κοινωνιολογία, το ποινικό δίκαιο και ιδιαίτερα το σχετικό με την πρόληψη και τα ανθρώπινα δικαιώματα
- Ακόμη να εισαχθεί η περιβαλλοντογική ηθική και η αγωγή ειρήνης
- Ν' αλλάξει ο τρόπος διδασκαλίας των μαθημάτων και να ενισχυθεί η κριτική σκέψη, η συνεργατικότητα και η δημιουργικότητα των μαθητών
- Να καθιερωθεί η αισθητική και καλλιτεχνική παιδεία
- και να σχεδιαστούν νέα σχολικά κτίρια που θα εξυπηρετούν τις ανάγκες των φοιτητών και θα εναρμονίζονται με το σχολικό περιβάλλον.

Το βασικότερο βέβαια όλων είναι να αλλάξουν οι εκπαιδευτικοί και όχι μόνο αντιλήψεις απέναντι στους έφηβους μαθητές, καθώς και να κατανοήσουν ότι τα προβλήματα των παιδιών δεν είναι δικά τους δημιουργήματα, αλλά τα έχουν κληροδοτήσει από την κοινωνία των ενηλίκων.

Οι φορείς πρόληψης, αλλά και άλλοι θεσμοί (ΥΠΕΠΘ), αναπτύσσουν παρεμβάσεις προκειμένου να προσεγγίσουν ομάδες νέων υψηλού κινδύνου, όπως είναι οι μαθητές με προβλήματα συμπεριφοράς στο σχολείο, με χαμηλή απόδοση στα μαθήματα και άλλα ψυχοκοινωνικά προβλήματα.

Με βάση τα στοιχεία του 2003, υλοποιήθηκαν από τους φορείς πρόληψης τρεις παρεμβάσεις σε 159 μαθητές συνολικά με ψυχοκοινωνικά προβλήματα ή σχολικής απόδοσης. Οι παρεμβάσεις αυτές περιλαμβάνουν την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των μαθητών αυτών αλλά και την ανάπτυξη των προσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων τους.

Στο πλαίσιο της προαγωγής της ψυχικής υγείας στην σχολική κοινότητα, το Υπουργείο Παιδείας έχει προχωρήσει στην ίδρυση 16 συμβουλευτικών σταθμών νέων, που στοχεύουν στην δημιουργία θετικού κλίματος στο σχολείο, ώστε να μειώνονται οι αιτιολογικοί παράγοντες που συντελούν στην εμφάνιση της παραβατικής συμπεριφοράς στους εφήβους⁵⁹.

Οι παρεμβάσεις στην Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, (όπου φοιτούν οι έφηβοι μαθητές), αναφέρεται τόσο σε παρεμβάσεις σχετικά με την εκπαίδευση των καθηγητών, όσο και σε μαθητές. Βασικός στόχος των παρεμβάσεων αυτών είναι :

- Να δώσουν την δυνατότητα στους εφήβους να βελτιώσουν την ψυχική τους υγεία, τις κοινωνικές δεξιότητες και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις
- Να συμβάλλουν στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των μαθητών και να μειώσουν τα πιθανά αισθήματα αποξένωσης
- Να ενθαρρύνουν την λήψη αποφάσεων, την ενεργητική μάθηση και την ελευθερία επιλογής ενός υγιούς τρόπου ζωής.

Η μεθοδολογία που τα προληπτικά προγράμματα ακολουθούν διακρίνεται σε τέσσερα στάδια. Στο 1^ο στάδιο εξακριβώνονται οι εκάστοτε ανάγκες στις οποίες θα απευθυνθεί η προληπτική προσπάθεια. Στο 2^ο στάδιο εκτιμούνται οι διευκολυντικοί

παράγοντες και τα εμπόδια που αναφέρονται στην πραγματοποίηση του προγράμματος. Στο 3^ο στάδιο γίνεται η πραγματοποίηση του προγράμματος και στο τελικό 4^ο στάδιο αυτό αξιολογείται.

Τα εκπαιδευτικά υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την υλοποίηση των παρεμβάσεων στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά το 2003 ήταν:

- το εκπαιδευτικό υλικό « Στηρίζομαι στα πόδια μου » (66% των παρεμβάσεων)
- το 4,5% χρησιμοποίησαν το « Ημερολόγιο πλοίου – Αρμενιστής 1900» (Κουμπή και συν, 2000)
- το 4,5% στο « Συζητήσεις εφήβων »(Κασαπίδου κι συν, 2000)
- το 3% στο « Αγωγή υγείας : Ψυχική υγεία, διαπροσωπικές σχέσεις 11-14 »(ΚΕΘΕΑ , 2000) και
- το 21,3% με άλλα υπάρχοντα εκπαιδευτικά υλικά.⁶⁰

Βέβαια η εκπαίδευση με στόχο την πρόληψη στα σχολεία αποτελεί μια αναγκαία αλλά όχι επαρκή συνθήκη. Είναι γνωστό ότι ο έφηβος δέχεται έντονες επιρροές εκτός σχολείου από την οικογένεια αλλά και το φιλικό του και γενικότερο περιβάλλον. Για τον λόγο αυτό η προληπτική εκπαίδευση, είναι χρήσιμο να επεκταθεί και εκτός του πλαισίου της σχολικής κοινότητας, όπως στην οικογένεια αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Στην Ελλάδα βασικοί τύποι προγραμμάτων πρωτογενούς πρόληψης είναι τα σχολικά, τα προγράμματα γονέων και τα πολυδιάστατα κοινοτικά.

Η παρέμβαση στην οικογένεια

Οι γονείς αποτελούν βασική ομάδα – στόχο των παρεμβάσεων πρόληψης στην Ελλάδα. Έτσι, πολλοί φορείς πρόληψης δραστηριοποιούνται και στον τομέα της οικογένειας, υπογραμμίζοντας τον σημαντικότερο ρόλο της. Στο πλαίσιο της προσέγγισης της οικογένειας, οι φορείς πρόληψης πραγματοποιούν :

Α. Δράσεις ενημέρωσης – ευαισθητοποίησης, που περιλαμβάνουν ανοιχτές συζητήσεις με στόχο την ευαισθητοποίηση των γονιών σε θέματα σχετικά με την διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους και την ενημέρωση σχετικά με την πρόληψη προβληματικών καταστάσεων που εμφανίζονται στην παιδική και εφηβική ηλικία

Β. Παρεμβάσεις εκπαίδευσης σε γονείς, με τις ομάδες γονέων, που στοχεύουν στην βελτίωση της επικοινωνίας εντός της οικογένειας και την υποστήριξη του ρόλου αυτής

Γ. Προσεγγίσεις των γονέων των παιδιών που έρχονται σ' επαφή με παρεμβάσεις πρόληψης στο σχολείο, καθώς οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι δεν μπορούν να πραγματοποιήσουν ολοκληρωμένη και αποδοτική παρέμβαση χωρίς την συμμετοχή των γονέων⁶¹.

Το βασικότερο που θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν οι γονείς που έχουν παιδιά στην προεφηβεία ή εφηβεία, είναι ότι η περίοδος αυτή είναι γεμάτη προβληματισμούς και οι σχέσεις μεταξύ γονέων παιδιών δοκιμάζονται συχνά. Οι γονείς στην περίπτωση αυτή είναι σημαντικό να επιδείξουν πνεύμα συνεργασίας και όχι εξουσίας. Ακόμη να είναι σε θέση να ενισχύσουν τις προσωπικές και κοινωνικές δεξιότητες του παιδιού και συγχρόνως την εμπιστοσύνη στον εαυτό του.

Η παρέμβαση σε νέους εκτός σχολείου

Στο επίπεδο της προσέγγισης των νέων σε παρεμβάσεις πρόληψης, οι φορείς δεν περιορίζουν την δράση τους μόνο στην σχολική κοινότητα αλλά πραγματοποιούν και παρεμβάσεις εκτός αυτής. Ο λόγος για τέτοιου είδους παρεμβάσεις, βασίζεται στο γεγονός ότι οι νέοι δεν προσεγγίζονται μόνο στο σχολείο, καθώς δεν έχουν τον διαθέσιμο χρόνο, λόγω ακαδημαϊκών προτεραιοτήτων.

Η πλειοψηφία των παρεμβάσεων σε εφήβους εκτός σχολικού πλαισίου αφορά τη συμμετοχή των εφήβων σε ομάδες βιωματικού χαρακτήρα. Για την υλοποίηση αυτών χρησιμοποιούνται εκπαιδευτικά υλικά (όπως το « ημερολόγιο πλοίου – Αρμενιστής»/ Κουμπή και συν, 2000 κ.α), Άλλες χρησιμοποιούν άλλα θεωρητικά μοντέλα ή προσαρμόζουν εκπαιδευτικά υλικά τα οποία έχουν δημιουργηθεί για τις παρεμβάσεις στην σχολική κοινότητα. Άλλες παρεμβάσεις αφορούν την ανάμιξη των νέων σε εναλλακτικές δραστηριότητες αντί της χρήσης ουσιών.(όπως οι ομάδες δημιουργικής απασχόλησης – θεάτρου, ζωγραφικής, φωτογραφίας, μουσική κ.α). Επίσης υπάρχουν παρεμβάσεις που αφορούν στην εκπαίδευση των ομοτίμων⁶².

Από την άλλη οι κυριότερες δυσκολίες στην εφαρμογή των παρεμβάσεων εκπαίδευσης σε εφήβους και παιδιά προεφηβικής ηλικίας είναι : α. οι δυσκολίες εξεύρεσης χρόνου διαθέσιμου για τέτοιου είδους παρεμβάσεις στα παιδιά και στους εφήβους (37,5%), β. οι διαρροές νέων από τις παρεμβάσεις (18,7%) και γ. ο μη κατάλληλος χώρος διεξαγωγής των παρεμβάσεων και η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής (18,7%).

Άλλες παρεμβάσεις πρόληψης σε νέους

Ακόμη, ο ΟΚΑΝΑ, πραγματοποιεί παρεμβάσεις σε νέους που κάνουν πειραματική χρήση π.τ.ο. Για το λόγο αυτό έχει δημιουργήσει μονάδες που απευθύνονται σε εφήβους ως 18 ετών που κάνουν περιστασιακή ή συστηματική χρήση ουσιών. Βασικός στόχος της Μονάδας εφήβων είναι η παροχή ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, εκπαίδευσης και θεραπείας στους ίδιους. Παράλληλα, μια εξίσου βασική δραστηριότητα των μονάδων αυτών, αποτελεί η ανάπτυξη δράσεων για την προσέγγιση και την έγκαιρη παρέμβαση σε εφήβους που κάνουν περιστασιακή χρήση.

Σε ότι αφορά την αντιμετώπιση του φαινομένου της εγκατάλειψης του σχολείου και του κοινωνικού αποκλεισμού που αυτή συνεπάγεται τις περισσότερες φορές, το ΥΠΕΠΘ δημιούργησε τα « σχολεία δεύτερης ευκαιρίας », τα οποία απευθύνονται σε νέους άνω των 18 ετών ή και σε ενήλικες που έχουν εγκαταλείψει το σχολείο και επιθυμούν να ολοκληρώσουν την βασική τους εκπαίδευση ώστε να αποκτήσουν τουλάχιστο το απολυτήριο του γυμνασίου. Έτσι διευκολύνεται κάπως η πρόσβαση των νέων αυτών στην αγορά εργασίας και εξομαλύνεται η ένταξή τους σ' αυτήν.

Σχετικά με τους νέους – έφηβους παραβάτες, από το 1998 λειτουργεί ο συμβουλευτικός σταθμός Εφήβων στο Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών το ανοικτού θεραπευτικού προγράμματος εφήβων «Στροφή»⁶³.

Σε γενικές γραμμές οι φορείς πρόληψης δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην δικτύωση και στην ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ τους. Για τον λόγο αυτό συνεργάζονται

στενά στοχεύοντας στην ανταλλαγή εμπειριών, στην αντιμετώπιση κοινών δυσκολιών και στην ανάπτυξη και δρομολόγηση κοινών δράσεων.

Η νέα γενιά των προληπτικών παρεμβάσεων, σύμφωνα με την Κοκκέβη (1988), τοποθετούν το πρόβλημα των ναρκωτικών μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο μορφών συμπεριφοράς υψηλού κινδύνου, αποφάσεων που παίρνει το άτομο και διασαφήνισης αξιών. Η προσέγγιση αυτή έχει συναισθηματική χροιά και δίνει έμφαση στους παράγοντες εκείνους που συνδέονται με την τοξικομανία και όχι στη συμπεριφορά του της χρήσης αυτής καθεαυτής. Αυτή η προσέγγιση στοχεύει κυρίως στην ανάπτυξη των απαραίτητων γνώσεων και δεξιοτήτων στο άτομο ώστε αυτό να αντισταθεί στην προσφορά. Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον Goodstadt (1987), επιχειρείται η δημιουργία μέσα στο περιβάλλον του ατόμου (οικογένεια, κοινότητα) θετικού και υποστηρικτικού κλίματος για τον έφηβο και νέο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ -ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Στην παρούσα εργασία θέλησα να προσεγγίσω την προβληματική της χρήσης παράνομων τοξικών ουσιών στους εφήβους σε συνδιασμό με την γενικότερη αποκλίνουσα συμπεριφορά που αυτοί παρουσιάζουν. Για το λόγο αυτό προσέγγισα την κάθε θεματική ξεχωριστά, την εφηβεία, την παραβατικότητα και την χρήση και τελικά αναζήτησα μέσα από την βιβλιογραφία την ύπαρξη ή μη σύνδεσης των δυο φαινομένων.

Η εφηβεία είναι σίγουρα μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδος στην ζωή του κάθε ανθρώπου. Κατά την περίοδο αυτήν συντελούνται πολλές αλλαγές που ο νέος άνθρωπος καλείται να ενσωματώσει στην προσωπικότητα του. Η εφηβεία είναι μια δύσκολη συναισθηματικά περίοδος, ιδιαίτερα έντονη και μοναδικά βιωμένη απ' τον καθένα. Υπάρχουν τόσες πολλές εφηβείες όσες και έφηβοι!

Οι έφηβοι είναι ιδεαλιστές,οραματίζονται μια ιδανική κοινωνία και αναζητούν έναν τέλειο κόσμο. Αλλά τις περισσότερες φορές δεν τον συναντούν. Πολλοί θεωρούν την «συνηθισμένη ζωή» τόσο βαρετή και μονότονη που «της ξεφεύγουν»όσο περισσότερο μπορούν.

Οι τρόποι, οι διέξοδοι είναι άλλοτε δημιουργικοί, με την ενασχόληση τους με κάποια εναλλακτική του σχολείου δραστηριότητα (καθώς το σχολείο είναι ένα μέρος που σπάνια ικανοποιεί τους εφήβους) και άλλοτε ακραίοι και παραβατικοί.

Η παραβατικότητα στους εφήβους είναι συχνό φαινόμενο, καθώς εμπεριέχει το ρίσκο, την επικινδυνότητα, την αμφισβήτηση των αρχών και των κανόνων που η κοινωνία, την οποία μάλλον δεν εκτιμούν, πρεσβεύει και επιβάλλει. Ακόμη είναι μια αντίδραση στην ιεραρχία και εξουσία των γονέων το να ακολουθεί ένας έφηβος απαγορευμένα πρότυπα και στάσεις ζωής. Παραβατική συμπεριφορά θεωρείται και η χρήση παράνομων τοξικών ουσιών. Το ζητούμενο είναι εάν και κατά πόσο αυτά συνδέονται.

Κατά την γνώμη μου και ύστερα από την αναζήτηση της σχετικής βιβλιογραφίας, υπάρχει μια σημαντική σύνδεση χωρίς να είναι απόλυτη. Πολλοί έφηβοι χρήστες παράνομων ουσιών είναι παράλληλα παραβατικοί, διαπράττουν και άλλες αξιόποινες πράξεις ή το αντίστροφο. Οι περισσότερες από αυτές όπως έχουν προκύψει από τις έρευνες σχετίζονται με εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας (κλοπή) και με την παράνομη διακίνηση τοξικών ουσιών.

Οι αιτίες που οδηγούν τους νέους σε παραβατική συμπεριφορά ή σε συμπεριφορά απόσυρσης όπως είναι η χρήση ναρκωτικών παρουσιάζουν σημαντικό βαθμό σύγκλισης. Παράγοντες όπως η οικογενειακή κατάσταση, η δομή της οικογένειας, το οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο αυτής, το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον του εφήβου, όπως το σχολείο και οι συνομήλικοι, αλλά και η γενικότερη δομή και οργάνωση της κοινωνίας, φαίνεται να επηρεάζουν σημαντικά την εμφάνιση αποκλίνουσας συμπεριφοράς στους εφήβους.

Το σημαντικότερο όλων είναι να βρεθούν λύσεις (γιατί μια μοναδική δεν υπάρχει) και απαντήσεις που θα οδηγήσουν σε μείωση αυτών των φαινομένων. Σίγουρα δεν είναι λύση ο εγκλεισμός και ο στιγματισμός των παραβατικών εφήβων. Κατά την γνώμη μου θα ήταν καλό να μην υπήρχαν καν σωφρονιστικά ιδρύματα για εφήβους αλλά περισσότερο ανθρωπιστικές και εναλλακτικές δραστηριοποιήσεις από την πλευρά της κυβέρνησης. Θα μπορούσε ας πούμε να υπάρχει ένα μέρος, σχολείο, ίδρυμα, οτιδήποτε άλλο που θα είχε ως σκοπό να ενισχύσει τις εκπαιδευτικές και ανθρωπιστικές αξίες σε αυτά τα παιδιά όπως και την υπευθυνότητα τους. Σε ό,τι

αφορά τις πολύ σοβαρές περιπτώσεις εφήβων παραβατών, που θα είναι σαφώς λιγότερες, θα ήταν καλό να αναζητηθεί η ψυχοπαθολογία και κάποια περισσότερο επιστημονική αντιμετώπιση, παρά ο εγκλεισμός. Τουλάχιστον να τοποθετηθούν οι βάσεις για μια περισσότερο ανθρώπινη και με σεβασμό στις ανάγκες και στην ευαισθησία των εφήβων αντιμετώπιση.

Πιστεύω ότι η παραβατικότητα σε συνδιασμό ή όχι με την χρήση παράνομων τοξικών ουσιών στους εφήβους είναι ένα πολύ ευαίσθητο θέμα, που πρέπει να το δει κανείς από πολλές πλευρές. Αν μπορούσαμε να ξεκινήσουμε από την οικογένεια και να δούμε την προβληματική της, τι είναι αυτό που θα ωφελούσε και τι είναι αυτό που θα δυσκόλευε την ζωή ενός εφήβου που προσπαθεί να βρει τον εαυτό του?

Η κατανόηση. Πιστεύω ότι είναι πολύ σημαντική γνώση για έναν άνθρωπο. Αν μπορεί μέσα σε μια οικογένεια το κάθε μέλος να εκτιμά, να σέβεται και να κατανοεί τις ανάγκες του άλλου αλλά και του ίδιου του εαυτού τότε τα προβλήματα θα ακολουθούσαν άλλη πορεία. Βέβαια, θα πει κανείς, ωραία όλ' αυτά, αλλά όταν υπάρχουν σοβαρές δυσκολίες και οικονομικές δυσχέρειες σε μια οικογένεια, όταν αυτές οι ιδέες θεωρούνται απλά μια πολυτέλεια τότε τι γίνεται? Τότε προκύπτουν τόσες άλλες παράμετροι (ανεργία, κρίση αξιών κτλ) ... Σίγουρα δεν είναι απλά τα πράγματα. Σίγουρα όμως δεν πρέπει να αφεθούν και στην μοίρα τους.

Σε αυτήν την κατεύθυνση δρομολογείται η πρόληψη. Η σημασία της είναι εξέχουσα καθώς σε αρκετές περιπτώσεις έχει ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα. Ήδη έχω αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο σε αυτήν, τόσο σε σχολικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο οικογένειας και της ευρύτερης κοινότητας.

Πιστεύω ότι πέρα από κάθε προληπτική τακτική και παρέμβαση, πέρα από κάθε οικογενειακή ανασυγκρότηση είναι σημαντικό να μιλήσουμε στους νέους για μια άλλη προοπτική. Την προοπτική της υγιούς και περισσότερο ποιοτικής ζωής που και αν αυτή την στιγμή δεν την βλέπουν (και γι' αυτό δεν οφείλονται οι ίδιοι) είναι στο χέρι τους να την διαμορφώσουν. Εξάλλου αυτοί είναι οι συνεχιστές της κοινωνίας, όσο άσχημη και αν φαντάζει αυτή την στιγμή. Νομίζω ότι αυτό που χρειάζεται να ενδυναμώσουμε στους εφήβους είναι η αγωνιστικότητα. Η αγωνιστικότητα είναι πραγματική επανάσταση και εναντίωση στις αντίξοες συνθήκες της ζωής και της κοινωνίας. Να τους δώσουμε αξίες ν' αγωνιστούν γι' αυτές. Κι αυτό πρέπει να γίνει στην οικογένεια. Οι γονείς να είναι σε θέση, να εξοικονομούν έστω και λίγο χρόνο να μιλήσουν στα παιδιά τους γι' αυτό που αξίζει πραγματικά στην ζωή και αυτό σίγουρα δεν είναι το χρήμα. Ακόμη και αν είναι για πολλούς, να εναντιωθούν σε αυτήν την κατεστημένη άποψη.

Οι γονείς οφείλουν να φέρουν τα παιδιά τους σε επαφή με την φύση και τις αξίες της ζωής. Να τους διδάξουν την αγάπη και την αλληλεγγύη, αλλά και την υπευθυνότητα. Ακόμη και αν τα γεγονότα της ζωής και της καθημερινότητας πολλές φορές αναιρούν και αμφισβητούν αυτές τις κάπως « ρομαντικές » ιδέες, αυτοί να εναντιωθούν σε αυτήν την αμφισβήτηση. Για να έχει μια ελπίδα ο κόσμος μας.....

Διότι οι νέοι απλά αντιδρούν σε κάτι που τους δυσαρεστεί. Οπότε η οικογένεια, όπως και το σχολείο μπορούν να προασπίσουν, να ενισχύσουν τις άμυνες του εφήβου και το αγωνιστικό του πνεύμα. Να δώσουν στους εφήβους μια καλύτερη προοπτική και την ιδέα ότι αυτοί θα είναι οι ηγέτες του αύριο, οπότε ακόμη και αν τώρα φαίνονται ανίσχυροι να τα « βγάλουν πέρα με τον δράκο», το μέλλον τους ανήκει.

Οι νέοι δεν θα πρέπει να αναζητούν χημικές λύσεις στα προβλήματα τους. Θα πρέπει να προωθηθούν από τα Μ.Μ.Ε περισσότερο δημιουργικές και εναλλακτικές δραστηριότητες, κάτι που δεν γίνεται. Μια αφιλοκερδής διαφήμιση, για παράδειγμα,

που θα προτείνει στους έφηβους να λάβουν μέρος σε μια εναλλακτική δραστηριότητα στον ελεύθερο τους χρόνο (άλλο σημαντικό και προβληματικό ζήτημα η έλλειψη ελεύθερου χρόνου στους νέους που θα πρέπει να αναθεωρηθεί), καλλιτεχνική ή ανθρωπιστική (βοήθεια σε ηλικιωμένους ή πραγματοποίηση εράνου για μια όμορφη χειρονομία).

Υπάρχουν τόσοι εναλλακτικοί της χρήσης τρόποι που και οι ίδιοι οι έφηβοι χρειάζεται να συνειδητοποιήσουν και να προωθήσουν στην ζωή τους. Για το λόγο αυτό το απόσπασμα του Καζαντζάκη με βρίσκει μερικώς σύμφωνη. Ναι, σίγουρα, οι έφηβοι δεν κληροδοτούν έναν ιδανικό πλανήτη, αλλά αυτό δεν θα πρέπει να είναι ο λόγος και η αιτία για κάθε κακοτοπιά. Τα πάντα ξεκινούν από τον άνθρωπο και ο καθένας μας είναι υπεύθυνος για αυτό που είναι και γι' αυτό που θα γίνει. Η άδικη κοινωνία, που δεν είναι πάντα τόσο άδικη, (ούτε ο άνθρωπος είναι πάντα κακός ή καλός), δεν θα πρέπει να αποτελεί πάντα την πανάκεια για όλα τα προβλήματα των ανθρώπων. Αλλά επειδή, πολλές φορές είναι πράγματι άδικη και σκληρή και για κάποιους ανθρώπους περισσότερο, θα ήταν καλό να μπορεί ο καθένας με τον τρόπο του, αλλά και με ομαδικές πρωτοβουλίες να προσφέρει ένα χέρι βοήθειας σε αυτόν που του έχουν κοπεί και τα δύο.

Κάτι άλλο που θα ήθελα να πω είναι ότι, από προσωπική μου εμπειρία επαφής με χρήστες, τα παιδιά που κάνουν χρήση ναρκωτικών, είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να χαιδεύει κανείς πάντα τις πληγές τους, όχι τουλάχιστον περισσότερο απ' ότι πραγματικά χρειάζονται. Αλλά σίγουρα χρειάζονται σεβασμό και ανθρωπιά. Νομίζω ότι αυτήν την ανάγκη για τρυφερότητα και ανθρωπιά καθρεφτίζουν τα μάτια τους όταν τα συναντούμε στον δρόμο μας.

Τέλος πιστεύω, ότι η ευθύνη αφορά όλες τις κυβερνήσεις, τα σχολεία, τους καλούς ή κακούς γονείς αλλά και τον ίδιο τον έφηβο. Κι αυτό είναι καλό να το γνωρίζει. Για οποιαδήποτε παραβατική και ριψοκίνδυνη πράξη, για οποιαδήποτε περιέργεια ή επιθυμία του να χρησιμοποιήσει μια ουσία, φέρει μέρος της ευθύνης και ο ίδιος, κάτι που θα το συνειδητοποιήσει καλύτερα μεγαλώνοντας.

Ακόμη και αν αυτό ακούγεται κάπως αυστηρό και κάθετο, πιστεύω ότι έτσι μόνο αλλάζει ο άνθρωπος, όταν δέχεται ότι η ζωή του ανήκει στον ίδιο, μαζί και η ευθύνη της. Ίσως βέβαια να είναι ανέτοιμος ο έφηβος να δεχτεί μια τέτοια αλήθεια, αλλά είναι καλό να έρχεται που και που σε αντιπαράθεση με την ιδέα της μετατόπισης ολόκληρης της ευθύνης στην κοινωνία και στους μεγάλους.

Τι άλλο θα μπορούσε να προσθέσει κανείς, περισσότερο από μια ευχή για ένα καλύτερο μέλλον αλλά και για ένα καλύτερο παρόν (πολύ σημαντικό αυτό) για τους νέους και τα παιδιά. Ακόμη και αν το παρόν δεν βρίσκεται σε πολύ καλά χέρια, το μέλλον τους ανήκει. Ανήκει σε αυτά τα παιδιά και πρέπει κάποιος να τους το πει. Να τους το πει δυνατά και καθαρά, να τους το φωνάξει όσο πιο δυνατά μπορεί .....

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Γεωργούσης Π, (1979), Ψυχολογία του εφήβου, σελ 15
2. Κουρκούτας Η, (2001), Η ψυχολογία του εφήβου , σελ 19
3. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 27
4. Μάτσα Κ, (2001), Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές, σελ 269
5. Μάτσα Κ, (2001), σελ 315
6. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 393
7. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 391-392
8. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 394
9. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 397-399
10. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 390
11. Κουράκης Ν, (1999), Έφηβοι παραβάτες και κοινωνία, σελ 18-19
12. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 400-401
13. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 393
14. Φαρσεδάκης Ι, (1985), Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, σελ 50
15. Κουράκης Ν, (1999), σελ 32-33
16. Κουράκης Ν, (1999), σελ 30
17. Κουράκης Ν, (1999), σελ 19-21
18. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 395
19. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 393
20. Κουράκης Ν, (1999), σελ 399
21. Τριανταφυλλίδου Σ, (2000),σελ 17-19
22. Λιάππας Ι, (2003), Ναρκωτικά, σελ 52
23. Λιάππας Ι, (2003), σελ 69
24. Λιάππας Ι, (2003), σελ 162
25. Λιάππας Ι, (2003), σελ
26. Λιάππας Ι, (2003), σελ169
27. Κουρκούτας Η, (2001),σελ 406-410
28. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 411-412
29. ΕΕΤΑΑ, (1995), Το τρίγωνο της συνάντησης, σελ 34
30. Τριανταφυλλίδου Σ, (2000), Διδακτορική διατριβή : Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις νέων χρηστών τοξικών ουσιών..., σελ 61-62
31. Τριανταφυλλίδου Σ, (2000), σελ 61-63
32. Τριανταφυλλίδου Σ, (2000), σελ 63-65
33. Τριανταφυλλίδου Σ, (2000), σελ 75-77
34. Ρήγα Α.Β, Τριανταφυλλίδου Σ, Κοινωνικές Αναπαραστάσεις και ψυχοκοινωνική ταυτότητα , σελ21
35. Ρόζενταλ Ε,(1980), Αναζητώντας ιδανικά , σελ108
36. Χείλαρη,(1995),Το τρίγωνο της συνάντησης, σελ 36-37
37. Χείλαρη, (1995), σελ 39-40
38. Μάτσα Κ, (2001), σελ 276
39. Χείλαρη, (1995), σελ 40-42
40. Κουρκούτας Η, (2001), σελ 418-421
41. ΕΚΤΕΠΝ,(2003), σελ 24
42. Ζαραφονίτου- Τσιγκανού, (2002), Ναρκωτικά : τάσεις και εγκληματολογικές διαστάσεις στην σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, σελ 80-81
43. Ζαραφονίτου - Τσιγκανού,(2002), σελ 175

44. Ζαραφονίτου – Τσιγκανού,(2002), σελ 177-178
45. Ζαραφονίτου – Τσιγκανού, (2002), σελ 180
46. Ζαραφονίτου - Τσιγκανού, (2002), σελ 183
47. Ζαραφονίτου- Τσιγκανού, (2002), σελ 260
48. Ζαραφονίτου - Τσιγκανού, (2002), σελ 184
49. Μάτσα Κ, (2001), σελ 317
50. Μάτσα Κ,(2001), σελ 319
51. Κουράκης Ν, (1999), σελ 169
52. Σπινέλλη Κ,(1992),Ελληνικό Δίκαιο ανήλικων δραστών και θυμάτων, σελ30
53. ΕΚΤΕΠΝ,(2003), σελ103
54. Σπινέλλη Κ,(1992),σελ119
55. Σπινέλλη Κ,(1992),σελ76
56. Χουρδάκη Μ,(1995), Ναρκωτικά – Πρόληψη –Πρωτογενής τομέας, σελ 11
57. Λιάππας Ι,(2003), σελ279
58. ΕΚΤΕΠΝ,(2003),σελ 27
59. ΕΚΤΕΠΝ,(2003),σελ 87
60. ΕΚΤΕΠΝ,(2003),σελ30
61. ΕΚΤΕΠΝ,(2003),σελ 32
62. ΕΚΤΕΠΝ,(2003),σελ37
63. ΕΚΤΕΠΝ,(2003),σελ38

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική

1. Αβραμίδης Αθ, (1991), Η απομυθοποίηση των ναρκωτικών (...μ' ελπίδα), εκδ.2η – Ακρίτας – Αθήνα
2. Μάτσα Κ, (2001), Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές, το αίνιγμα της τοξικομανίας, εκδ. Άγρα – Αθήνα
3. Χλουβεράκης Γ, (1978), Ναρκωτικά και τοξικομανία (ομιλία που έγινε στο Ηράκλειο Κρήτης, Μάρτιος 1978), εκδ. Αθήνα
4. Μητρόπουλος Δ, (1999), Τα ναρκωτικά και η αντιμετώπιση τους, εκδ. Θεσσαλονίκη
5. Κοκκέβη Α, Στεφανής,(1994), Τα ναρκωτικά στην Ελλάδα : Η διαχρονική πορεία της χρήσης και η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών στο γενικό και στο μαθητικό πληθυσμό, εκδ. Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής, Αθήνα
6. Ζαραφονίτου, Τσιγκανού, (2002), Ναρκωτικά, τάσεις και εγκληματολογικές διαστάσεις στην σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, Τετράδια εγκληματολογίας Νο. 3, εκδ. Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα
7. Τριανταφυλλίδου Σ, (2000), Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις νέων χρηστών τοξικών ουσιών (Τα αναπαραστατικά δίκτυα που συνθέτουν την ψυχοκοινωνική ταυτότητα του έλληνα χρήστη. Μελέτη περιπτώσεων από την περιοχή της Αθήνας, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ψυχολογίας, Ρέθυμνο
8. Χουρδάκη Μ, (1995), Ναρκωτικά – Πρόληψη – Πρωτογενής Τομέας, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα
9. Λιάππας Ι, (2003), Ναρκωτικά – εθιστικές ουσίες, κλινικά προβλήματα, αντιμετώπιση, εκδ 5η, Πατάκη, Αθήνα
10. Ρήγα Α.Β, (1997), Κοινωνικές αναπαραστάσεις και Ψυχοκοινωνική ταυτότητα , εκδ.Αθήνα
11. Ρήγα Α.Β, (2001), Ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις σε οργανισμούς ομάδες και άτομα, εκδ.Ελληνικά Γράμματα , Αθήνα
12. Κουρκούτας Η, (2001), Η ψυχολογία του εφήβου – θεωρητικά ζητήματα και κλινικές περιπτώσεις, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα
13. Φίλιας Β, (1991), Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις , εκδ.Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα
14. Τσίλη Σ, (1995), Η τοξικομανία ως ιδεολογικό διακύβευμα – η περίπτωση της Ελλάδας, εκδ. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα
15. Φαρσεδάκης Ι, (1985), Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, εκδ. Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα
16. Κουράκης Ν, (1999), Έφηβοι παραβάτες και κοινωνία : θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα
17. Φραντζεσκάκης Ι, (1987), Αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων : χουλιγκανισμός, αναρχισμός, τρομοκρατία, ναρκωτικά και λοιπές σύγχρονες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα
18. Σπινέλλη Κ, (1992), Ελληνικό Δίκαιο ανήλικων δραστών και θυμάτων. Ένας κλάδος υπό διαμόρφωση, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα
19. Βουίδαση Β, (1983), Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο- Συμβολή στην κοινωνιολογία της παιδείας , εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα
20. Λαμπροπούλου Ε, (2002), Η αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών στην Ευρώπη, εκδ. Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα

21. Γεπέρογλου Α, (1999), Η ταυτότητα, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες της νεολαίας στον νομό Θεσσαλονίκης – Αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας, εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα
22. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, (2000), Οι νέοι του καιρού μας : αξίες, στάσεις και αντιλήψεις της νεολαίας 1997-1999, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα
23. Δοξιάδη – Τρίπ Α, Ζαχαρακοπούλου Ε, (1985), Ο έφηβος και η οικογένεια : Δύο συμπόσια, εκδ. Εστία, Αθήνα
24. ΕΕΤΑΑ, (1995), Το τρίγωνο της συνάντησης : ουσία- περιβάλλον- προσωπικότητα , εκδ. Αθήνα
25. Ετήσια έκθεση ΕΚΤΕΠΝ, (2003)
26. Ρόζενταλ Ε, (1980), Αναζητώντας ιδανικά, εκδ. 2η, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα
27. Γεωργούσης Π, (1979), Ψυχολογία του εφήβου – από τις παραδόσεις του συγγραφέα, εκδ. Αθήνα
28. Δραγώνα Θ, Ντάβου Μ, (1991), Εφηβεία, Προσδοκίες και αναζητήσεις, εκδ. Αθήνα

B. Ξένη

1. Ray O, (1983), *Drugs, society and human behavior*, 3rd edition, St Louis, Mosby
2. Mieczkowski T, (1992), *Drugs, crime and social policy – Research, issues and concerns*, ed. Allyn and Bacon, Boston
3. Abadinsky H, (2001), *Drugs, an introduction*, 4rd edition, Wadsworth Thomson Learning, Belmont- Australia
4. Abadinsky H, (1997), *Drug Abuse, An introduction*, 3rd ed., Nelson – Hall Publishers, Chicago
5. Irefrea – Calafat A. Et al , (1998), *Characteristics and social representation of ecstasy in Europe*, ed. Irefrea and European commision
6. Irefrea – Mendes F. et al, (1999), *Family relationships and primary prevention of drug use in early adolescence*, ed. Irefrea, Palma de Mallorca
7. Irefrea – Stocco P. Et al, (2000), *Women drug abuse in Europe – gender identity*, ed. Venezia
8. Sharp P, Hancock B, (1995), *Juvenile delinquency (historical, theoretical and societal reactions to youth)*, ed. Englewood Cliffs, Prentice Hall, New York
9. Siegel L, Senna J, (1991), *Juvenile delinquency (Theory, practice and law)*, ed. 3rd, West public co, St Paul
10. Gossop G, (1990), *Drug abuse – Preventing and controlling*, ed. World Health Organization

Γ. Άρθρα από internet

1. Livaditis, Fotiadou et al, (2000), Greek adolescents in custody – Psychological morbidity, family characteristics and minority groups, *Journal of Forensic Psychiatry*, Vol 11, pp 597-607
2. Vermeiven, Stone, Leckmati et al, (2003), Violence exposure and substance use in adolescents – finding from 3 countries, *Pediatric's Journal*, Vol 111, Issue 3
3. Rob, (1999), Young people, Drugs and the criminal economy, *Youth Studies*, Australia, Vol 18, is. 1
4. Kinlock, Timothy et al, (2004), Factors associated with criminal severity among adolescents entering substance abuse treatment, *Journal of drug issues*, Vol 34, issue 2
5. Harris, Mullan, Grg et al, (2002), Evaluating the role of “nothing to lose” – Attitudes on risky behavior in adolescence, *Social Forces*, Vol 80, issue 3
6. Barnes, Grace et al, (2002), Relationship of alcohol use to delinquency and illicit drug use in adolescents – gender, age and racial ethnic differences, *Journal of drug issues*, Vol 32, issue 1
7. Maclean, (2004), Teen trouble- Most young people turn out just fine, but adolescence can be a bumby ride for all, Vol 117, issue 9.